

Estetikk i byplanlegging

En hermeneutisk studie av estetikkens rolle mellom styrende dokumenter og profesjonelles skjønn

PIRMIN SCHINDLER

VEILEDER

Paulina Emilia Nordström

Universitetet i Agder, 2024

Fakultet for samfunnsvitenskap

Institutt for global utvikling og samfunnsplanlegging

Emnekode: UT-506

Master

Forord

Verdien av fri akademisk tenkning og modning av det analytiske og kritiske sinn er utbyttet jeg har fått gjennom alle år ved Universitetet. Min bakgrunn i sosiologien har vært et grunnlag for min interesse for kritisk samfunnsanalyse og forståelse av prosesser i et samfunn i utvikling.

Masteren i samfunnsplanlegging har hjulpet meg å knytte teori til virkeligheten. En forståelse for kompleksiteten av endringsprosesser i samfunnet og både kognitive og praktiske verktøy for å angripe disse, er utbyttet jeg tar med meg etter to år. Spesielt forståelsen av forholdet mellom samfunnsteori og praktiske prosesser har gitt meg et grunnlag for å ta med meg akademisk tenkning ut i det praktiske arbeidsliv.

Å skrive en slik oppgave betyr å drive et prosjekt fram på egenhånd, dette er noe som har vært utfordrende men lærerikt. Samtidig har dette vært en mulighet for å fordype meg i et felt jeg har savnet i undervisningen og hatt personlig interesse i over en lengre periode. Jeg vil takke min samboer for god støtte, og mine venner som har oppmuntret meg og purret på meg underveis i skriveprosessen. Takk til Andreas for gode samtaler og råd. Og takk til Paulina for veiledning.

Fantholmen, juni 2024

Pirmin Schindler

Sammendrag

Målet med denne masteroppgaven har vært å undersøke *hvilken rolle estetikk spiller i det tradisjonelle plansystemet og hos profesjonelle*. Estetikk engasjerer både i den faglige diskursen og i den offentlige debatten, i tradisjonelle og sosiale medier. I planleggingsfeltet er estetikk ofte knyttet til arkitektur og arkitektonisk kvalitet. Siden estetiske kvaliteter i 1992 ble en del av den offentlige miljøpolitikken har flere stortingsmeldinger og lovendringer bidratt til å øke fokuset på estetikk i plansystemet. På statlig initiativ har en rekke forskjellige nasjonale veiledere blitt utviklet og distribuert. Veilederne skal hjelpe kommunene med utarbeidelsen av egne planer og hjelpe med skjønnsvurderinger i enkeltsaker. Arkitekter, ingeniører, byplanleggere, saksbehandlere og andre kommunalt- og fylkeskommunalt ansatte er de som er satt til å fortolke lovverk og planer, og omsette politiske mål til praksis.

For å løse problemstillingen har jeg i denne oppgaven analysert styrende dokumenter og intervjuet profesjonelle aktører. Med en hermeneutisk tilnærming har datamaterialet blitt analysert i flere faser for å få kvalitativ innsikt. Siden estetikk ofte er knyttet til subjektive bedømmelser har det vært interessant å se på rommet mellom dokumenter og de profesjonelle. Å undersøke dette rommet gjorde det mulig å avsløre utfordringer det tradisjonelle plansystemet står ovenfor, og hvilke forhold som påvirker estetisk utforming av det bygde miljø.

Analysen viser at styrende dokumenter som veiledere, planer og lovverk i liten grad blir brukt. Dette kan skyldes at dokumentene er abstrakte og universale, i tillegg gis det stort fortolkningsrom til saksbehandlere. Dokumentene fungerer likevel som en implementering av politiske mål, en konstituering av roller i plansystemet og en opprettholdelse av disse. De profesjonelles forståelse av estetikk kan ses som en del av en konsensussøkende byplandiskurs der særlig arkitekter og arkitekturpolitikk spiller en viktig rolle. Diskursen preges av en rasjonalistisk ide-retning som gir lite rom for stemmer utenfra. Tiltakshaver blir identifisert som en ekstern aktør, som i noen tilfeller kan utfordre de profesjonelles hegemoni, og har betydelig påvirkning på estetikken av det bygde miljøet. Oppgaven peker ut flere utfordringer ved det tradisjonelle plansystemet og ved den profesjonelle diskursen, som jeg mener kan bidra til fruktbare diskusjoner fremover.

Abstract

The aim of this master's thesis has been to investigate *the role aesthetics play in the traditional planning system and with professionals*. Aesthetics engages both in the professional discourse and in the public debate in traditional and social media. In the field of planning, aesthetics are often linked to architecture and architectural quality. Since aesthetic qualities became part of public environmental policy in 1992, several parliamentary announcements and legislative amendments have contributed to increasing the focus on aesthetics in the planning system. On government initiative, a number of different national guides have been developed and distributed. The guides are meant to help the municipalities with the preparation of their own plans and help with discretionary assessments in individual cases. Architects, engineers, planners, case managers and other municipal and county employees are the ones who are assigned to interpret legislation and plans, and translate political goals into practice.

In order to solve the research question, in this thesis I have analyzed governing documents and interviewed professional actors. With a hermeneutic approach, the data material has been analyzed in several phases to gain qualitative insight. Since aesthetics are often linked to subjective judgements, it has been interesting to look at the space between documents and the professionals. Examining this space made it possible to reveal challenges faced by the traditional planning system, and which circumstances affect the aesthetic design of the built environment.

The analysis shows that governing documents such as guides, plans and legislation are used to a small extent. This may be due to the fact that the documents are abstract and universal, and, in addition, case managers are given a lot of room for interpretation. The documents nevertheless function as an implementation of political goals, a constitution of roles in the planning system and a maintenance of these. The professionals' understanding of aesthetics can be seen as part of a consensus-seeking urban planning discourse in which architects and architectural policy in particular play an important role. The discourse is characterized by a rationalistic ideology that leaves little room for voices from outside. The initiative-owner is identified as an external actor, who in some cases can challenge the hegemony of the professionals and has a significant influence on the aesthetics of the built environment. The paper points out several challenges with the traditional planning system and with the professional discourse, which I believe can contribute to fruitful discussions in the future.

Innholdsfortegnelse

Forord	I
Sammendrag	II
Abstract	III
DEL I – INNLEDNING	1
1.1 Presentasjon av fenomen	1
1.2 Bakgrunn.....	2
1.3 Forståelseshorisont og kunnskapshull.....	3
1.3.1 Presentasjon av problemområdet	5
1.4 Problemstilling	5
1.5 Leserguide.....	6
DEL II – IDEHISTORISK OG TEORETISK FORANKRING	8
2.1 Estetisk teori	8
2.1.1 Modernité – moderniteten.....	10
2.1.2 Ekskurs til modernitetens byplandiskurser	11
2.1.3 Estetikk og modernitetens urbanister.....	12
2.1.4 Ekskurs til byplandiskurser frem til samtiden	13
2.1.5 Estetikken politiske dimensjon, det sublime og avant-garden	15
2.2 Estetisk dimensjon i planleggingsteori - i videre forstand	17
2.2.1 Estetikk i kommunikativ planlegging	18
2.2.2 Estetikk I agonistisk planlegging	20
2.3 Estetikken problematiske rolle i byplanlegging	22
2.3.1 Estetisk rettferdighet	23
2.3.2 Spenningen mellom kunstnerisk autonomi og estetikk som fellesgode	24
2.3.3 Utfordringer med estetisk rettferdighet i konsensus søkende byplanlegging	25
DEL III – KONTEKST OG KUNNSKAP	28
3.1 Det norske plansystemet	28
3.1.1 Staten.....	28
3.1.2 Fylkeskommunen	29
3.1.3 Kommunen.....	29
3.2 Byplanens funksjon og estetikkens rolle	31
3.3 Nasjonal estetisk satsning, initiativer og lovendringer	32
DEL IV METODE OG UTVALG	34
4.1 Ontologisk og epistemologisk plassering	34
4.2 Kvalitetskriterier validitet og reliabilitet.....	35
4.2.1 Redegjørelse for teori.....	36
4.3 Forskningsdesign og metodebruk	37
4.4 Dokumentanalyse.....	39
4.4.1 Utvalg.....	40
4.4.2 Gjennomføring og koding:.....	41

4.5 Ekspertintervjuer	43
4.5.1 Utvalg og konfidensialitet.....	43
4.5.2 Intervjuguide og gjennomføring	45
4.5.3 Koding og kategorisering.....	46
DEL V - ANALYSE OG RESULTAT.....	48
5.1 Fase 1: Dokumentmatrise og analyse.....	48
5.2 Fase 2: Beskrivelse og fortolkning av funn i dokumentene	54
5.2.1 Styrende dokumenters forståelse av estetikk, byggeskikk og arkitektonisk kvalitet.....	54
5.2.2 Ulike grader av abstraksjonsnivå og grunnlag for skjønnsvurdering	59
5.3 Fase 3: Ekspertintervjuer – Profesjonelles forståelse av estetikk i byplanlegging.....	69
5.3.1 Profesjonelles forståelse av estetikk	70
5.3.2 Profesjonelles forhold til dokumenter.....	73
5.3.3 Forskjellige aktørers rolle i byplanlegging	75
5.4 Fase 4: Diskusjon av rommet mellom dokumenter og profesjonelle.....	80
DEL VI - AVSLUTNING.....	88
Litteraturliste.....	89
Vedlegg	98

Tabelloversikt

Tabell 1: Viser forskjeller mellom agonistisk og kommunikativ teori knyttet til estetikk.....	18
Tabell 2: Oversikt over nasjonale føringer som illustrerer en satsning på estetikk.....	33
Tabell 3: Viser utvalg av dokumenter som er del av analysen.....	41
Tabell 4: Viser kunnskapsproduksjon i dokumentanalyse	42
Tabell 5: Viser oversikt over utvalg av informanter og deres rolle og utdanning.....	44
Tabell 6: Viser koding av intervjudata og utledning av kategorier og konsepter.....	47
Tabell 7: Matrise som viser utdrag av dokumenter, sentrale tema og markører	54

Figuroversikt

Figur 1: Viser ansvarsfordeling av planstyresmakter og byggesaksstyresmakter mellom stat, fylkeskommunen og kommunen. Hentet fra: (Meld. St. 28 (2011-2012), s.85).....	28
Figur 2: Illustrerer forskningsdesign	38
Figur 3: Viser nybygg ved siden av eksisterende arkitektur, illustrerer veileder hentet fra: (Miljøverndepartementet, 1997, s.52)	60
Figur 4: Viser utviklingen av byggeskikk, eksemplifisert med vinduer hentet fra: (Miljøverndepartementet, 1997, s.91)	61
Figur 5: Viser byggeskikknøkkelens målgrupper og deres behov Hentet fra: (Denizou & Øyen Flyen, 2011, s.20)...	63

DEL I – INNLEDNING

1.1 Presentasjon av fenomen

Kun den som lever et isolert liv uten informasjonskanaler kan unngå stadig oppblussende debatter om hva som er stygt eller pent, god eller dårlig arkitektur. Darth Vader-huset¹ er i ferd med å bli et landemerke i Oslo (Thon, 2023) og fagsjefen i Ruter beskylder Arkitekturopprøret for personforfølgelse etter planer om en ny T-banestasjon på tøyen (Lundgaard, 2024). Debatten foregår i tradisjonelle medier, på sosiale medier, men også i fagblader som Arkitektur.no (Messel, 2024), der arkitekter oppfordres til å delta i ordskiftet. Eskild Narum Bakken (2021) ved NTNU, er sikker på at diskusjonen handler om estetikk, men at den mangler estetikkrelevante begreper. Bakken (2021) hevder at denne mangelen på en felles terminologi og faglige plattformer skyldes at estetikk ikke er et vanlig skolefag og er vanskelig å håndtere også for profesjonelle aktører. En kan spørre seg hva som skaper dette engasjementet rundt arkitektonisk utforming, selv når vi ikke verken bor i- eller i nærheten av kontroversielle prosjekter? Walter Benjamin beskriver bebyggelsens betydning i samfunnet som:

Menneskenes behov for boliger er derimot vedvarende (...) dens historie er eldre enn alle andre kunstarter, og ved et hvert forsøk på å redegjøre for massenes forhold til kunstverket er det viktig å ha byggekunstens virkning klart for seg. Man tilegner seg bygninger på to måter: Ved å bruke dem og ved å fornemme dem. (Benjamin, 2008, s. 236-237)

Ifølge Benjamin (2008), berører altså byggekunsten massen, både ved bruk- og ved fornemmelsen- av den. At den brede massen er opptatt av byggekunsten og byens formspråk kan Arkitekturopprøret være et tegn på. Arkitekturopprøret Norge har i dag 76,6k følgere, med mange undergrupper for enkelte byer som Oslo, Stavanger, og Kristiansand. Bakken (2021) beskriver arkitekturopprøret, allerede i 2021, som en folkebevegelse som skaper debatt rundt estetikk og byggregler. Han beskriver bevegelsen som uensartet med et sprikende fokus. Likevel kan den kaste lys på noen områder som blir berørt av debatten. Regelverket skal regulere og legge føringer for det bygde miljøet og sikre god arkitektonisk kvalitet, og i fungerende demokratiske byggesaker skal brukervedvirkning ivaretas (Bakken, 2021). Det stadig økende engasjementet i arkitekturopprøret kan være et tegn på misnøye med disse prosessene. Bakken (2021) skriver at

---

¹ Et omstridt nybygg som har fått mye kritikk, men også ros av arkitekter.

«profesjonsautoritet og begrepshegemoni er i bevegelse» (Bakken, 2021). Eriksen (2023) skriver i et essay i *Arkitektur.no* at han forstår arkitekturopprøret som et naturlig symptom på at folk føler seg avskåret fra en meningsfull diskusjon om hvordan hus og byer skal se ut. Ansvar plasserer han hos arkitekter og oppdragsgivere og i retningslinjer fra offentlige regler og planverk. Han mener at arkitekter, utbyggere og planleggere, med en feilslått funksjonalisme har revet lokalsamfunnet fra hverandre (Eriksen, 2023).

1.2 Bakgrunn

I kjølvannet av Arkitekturvernåret 1975 ble det satt i gang en nasjonal estetikk-satsning der ivaretagelse av tradisjonelle områder står sentralt. Fokuset på estetikk og vern av stedstypisk arkitektur fører til endringer i plan og bygningsloven midt på 1990-tallet (Bakken 2021). Stortingsmelding nr.61 (1991-1992), *Kultur i tiden* slo fast at estetiske kvaliteter inngår i den offentlige miljøpolitikken og kan ses som starten på arbeidet mot endringene i Plan- og bygningsloven i 1995/97, som ga økt fokus på estetisk utvikling, men ikke førte til reelle endringer i kommuneplaner eller andre virkemidler (Denizou & Øyen Flyen, 2011). De påfølgende årene blir det utgitt flere veiledere som skal gi føringer for sterkere vektlegging av estetikk i plan- og byggesaker (Byggeskikknøkkelen, u.å.-e). Veiledere som *Estetikk i plan og byggesaker*, *Estetikk i statlige bygg og anlegg* og *Mitt hus er din utsikt* fungerer som veiledningsmateriell og gir kommuner oversikt over virkemidler for å ivareta estetiske hensyn i plan- og byggesaker. Veilederne svarer også på en økende interesse for opplæring i estetikk og byggeskikk (Denizou & Øyen Flyen, 2011; Schmidt & Wilhjelm, 1999). Ved starten av 2000-tallet anbefaler stortingsmelding *Kulturpolitikk frem mot 2014* (2002-03) å videreutvikle veilederen *Estetikk i statlige bygg og anlegg* til et referansedokument, noe som ikke skjedde (Denizou & Øyen Flyen, 2011). Fra 2008 og frem til 2011 ser vi et nytt initiativ for å øke fokuset på byggeskikk og estetikk, noe som fører til veilederen *Arkitektur.nå* og *Byggeskikknøkkelen* (Denizou & Øyen Flyen, 2011). Stortingsmelding 28 *Gode bygg for eit betre samfunn* (Meld. St. 28 (2011-2012)), legger vekt på kommunens rolle i planlegging og hvordan det offentlige er med på å sette preg på arkitektur og det bygde miljø. Estetikk er en komponent det offentlige preger, ved å utvikle lovverk, normer og standarder, gi veiledning og belønne gode løsninger (Byggeskikknøkkelen, u.å.-e; Meld. St. 28 (2011-2012)).

En tydelig nasjonal estetikketsatsning har ført til en rekke veiledere, lovendringer og informasjonsmateriell som skal hjelpe kommunene med å ha søkelys på estetikk. Estetikk er blitt implementert i styrende dokumenter fra et nasjonalt nivå til lokale planer. Likevel er det stort engasjement rundt estetikkspørsmål og kritikken rettes mot arkitekter, oppdragsgivere og retningslinjer fra offentlige regler og planverk (Eriksen, 2023). Med bakgrunn i et tilsynelatende eksisterende planverk-, og profesjonelle aktører som møter kritikk, kan vi rette søkelyset mot hvilken rolle estetikk egentlig spiller i planlegging og hva kritikken bunner i.

1.3 Forståelseshorisont og kunnskapshull

Forskningslitteraturen som tar tak i estetikk, retter ofte søkelyset mot medvirkningsproblematikk eller utfordringer med planleggingspraksisen i de respektive plansystemene. Det er lite litteratur som tar tak i fortolkningen av estetikk på et kvalitativt dypere nivå. I dette avsnittet viser jeg til noen eksempler på eksisterende litteratur og utleder kunnskapshull.

Pløger (2001) fremhever nærmiljø og estetikk som viktig, og som situativt og avhengig av kontekst. For han er dette grunnlag til å stille spørsmål om hvordan nærmiljøteori bør utvikle seg, men også grunnlag for konstruktiv kritikk mot kommunitarismen og den konservatismen og tradisjonalismen den er forbundet med (Pløger, 2001, s.47). Mattila (2018) viser til en studie gjennomført av McClymont (2011), som undersøker et plansystem i England, der søknader blir behandlet prosjekt basert, i motsetning til plan og reguleringsbasert. Han finner at en prosjektbasert tilnærming overlater mye makt til tiltakshaver², men også til offentlige saksbehandlere, som selv sitter med mye makt (McClymont, 2011; Mattila, 2018, s.103). I Finland ble planlegging etter reformer på 90-tallet, basert omfattende og holistiske planer, som trekker på Habermas inspirerte kommunikative idealer. En konsensus orientert tilnærming ble spesielt fremtredende i detalj-planlegging. Case studier der har vist at det er vanskelig å oppnå konsensus rundt identitets og design spørsmål i enkle saker, videre vises det til Staffans (2015) og Krokfors (2016), og deres forskning som indikerer at bindende planer møter kritikk allerede tidlig i

---

² Tiltakshaver forstås som enkeltpersonen eller organisasjonen som står for gjennomføring av et bygge- eller anleggstiltak. Ofte kalt byggherre. Tiltakshaver brukes i mange styrende dokumenter som blant annet Plan- og bygningsloven.

implementeringsfasen. Ikke bare av sivile aktører som naboer, men også av arkitekter og entreprenører (Mattila 2018, s.96).

Even if planning projects often start from some kind of shared understanding of the norms and principles that should guide planning, it is not unusual that consensus fall apart when people come up with their differing ideas concerning appropriate ways of concretizing the norms and principles. (Mattila, 2018, s.96)

Det er når normer og prinsipper skal omsettes i konkrete prosjekter at den estetiske dimensjonen av vårt forhold til omgivelsene trer frem (Mattila, 2018, s.96).

Eksemplene ovenfor gjenspeiler i stor grad forskningslitteraturen på feltet, som ofte er orientert rundt ulike diskusjoner knyttet til planleggingsteori. Selv om det finnes mye litteratur om estetikk, handler denne ofte om estetikk som et eget emne altså ikke knyttet til planlegging, men kunst eller filosofi. Litteraturen nevner ofte estetikk overfladisk i forbindelse med attraktivitet eller andre fokusområder, eller behandler estetikk teknisk som en verdi knyttet til nasjonale føringer. Et eksempel på sistnevnte er Byggforsk's evaluering av forvaltningsmyndighetenes praksis knyttet til et forsterket fokus på estetikk (Øyen Flyen et al., 2005). Et funn her er at det er forskjell på foretak og kommuner i synet på estetikk, der arkitektforetak tolker tiltak som isolerte prosjekter, mens kommuner vektlegger hensynet til omgivelser og helhet (Øyen Flyen et al., 2005, s.155). Et annet funn er at kommunene benytter skjønn i mindre grad enn de har anledning til. Utøvelsen av skjønn ser også ut til å være vanskelig i kommuner der strategier for estetikk er mindre tydelige. I slike kommuner oppleves skjønn som tilfeldig (Øyen Flyen et al., 2005, s.151). Videre finner Byggforsk at kommuner bruker tekniske argumenter i avslag av søknader, heller enn estetiske. Dette fordi skjønn betraktes som et svakere virkemiddel enn tekniske bestemmelser. I samme rapport konkluderes det også med at det ikke finnes godt nok materiale for å si noe om skjønnsutøvelsen (Øyen Flyen et al., 2005, s.151). Tiltakshavernes syn på estetikk varierer også ofte fra arkitektenes forståelse, og kommunens forståelse som er nedfelt i planer og veiledere, noe som kan gi negative utslag da tiltakshaver er en sterk aktør i planprosesser (Øyen Flyen et al., 2005, s.129).

1.3.1 Presentasjon av problemområdet

På bakgrunn av et identifisert fenomen og en innledende gjennomgang av forskning på feltet er det flere kunnskapshull jeg ønsker å adressere med problemstillingen. Disse mener jeg er viktige for å belyse denne tematikken kvalitativt og for å komme frem til ny innsikt.

- Det er en mangel av forståelsen av skjønnsbruk blant aktører i plansaker, og hvordan disse bruker planer og retningslinjer.
- I Norsk sammenheng finnes litteratur som forklarer det norske planverket med rådende planleggingsteori. Men lite som forklarer den eller kobler den med den estetiske dimensjonen. Eskild Narum Bakken, ved NTNU har i sin doktorgradsavhandling sett på hvordan planer ser på estetikk, denne er dessverre ikke publisert. I epost-korrespondanse med vedkommende bekreftet han min frustrasjon med å finne relevant litteratur. Det er altså mangel på å se estetikken kvalitative sider opp mot planteori i Norsk sammenheng.
- Litteratur peker på utfordringer med konsensusorientert planlegging, og utfordringer med praktisk bruk av agonistisk³ teori. Sentralt i diskusjonen er hvilke aktører som er sentrale i plansaker. Jeg har ikke funnet gode kvalitative forklaringer som forklarer hvor i planprosessen, og hvilke aktører som påvirker estetikken i «skvis» mellom dokumenter og profesjonelles skjønn.

1.4 Problemstilling

Ved å undersøke forholdet mellom styrende dokumenters forståelse- og profesjonelles forståelse av estetikk i planlegging, begrenses oppgaven til det offisielle plansystemet og dets profesjonelle aktører. Omfattende tilgrensende tematikker som medvirkning eller den brede offentlighetens forståelse av estetikk, av det bygde miljø, blir dermed unngått. Likevel er det med en utforskende problemstilling rom for å ta med slike elementer dersom det er viktig for å beskrive dataen. Hovedfokuset vil ligge på forståelsen av estetikken rolle i byplanlegging, basert på styrende dokumenter og profesjonelles forståelse. Problemstillingen er dermed:

Hvilken rolle spiller estetikk i det tradisjonelle plansystemet og hos profesjonelle- i en norsk sammenheng?

---

³ Agonistisk teori vil bli gjort rede for i teori kapittel.

1.5 Leserguide

Siden estetikk som erkjennelseslære har vært-, og som begrep i videre forståelse fortsatt er omdiskutert, kreves det en grundig gjennomgang av selve begrepet og forskjellige måter å forstå dette på. Dersom en vil forstå hvilken rolle estetikk spiller i byplanlegging er forståelsen av begrepet og dets idehistoriske forankring grunnleggende.

DEL II idehistorisk og teoretisk forankring vil derfor tar for seg estetikk *som begrep for seg selv*⁴ og *estetikk i videre forstand*⁵, som til sammen vil utgjøre en teoretisk forståelse av begrepet estetikk. I første del av teorien vil jeg gå gjennom grunnleggende estetisk teori da jeg mener det er viktig å forstå hvordan begrepet har blitt brukt og diskutert i filosofien, for å forstå estetikk også i dagens samfunn. I filosofien handler estetikk ofte om kunst og smak, og det vil være viktig å kjenne til sentrale begreper og teorier for å forstå oppgavens innhold. Det vil også være relevant å vise at begrepet har vært gjenstand for debatt i lang tid, da man kan se oppgavens problemstilling som en fortsettelse av dette. For å svare på problemstillingen er det viktig å vise til kompleksiteten i estetikkbegrepet, da den subjektive forståelsen av estetikk i praksis vil variere. Begreper som smak og skjønnhet, avant-garde begrepet, det sublime, men også moderniteten og estetikkenes politiske dimensjon blir adressert, og vil følges gjennom oppgaven. I den idehistoriske gjennomgangen er det flettet inn to ekskurser til henholdsvis modernitetens- og modernitetens til samtidens- byplandiskurser. Dette gjør jeg fordi estetisk teori i liten grad refererer til planleggingsfeltet. Og ved å vise til hvordan byplandiskuren har endret seg historisk, kan du som leser lettere plassere teorien i en historisk sammenheng.

Under overskriften *Estetisk dimensjon i planleggingsteori* viser jeg hvordan estetikk kan knyttes til kommunikativ- og agonistisk planleggingsteori. Til sammen utgjør dette det teoretiske rammeverket for oppgaven. Gjennom oppgaven blir det viktig for deg som leser å huske på at estetikkbegrepets teoretiske forståelse og brukens funksjon eller begrepets bruk, av profesjonelle og i dokumenter kan variere. Begrepet kan stå uavhengig eller avvikende fra dets opprinnelige betydning.

---

⁴ som begrep for seg selv: ulike forståelser av estetikk-begrepet og tilknyttede begrep som sanselighet, det sublime, avant-garde og *sensus communis*

⁵ som begrep i videre forstand: knyttet til planleggingsteori som kommunikativ og agonistisk teori og hvordan estetikk er anvendt i planlegging.

DEL III Kontekst og kunnskap: Problemstillingen som skal belyses opptrer ikke isolert, men innenfor rammene av det norske plansystemet. Denne delen plasserer problemstillingen i den kontekst den opptrer i, det regulerende plansystemet og en nasjonal estetikk-satsning.

DEL IV Metode og utvalg: I denne delen presenteres forskningsdesign og metodevalg. Forskningsdesignet er basert på en hermeneutisk tilnærming der jeg analyserer dataen i flere faser for å oppnå en stadig mer kvalitativ innsikt i problemstillingen. Dette designet legger også føringer for oppbygningen av resten av oppgaven.

DEL V Analyse og resultat er bygget opp gjennom fire faser, der hver fase bygger på den forrige for å oppnå et høyere nivå av innsikt. **Fase 1** er en matrise som presenterer dokumentene som er analysert, utdrag fra disse, sentrale temaer og markører. I **Fase 2** tolkes funnene fra dokumentanalysen under tematiske overskrifter som: *Styrende dokumenters forståelse av estetikk, byggeskikk og arkitektonisk kvalitet, og ulike grader av abstraksjonsnivå og grunnlag for skjønnsvurdering.* I **Fase 3** analyserer jeg intervjudataen og ser denne i sammenheng med data fra dokumentanalysen. I denne delen beskrives dataen kategorisert under følgende overskrifter: *Profesjonelles forståelse av estetikk; Profesjonelles forhold til dokumenter og Forskjellige aktørers rolle i byplanlegging.* **Fase 4** er siste del av oppgaven. Her oppsummer og *diskuterer* jeg funnene fra de forrige fasene, og prøver å danne en teoretisk forståelse av innsikten jeg har fått.

2.1 Estetisk teori

Selv om sanselighet og erkjennelseslære har vært gjenstand for diskusjon i tidligere tekster er det i Baumgartens *Aestetica* fra 1750 at begrepet estetikk blir brukt for første gang. Baumgarten skapte estetikk begrepet⁶ for å skille mellom forstandsmessig og sanselig erkjennelse (Bø-Rygg & Bale, 2008, s.9-11). Baumgartens estetikk-begrep dreier seg om erkjennelsen vi kan utvinne av vår omgang med det sanselige, altså det materielle som kan oppfattes gjennom våre sanser. Gjennom dette skaper han ikke bare et skille mellom forstanden og erkjennelsen, men han skaper et nytt felt for erkjennelsen som nå inkluderer det skjønne, det sanselige og kunsten (Bø-Rygg & Bale, 2008, s.9). Dette skillet vil følge i større eller mindre grad gjennom hele oppgaven. Skillet kan ses gjennom ulike forståelser av estetikk-begrepet og gjennom arkitekturhistoriens og den til enhver tid rådende diskursens skiftende fokus på det forstandsmessige og det sanselige. For Baumgarten er det skjønne *erkjennelse*. Da erkjennelse er personlig, introduseres tanken om et subjekts-begrep helt fra begynnelsen av estetikkens disiplin, som senere hos Kant vil tillegges stor oppmerksomhet (Bø-Rygg & Bale, 2008, s.9). Baumgarten skriver i *prolegomena* § 1 at «estetikken (...) er vitenskapen om den sanselige erkjennelse.» (Baumgarten, 2008, s.11), og i § 2 utdyper han følgende:

Den naturlige tilstand som de lavere erkjennelsesevnene utvikler seg i, gjennom blott og bar utøvelse og uten noen som helst metodisk utdannelse, lar seg betegne som naturlig estetikk. Denne kan, liksom den naturlige logikk, deles inn i en medfødt – dvs. Er det medfødte skjønne talent – og en tilegnet, denne igjen i en (be)lærende og en utøvende. (Baumgarten, 2008, s.11)

Her skiller han mellom et medfødt naturlig talent for det skjønne og et tilegnet lærende og utøvende talent for det skjønne (Baumgarten, 2008, s.11).

Immanuel Kant knytter estetikk til det subjektive i hans forståelse av smak. I § 1 i første moment, første bok, første avsnitt i første del av *Kritikk av dømmekraften*, skriver Kant at:

For å avgjøre om noe er skjønt, bruker vi ikke forstanden for å relatere forestillingen til objektet i den hensikt å oppnå erkjennelse; derimot bruker vi innbilningskraften

---

⁶ Av gresk *aisthesis*; sansning, fornemmelse (Bø-Rygg & Bale, 2008, s.11).

(...) for å relatere forestillingen til subjektet og dets følelse av lyst eller ulyst. Smaksdommen er altså ingen erkjennelsesdom, og følgelig er den ikke logisk men estetisk. Med estetisk forstår man det hvis bestemmelsesgrunn ikke kan være annet enn subjektiv. (Kant, 2008, § 1-3, s. 56)

Kant presiserer at en smaksdom er estetisk kun dersom den er fri for logiske forestillinger om et objekts funksjon. Den som spør om noe er skjønt ønsker ikke å vite noe om noens avhengighet til objektet, men hvordan man bedømmer dette ved ren anskuelse eller refleksjon. En dom om skjønnhet, der den minste interesse for objektet finnes, vil være partisk og ikke en smaksdom (Bø-Rygg & Bale, 2008, s. 56; Kant, 2008, § 1-3, s.56-58). For Kant står den rene smaksdommen i konflikt med objektets formål. Han skriver at: «...en bygning (kirke, palass, lysthus) (...) forutsetter et begrep om formål som bestemmer hva tingen skal være og dermed et begrep om tingens fullkommenhet; og derfor kalles dette kun vedhengende skjønnhet.» (Kant, 2008, s.74). En ren smaksdom gjøres altså utelukkende ut fra et subjekts observasjon, fraskilt fra enhver funksjon eller nytte til det en dømmer. Dersom en er seg selv klar over et objekts funksjon som defineres i dens utseende, som eksempelvis en kirke, og klarer å se bort fra denne kaller Kant dette for en *anvendt smaksdom* (Kant, 2008, §16, s.75).

I tillegg til Kants forståelse av smak vil andre begreper som *Det sublime* og *sensus communis* være relevante for nyere teori. Det sublime er en filosofisk ide i seg selv, og spilte ingen stor rolle i Kants tredje kritikk, en grunn til dette er at det sublime ikke fungerer like direkte som *det skjønnne* (Wenzel, 2009, s.395). Kant skiller smaken for det skjønnne fra det sublime slik: «Mens maken for det skjønnne forutsetter og opprettholder sinnet i rolig kontemplasjon, bringer følelsen av det sublime i bedømmelsen av gjenstanden med seg en karakteristisk sinnsbevegelse» (Kant, 2008, §24, s.77-78). Vår erfaring av det sublime kan eksemplifiseres ved opplevelsen av noe som er for stort for vår fantasi, som pyramidene i Egypt eller St. Peters Dome i Roma, store fjell eller opprørt hav. En annen måte vi erfarer det sublime på er når vi finner noe i oss selv som er sterkere eller annerledes, som nye ideer, uendelighet, perfeksjon eller moral (Wenzel, 2009, s.395). Det sublime er noe Lyotard tar opp igjen i sitt begrep av postmoderniteten og vil bli med videre gjennom oppgaven (Eriksen, 1994, s.115).

For kant åpner en refleksiv bruk av dømmekraften for å finne en allmenngyldighet i estetiske dommer. Disse kan ikke være objektive slik som naturvitenskaper men de kan diskuteres med

henblikk på en mulig konsensus (Eriksen, 1994, s.119). *Sensus communis* baserer seg for Kant på både *Gemeinsinn*⁷ og *gesunder Verstand*⁸. *Sensus communis* skal likevel ikke forstås som hverken en sans eller en form for forståelse, men heller noe vi skaper og erfarer når vi gjør en smaksdom. Begrepet kan forstås som en ide om en felles sans, det Kant kaller *gemeinschaftlicher Sinn*. Denne avhenger av kommuniserbarhet og ens evne til å reflektere over, eller å sette seg inn i andres posisjon og dermed å utvide vår forståelse. Kant skiller også mellom *sensus communis aestheticus*⁹ og *sensus communis logicus*¹⁰ (Wenzel, 2009, s.389-390). Tråden om *sensus communis* vil bli tatt opp senere i Habermas forståelse av *consensus* og dens implikasjoner i kommunikativ planlegging (Mattila, 2018, s.94).

2.1.1 Modernité – moderniteten

Det var innen estetikken at modernité som empatisk¹¹ erfaringsfenomen dukket opp. Hvilket er knyttet til overgangen fra tradisjonelle regellære poetikker og retorikker¹², til en refleksjon over egen persepsjon og representerer dermed den borgerlige offentlighets frisetting av kunsten. Romantikkens frie kunstnere og blant annet Baumgartens *Aestetica* (utgitt i 1750), viser til at den filosofiske refleksjonen, den *offentlige debatten* og *kunstens iboende funksjon* og praksis blir sammenvevd på en helt ny måte (Eriksen, 1994, s.115-116).

På midten av 1800-tallet kan vi se en distinksjon i modernitetsbegrepet, der den borgerlige ideen om modernitet forstås som et stadium i vestlig utvikling, tett forbundet med fremskrittstro, pragmatisme og troen på vitenskapen og teknologiens utvikling. En annen forståelse av moderniteten baserer deg på ideen om kulturell og estetisk modernitet. Kunstens autonomi manifesterer seg i *l'art pour l'art*¹³, som skulle gjør borgeren målløs. Disse to forestillingene av modernitet er uforsonlige i deres egenart der en er knyttet til det logiske og rasjonelle mens den andre er en frigjøring av kunsten. Likevel er det også noe som forene begge forestillingene,

---

⁷ *Gemeinsinn*: en slags «felles sans» - egen oversettelse.

⁸ *Gesunder Verstand*: sunn fornuft.

⁹ *Sensus communis aestheticus*: en refleksiv bruk av dømmekraften for å finne en allmenngyldighet i estetiske dommer. Disse kan ikke være objektive slik som naturvitenskaper men de kan diskuteres med henblikk på en mulig konsensus (Eriksen, 1994, s.119).

¹⁰ *Sensus communis logicus*: Knyttet til Kants teori om rasjonell konsensus. En kritikk Habermas møter, er å ha interpretert Kants *sensus communis aestheticus* til en form for *sensus communis logicus* ved å samle det med *consensus* begrepet fra augmentativ tale (Mattila, 2018 s.96, 98).

¹¹ *Empatisk*: å legge trykk på noe, ettertrykkelig eller fremhevet.

¹² En refleksjon over egen diktning.

¹³ Fransk for kunst for kunstens skyld

nemlig tanken på utvikling, innovasjon og fremskritt. Dikteren Charles Baudelaires krav om at poeten skal gjøre utkast mot det nye artikuleres med at den skal være foran, forstått som *en avant* (Bø-Rygg, 1994, s.56-57). Arnfinn Bø-Rygg (1995), viser til at Gombrich som ser fremtidstanken som sentral i modernismen og plasserer dens gjennombrudd til begynnelsen av det estetisk moderne, ved midten av 1800-tallet. Etter Baudelaires krav om å finne det nye, plasserer han også avantgarde begrepets opprinnelse til dette tidspunktet (Bø-Rygg, 1994, s.58).

Det moderne livs dialektikk mellom krefter som både skaper nye sammenhenger og enheter, men også nye splittelser og disharmonier, er tidstypisk. Estetikken tjente som erfaringsreservoar for dette. Det er i denne estetikken at mennesket kan oppleve seg selv som moderne. Disse motsetningsfulle tendenser av forsoning og splittelse har fulgt all moderne kunst og estetikk siden (Eriksen, 1994, s.116).

2.1.2 Ekskurs til modernitetens bylanddiskurser

Selv om både Kant (2008) og Baumgarten (2008) bruker fysiske objekter i byen og bygninger som referanser for smaksdommer og erkjennelsen av det skjønne (Bø-Rygg & Bale, 2008, s.9; Kant, 2008, s.74), er forholdet mellom estetikk og byplanlegging noe uklart. Ved å se på tidlig 1800 talls byutvikling kan en likevel se den borgerlige ideen av moderniteten, knyttet til teknologisk utvikling og pragmatiske løsninger (Bø-Rygg & Bale, 2008, 56-57).

Kittang (2016), refererer til arkitekturhistorikeren Francoise Choay når han beskriver 1800-tallets byplanteorier. Han ser den moderne byplanleggingen som reaksjon på industrialiseringens konsekvenser som ukontrollert byvekst og transformasjon. Planleggingen ble sett på som et verktøy for å løse problemer knyttet til urbaniseringen. Georges Hausmanns regulering av Paris skulle svare på problemene ved effektiv regulering av lovverket. Han kaller denne planleggingsstrategien selv for *regularistisk* (Kittang, 2016). Ved siden av den regularistiske bylanddiskursen, finner man på 1800-tallet en *progressiv urbanisme* og senere i andre halvdel av 1800-tallet, starten på *kulturalistisk urbanisme*. For progressive urbanister skulle en romstruktur med mye luft og lys være en kontrast til den historiske middelalderbyen. En by som passet til det moderne industrisamfunnet skulle tilrettelegge for effektiv produksjon og sosiale og hygieniske forhold, dette kombinert med formgivende ambisjoner ga rom for sosialistiske utopister som

Robert Owen (1771–1858) og Charles Fourier (1772–1837) som pionerer for denne ideretningen. Andre eksempler for ideer basert på industrielle produksjonsidealer og teknologioromantiske forestillinger er «den linjere byen», som etter Arturo Soria y Marta's (1844-1920) planer ble bygget rundt en ny trikkelinje i Madrid, og Tony Garnier's (1869-1948) «industrielle by» (Kittang, 2016, s.137).

Den tredje byplandiskursen, *kulturalistisk urbanisme*, kan sees som en kritikk av urbaniserings-trekkene ved industrialiseringen. Kulturalistisk urbanisme har humanistiske trekk og røtter i romantikken, her dyrkes den før-industrielle byen og jobbes for å opprettholde kulturelle verdier som kjennetegner bysamfunn. Storbritannia, der industrialiseringen hadde kommet lengst i siste halvdel av attenhundretallet, var mest modent for ideer der vernetanken ble sett på som en viktig samfunnsoppgave. Den Østerrikske arkitekten og byplanleggeren Camillo Sitte (1843-1903) brukte blant annet italienske middelalderbyer som forbilde for byplanlegging (Kittang, 2016, s.136-138). Etter denne ekskursen, og et innblikk i ulike syn på planlegging i moderniteten, går oppgaven videre til å beskrive hvordan teori fra århundreskiftet og nyere, knytter estetikken til byen og det urbane.

2.1.3 Estetikk og modernitetens urbanister

Georg Simmel ble viktig for å forstå urbanitet og kan bli sett på som modernitetens første teoretiker. Simmel definerte moderniteten som «en særlig form for levd erfaring» (Pløger, 2001, s.84), og i hans arbeider prøver han å forstå moderniteten i det bymessige. Hans teorier kom til å ha innflytelse på senere by-teoretiker Walter Benjamin og hans beskrivelser av urbaniteter (Pløger, 2001, s.84-85). For Benjamin skapte denne moderniseringen av det offentlige byrom nye typer for urbanitet. Den ene er kjennetegnet av fremhevelsen av blikket og det attraktive i «det å se på» (Pløger, 2001, s.92), og det andre var at byrommet skapte det den fremmede som en positiv urban figur. Denne nye urbaniteten var kjennetegnende for datidens kafeer og Parisiske passasjer (Pløger, 2001, s.92). Den nye urbaniteten gjør, ifølge Benjamin, at folk i fritiden oppsøker sentrumsområder, ene og alene for å få estetisk stimulans som resurs for personlig nytelse. I Benjamins flanering¹⁴ beskriver han blikket som et maktredskap som gir oss

---

¹⁴ *Flanering*: beskriver det å spasere gjennom urbane rom, som en alternativ tilnærming til innsamling av kvalitative data. Ved å tillegge seg identiteten som «Flaneur» kan en kritisk analysere urbane rom og relasjonen man har til disse (Rizk & Birioukov, 2017).

muligheten til å fortolke det vi ser fra avstand, noe han ser som utøvelse av estetisk kontroll. Det er den som iakttar som kan bestemme en gitt situasjonens innhold (Pløger, 2001, s.106-107). Som urbanist beskjeftiger han seg med byen som arena for sosiale strukturer og estetiske erfaringer.

Benjamin skiller også mellom tradisjonelle kunstformer og bygninger. I hans essay om *Kunstverket i reproduksjonsalderen* peker han ut en forskjell mellom *adspredelse* og *konsentrasjon* (Benjamin, 2008, s.236). Når noen betrakter et kunstverk og konsentrerer seg om dette, trer en inn i verket. Den adspredte massen lar derimot kunstverket synke ned i seg. «Arkitekturen har alltid stått som prototype på et kunstverk som man tilegner seg kollektivt og i en adspredt tilstand» (Benjamin, 2008, s.236). Benjamin beskriver at andre former for kunst har oppstått og forsvunnet, og etter de er forsvunnet er det bare regler for disse igjen. Han utdyper:

Menneskenes behov for boliger er derimot vedvarende. (...) dens historie er eldre enn alle andre kunstarter, og ved et hvert forsøk på å redegjøre for massenes forhold til kunstverket er det viktig å ha byggekunstens virkning klart for seg. Man tilegner seg bygninger på to måter: Ved å bruke dem og ved å fornemme dem. (...) taktilt og optisk. (Benjamin, 2008, s. 236-237)

For arkitektur, skriver Benjamin er vanen bestemmende for tilegnelsen. Gjennom bruk, og over tid vil også den adspredte tilvenne seg arkitekturen (Benjamin, 2008, s.237). Walter Benjamins mentor, Theodor Wiesengrund Adorno, som kan regnes som etterkrigstidens siste store estetiker har beskjeftiget seg med klassiske spørsmål innen estetikken, kunstfilosofien og forholdet dem imellom (Bø-Rygg & Bale, 2008, s.329). Det er dessverre både vanskelig å lese moderne praktisk byplanlegging gjennom Adornos estetikk, og vil bidra til en *for* bred teoretisk tilnærming, og dermed ikke relevant for oppgaven. Han tjener derfor kun som et kronologisk ledd i overgangen til postmoderne samfunnsteori.

2.1.4 Ekskurs til byplandiskurser frem til samtiden

Vi tar opp tråden ved å anerkjenne modernitetens tro på fremskritt og teknologisk utvikling. Andre del av 1800-tallet og første del av 1900-tallet ble preget av futuristiske byvisjonærer, italienske rasjonalister og sovjetiske avantgardister, men også den franske Le Corbusier var del

av denne progressive urbanismen, som så få av deres grensesprengende byplanprosjekter realisert. Ideene skulle tjene som forløpere til funksjonalismens gjennombrudd på 1930-tallet, men danner også grunnlaget for den kulturalistiske byplandiskursen (Kittang, 2016).

Regularistisk-, progressiv- og kulturalistisk urbanisme, eller ideene bak, har også preget planleggings profesjon på nittenhundretallet. Utviklingen av lovgivninger, planleggingssystemer og byråkratiet i planlegging i starten av det 20- århundre er uttrykk for et regularistisk idegrunnlag i byplanlegging. Den rasjonalistiske ide-retningen i byplanlegging kan ses som en videreføring av de progressivistiske ideene, mens den kulturalistiske ideen kan gjenkjennes i bymiljø-arbeidet og modernisme kritikken på 1970-tallet. Kittang (2016) identifiserer disse forskjellige ideene som ulike diskurser som gjenspeiler forskjellige forståelser av samfunnet, kulturelle forhold, holdninger og forventinger til byen. Disse diskursene¹⁵ danner rammer for hvordan vi forstår og snakker om ulike fenomener, våre handlinger og væremåte, og omfavner ofte ulike aktører som forholder seg til en viss diskurs. De forskjellige diskursene konstituerer også byen ulikt, det kan være som en næringsarena der næring står i senter, eiendomsutvikling som middel for byutvikling, eller byen som et kulturmiljø og møteplass med dens historie og offentlige rom Kittang (2016).

De ulike diskursene blir preget av aktørene som forbindes med dem. En dominans av jurister, økonomer, arkitekter og ingeniører har preget den regularistiske diskursen. Bygningsloven som kom i 1965, og etableringen av husbanken, som finansielt grunnlag for den sosiale boligutbyggingen, regulerte og la til rette for store utbyggingsprosjekter. Funksjonalismens visjoner, med rasjonelle industrielle bygge og produksjonsmåter ble virkeliggjort i utbyggingen av drabantbyene. Samspillet mellom regularistiske tiltak, som juridiske og økonomiske rammeverk, og funksjonalismens rasjonalistiske ideer, førte omsider også til utbyggingsprosjekter i bysentrene. Små bolighus som tidligere preget bysentrene, måtte vike for store varehus og kontorbygg. Kittang (2016) hevder at dette førte til en svekking av byen forstått som boligmiljø og kulturmiljø. Den kulturalistiske diskursen, med en sterkere vernetanke kom til uttrykk som et opprør mot den rasjonalistiske byplanleggingen og dens rasering av viktige byområder med sosiale og miljømessige kvaliteter som konsekvens. Arkitekturvernåret 1975

---

¹⁵ Her forstås diskurs som områder som ikke er like åpne og lette å trenge inn i. Noen stiller visse krav eller utgangspunkt for å trenge inn, disse er differensierende. Andre diskursområder er nærmest åpne for enhver og stilles til rådighet for ethvert talende subjekt uten forutgående restriksjoner (Foucault, 1999).

springer ut av en større sammenheng med radikaliserings av store folkegrupper, EU-motstand, studentopprør, generelt naturvern og et oppgjør med teknokratiske holdninger. Den kulturalistiske diskursen fikk gjennomslag i byplandebatten sammenfallende med et opprør mot et kunnskapsregime som de siste tiårene hadde tilrettelagt for store veiutbygginger og rivning av sentrale by- og boområder. Kittang (2016), identifiser disse tre diskursene som gjensidig utfordrende i kampen om å vinne hegemoni både i byplan debatten og i praksis (Kittang, 2016).

2.1.5 Estetikken politiske dimensjon, det sublime og avant-garden

Tilbake til estetisk teori, der dialektikken mellom det skjønne og det sublime, som hører sammen, men som også har et motsetningsfullt forhold, har fulgt estetikken lenge. Spenningen gjenspeiler det moderne livs dialektikk mellom krefter som både skaper nye sammenhenger og enheter, men også nye splittelser og disharmonier (Eriksen, 1994, s.116). Jeg skal nå ta opp tråden fra Kant, med Lyotards fortolkning av det sublime som avantgardens motor. Lyotards artikkel om *Det sublime og avantgarden* tjener som utgangspunkt for Ranciére i hans utgivelse *Estetikken som Politikk* (Bø-Rygg & Bale, 2008, s.473). Lyotard har vært opptatt av både den figurative og den diskursive delen av kunst og estetik. For Lyotard har begrepet *det sublime* styrt hans begrep om *postmoderniteten* (Eriksen, 1994, s.115), der det sublime er alt som skaper terror, det som forskrekker og setter oss i en lammelse, for så å forløse oss med lettelse og fatning. Det sublime er dobbelkodet og ambivalent og i følge Lyotard et kritisk fenomen for den moderne estetikken, fordi det ikke umiddelbart kan underlegges subjektets estetiske erkjennelse. I det sublime er mennesket underlagt noe fremmed, noe som ikke lar seg bedømme da det er overmåtelig, stort og sprenger det humane sansesystemets målestokker (Eriksen, 1994, s. 116-118).

For Lyotard kjennetegnes overgangen, fra modernismens forståelse av det sublime¹⁶, til det postmoderne ved at sublimets inhumane vilkår settes i et nytt lys. Den nye *Zeitgeist* preges av nøkternhet og kunstens uopphørlige bearbeidelse av formproblematikken. Minimalismen suspenderer estetikken og kunsten i en slags *formmessig kunnen*, som ikke likviderer den, men fortsetter utviklingen med eksperimenter, forkastelser og gjentakelser (Eriksen, 1994, s.125). Denne nye nøkterne postmoderne gjenskrivingen av moderniteten, redder ikke bare kunsten, med høyner også det sublimes estetik til noe mer enn kun estetik. Den nye form- og

---

¹⁶ Forstått som melankolsk og euforisk

fremstillingsproblematikken rekker utover kunstens sfære, og angår nå all form for erkjennelse. Ved å gjøre det sublimes formproblem til et estetisk problem, står også vitenskap, filosofi og politikk ovenfor et estetisk problem (Eriksen, 1994, s.126).

I beskrivelsen av estetikkens politiske dimensjon spiller Ranciére en viktig rolle. Han har dreid sin interesse fra politisk teori til estetisk teori og legger dermed til rette for en sammen-tenkning av estetikk og politikk. Han får frem en forskyvning fra å se politikk som en maktkamp til å se politikk som en prosess for inndeling av den sanselige verden¹⁷ (Bø-Rygg & Bale, 2008, s.533). Kunsten er ikke politisk gjennom budskapet eller følelsen den formidler, heller ikke gjennom fremstillingen av klassekonflikter, samfunnsstrukturer eller samfunnsgruppers identitet. Det er avstanden kunsten tar fra slike funksjoner, og den typen tid og rom kunsten skaper som gjør at den er politisk. «I den rasjonelle kunsten skapes det en ubestemt, flyktig situasjon som kaller på en forflytning av persepsjonen, som oppfordrer oss til å gå fra å være rene tilskuere til å bli deltakere; vi skifter åsted.» (Ranciére, 2008, s.536). Kunsten bidrar til en ny inndeling av det materielle og symbolske rommet, det er på det viset Ranciére argumenterer for at kunsten nærmer seg politikken.

For Ranciére er ikke politikken en maktkamp eller maktutøvelse, men konfigurasjonen av et spesifikt rom, inndelingen av erfaringssfæren, inndelingen av objekter som anses som felles og subjekter som anses for å være i stand til å betegne disse objekter og å diskutere dem. «Politikken består av selve konflikten om dette rommets eksistens, om betegnelsen av objekters tilhørighet til det som er felles og av subjekter som er i stand til å ytre seg i, og om felleskapet» (Ranciére, 2008, s.536, 537). Politikk, i følge Ranciére (2008) blir til, når røster tar seg tid til å plassere seg som innbyggere i et felles rom og ytrer seg, og dermed bidrar til omfordeling av posisjoner og identitet. Det er slik en oppnår ny-inndeling av rom og tid, det synlige og usynlige og det Ranciére kaller inndelingen av det sansbare (Ranciére, 2008, s.537). Det er denne forståelsen av politikk som en rekonfigurering av det sansbare og innlemmelsen av uhørte stemmer, eller dissensens skapende virksomhet (Ranciére, 2008, s.537), som inspirerer agonistisk

---

¹⁷ Inndeling av den sanselige knyttes til Ranciéres forståelse av begrepet politikk, som er estetisk i den forståelse at det definerer et sosialt konstruert rom der noen røster blir hørt mens andre forblir uhørt. Omfordelingen av personer og identiteter legger føringer for hvem og hva som blir hørt, sett eller får en plass i dette rommet, altså inndeling av det sansbare. (Ranciére, 2008, s.537).

planleggingsteori, og som utfordrer den konsensusorienterte kommunikative planleggingsteorien (Mattila, 2018, s.94-95).

Før jeg neste kapittel tar for meg estetikk i kommunikativ- og agonistisk planlegging, som de to mest sentrale teoretiske rammeverkene, vil jeg oppsummere noe av den estetiske teorien. Det er nødvendig med noen bemerkninger. Å skulle forstå et begrep som estetikk i dagens planleggingspraksis, uten et idehistorisk bakteppe vil være risikabelt og kontekstuelst svakt, fordi mange av begrepene og teoriene som blir brukt i dag er kompliserte og avledet av Kants og Baumgartens erkjennelseslære. Når det er sagt har jeg måttet ta veldig selektive valg, både i hvilke begrep (avant- garde, det sublime, Ranciéres forståelse av politikk, *sensus communis*, det sanselige, modernitet og postmodernitet) som skulle beskrives, men også hvilke personer som fikk en plass i denne oppgaven. Det er selvfølgelig en hel rekke andre teorier og forståelser i estetisk teori som kan anvendes i byplanleggingsfaget- og teorien, men som jeg så som ikke relevant for denne oppgaven. Jeg har også unnlatt å beskrive uenigheter og kritikker mellom enkelte teoretikere¹⁸, da disse vil føre til unødvendig nyansering og sprengning av oppgavens rammer.

2.2 Estetisk dimensjon i planleggingsteori - i videre forstand

Med estetikk i videre forstand mener jeg estetikk som begrep anvendt i planlegging, styringsdokumenter og forståelsen av dette. Gjennom oppgaven blir det viktig å ikke blande estetikkbegrepets betydning med begrepets bruk og brukens funksjon, som kan være uavhengig eller avvikende fra dets «lingvistiske» eller idehistoriske betydning. Denne delen knytter estetikk til byplanlegging. Forskningsspørsmålet undersøker estetikk i planlegging. For å finne ut av dette vil jeg se på de meste sentrale planleggingsteoriene som kommunikativ og agonistisk planlegging, og hvordan estetikk blir fanget opp her. Tabell 1 viser til forskjeller mellom agonistisk og Habermas-inspirert teori, knyttet til estetikk:

---

¹⁸ Eksempelvis viser Ranciére til et tydelig skille mellom hans begrep «politikkenes estetikk» og Benjamins «estetisering av politikken» (Ranciére, 2008, s.537.)

Agonistisk teori	Habermasiansk teori
Fokus på etikk/estetikk (spørsmål om det gode liv)	Hovedfokus på spørsmål om rettferdighet
Vektlegger dissensus/uenighet, eller konfliktfull konsensus	Konsensusorientert
Vektlegger estetisk-affektive former for kommunikasjon	Vektlegger rasjonalitet og augmentativ kommunikasjon

Tabell 1: Viser forskjeller mellom agonistisk og kommunikativ teori knyttet til estetikk.

Oversatt og hentet fra: (Mattila, 2018, s. 100).

2.2.1 Estetikk i kommunikativ planlegging

På slutten av 80-tallet og tidlig 90-tallet, og etter Jürgen Habermas' publisering av *The Theory of Communicative Action*, kan vi se kommunikativ planlegging gjøre sitt gjennombrudd. Basert på Habermas' ide om samtalsens ubetingede samlende og konsensus-skapende kraft utviklet flere sine egne teorier innen kommunikativ planlegging (Agger, 2007). Eksempler på dette er Healey (1992) som beskriver planlegging som kommunikativ virksomhet og håpefull ny tilnærming (Healey, 1992, s.249), Innes og Booher (2010) som med sin DIAD modell prøver å tilrettelegge for autentisk dialog¹⁹ (Innes & Booher, 2010, s.35) og Sager (2017) som beskriver tilnærminger innenfor kommunikativ planlegging som skal åpne for bedre medvirkningsprosesser (Sager, 2017). Et mål for disse er å legitimere planlegging og gjøre fagfeltet mer åpent for synspunktene til andre aktører, noe kommunikativ planlegging ønsker å legge til rette for med sin inkluderende konsensusbyggende natur (Mattila 2018, s.97; Sager, 2017). For tilhengerne av kommunikativ planleggingsteori er nettopp planlegging et felt der Habermas teori om konsensus gjennom samtale kan anvendes. For Habermas er det viktig at enhver som deltar i en rasjonell samtale må anta at alle deltakere søker konsensus, selv om han også innrømmer, at i realiteten ikke alle er orientert mot en felles forståelse (Mattila, 2008, s.97). Heterogeniteten av befolkningen kan ifølge Healey (1997) adresseres gjennom en kommunikativ konsensus byggende tilnærming (Healey, 1997, i Mattila, 2002, s.136). Støttet på Habermas teori trenger ikke deltakerne som deltar i den kommunikative praksis ha definert holdninger interesser, vi lærer om hverandres syn

¹⁹ DIAD (diversity, interdependence, authentic dialogue) beskriver forutsetninger for å få til en god kollaborativ rasjonell prosess som skal bidra til at en autentisk dialog skal kunne finne sted. Idealer som likeverdige dialog, åpenhet om interesser, gjensidig avhengighet mellom aktører og mangfold av interesser må være tilstede for å kunne føre til en kollaborativ rasjonalitet (Innes & Booher, 2010).

og reflekterer over dette gjennom kommunikasjon. Estetikken i planlegging er stort sett utelatt av kommunikativ planleggings teori, noe som kan skyldes at forskjellige estetiske bedømmelse ikke kan bevises ved argumenter og hvor oppfatninger av estetikk er så ulike (Healey, 1997, i Mattila, 2002, s.136).

Selv om Habermas' syn på kommunikasjon stort sett baserer seg på 19. århundrets språkfilosofi, er også Kant tilstedeværende i hans ideer (Mattila, 2018). Habermas har en klar ide om at normer må kunne testes gjennom deres generaliserbarhet, og da ikke i Kants forstand gjennom individuell argumentasjon, men gjennom offentlige rasjonelle diskusjoner med andre (Mattila, 2018). Habermas tar også opp estetiske spørsmål rundt det gode liv, som ikke kan være gjenstand for universal konsensus. Disse setter han i samme *bås* som estetiske spørsmål, og setter disse i et avhengighetsforhold med en gitt kulturell og samfunnsmessig kontekst (Mattila, 2008, s. 94-96). For Kant åpner en refleksiv bruk av dømmekraften for å finne en allmenngyldighet i estetiske dommer. Disse kan ikke være objektive slik som naturvitenskaper, da dommene baserer seg på subjektive følelser, men de kan diskuteres med henblikk på en mulig konsensus (Eriksen, 1994; Mattila, 2018), det er her Kant introduserer *sensus communis* som en form av sunn fornuft som vi trenger for å kunne gjøre estetiske dommer (Mattila, 2018).

Bruken av Kants estetikk antyder Habermas i sitt bruk av begrepet *sensus communis* i hans teori om rasjonell konsensus (Mattila, 2018). En kritikk Habermas møter, er å ha interpretert Kants *sensus communis aestheticus* til en form for *sensus communis logicus* ved å samle det med konsensus begrepet fra augmentativ tale. Mattila (2018) viser til Mouffe 2013; Hillier 2003; Purcell 2009, og utdyper at selv om ikke alle agonister bestrider ideen om konsensus er mange spesielt opptatte av denne «mistolkningen» (Mattila, 2018, s.96,98). Et eksempel på at forholdet mellom agonister og tilhengere av konsensus rettede filosofer ikke er svart- hvitt er Hannah Arendt. Hun kan plasseres blant agonistiske politiske filosofer, men er selv konsensus orientert og har introdusert Kants ide om *sensus communis aestheticus* til politisk filosofi som fagfelt allerede på 70-tallet. Hun ser *sensus communis* som et utgangspunkt for å sammenligne våre egne vurderinger opp mot andres, og et grunnlag for kommunikasjon (Mattila, 2018). Politisk argumentasjon består, i følge Arendt, skriver Mattila (2018), ikke utlukkende av augmentativ tale, men også konsensus som kan søkes gjennom estetiske og retoriske måter for kommunikasjon, og ved å imponere og overtale andre. Likevel anerkjenner ikke Mouffe, en av

agonismens mest fremtredende figurer, Arendt som agonist, da hennes ide om agonistisk overtalelse ikke er nok (Mattila, 2018, s. 99).

2.2.2 Estetikk I agonistisk planlegging

Mens kommunikativ planleggingsteori har satt et tydelig preg på planleggingspraksisen globalt, har agonistisk planleggingsteori vært ganske abstrakt og ikke like praktisk orientert. Mange av tilhengerne til agonistisk politisk teori har fulgt den estetiske vendingen²⁰ i politisk teori. Denne går ut på å anerkjenne det politisk progressive potensialet i Kants resoneringsmåte (mode of reason), introdusert i hans estetikk, og som skiller seg fra hans teoretiske og praktiske resoneringsmåte. Selv om Habermas også har funnet inspirasjon i Kants estetikk med hans bruk av *consensus communis*, har han blitt tatt for å marginalisere nettopp Kants estetiske resoneringsmåte. Planleggingsdiskursen mellom konsensus orienterte²¹ og konfrontasjonsorienterte agonistisk orienterte tilhengere, har vært relativt intens (Mattila, 2018). Mattila (2018) foreslår likevel at disse konsensus eller dissensus orienterte ideene ikke er gjensidig utelukkende, og at det finnes grunn til å tro at begge har sin plass i planleggingssystemet (Mattila, 2018).

Agonistisk planleggingsteori prøver altså å utfordre kommunikativ planleggingsteori og gjøre rom for *agonistisk dissensus*. Inspirasjonen for denne tilnærmingen kommer fra politisk teori av blant annet Chantal Mouffe og Jacques Rancière (Mattila, 2018). Tilhengere av agonistisk teori, følger som tidligere nevnt den estetiske vendingen, hvor søkelyset er på å prioritere estetisk-etiske syn, der en fremhever dype forskjeller i våre synspunkter rundt det gode og verdifulle. For agonistene vil det å søke etter konsensus i slike spørsmål alltid føre med seg ekskludering, og krenke mangfoldet som karakteriserer det moderne samfunn. Å søke etter konsensus på områder der folk har forskjellige verdiforståelser vil også bidra til å bekrefte den hegemoniske samfunnsorden. Agonister mener derfor at det er viktig, isteden for å søke etter konsensus, å ønske velkommen dissensus og dets potensiale for å konfrontere hegemoniske prosjekter i det urbane og i samfunnet for øvrig (Mattila, 2018). Enda viktigere, er en økt interesse for politisk

---

²⁰ Den estetiske vendingen handler om å inkludere en ny måte å tenke politisk teori på, der en inkluderer estetisk teori, men også retter oppmerksomheten mot den politiske relevansen av kunst og andre estetiske objekter i det bygde miljøet (Mattila, 2018).

²¹ Konsensusorientert planleggingsdiskurs er stort sett basert på Habermasiansk tenkning.

teori som følger en ide om argumentasjon, erfaringer og politikk som springer ut fra estetikens filosofi (Mattila, 2018). For Mouffe (2013) er rollen lidenskapelig kommunikasjon har i politiske diskusjoner viktig for det hun kaller *agonist pluralism* (Mouffe, 2013). Hennes mål er å snu antagonister til agonister, hvorav førstnevnte innebærer en kamp mellom fiender, mens agonister forstås som en meningsmotstander som deler samme grunnleggende syn på samfunnet som demokratiske prinsipper og likestilling, men som er uenige i hvordan mål skal oppnås (Mattila, 2018). Agonistisk pluralisme ser også kunstnerisk praksis i urbane omgivelser som spesielt viktig, her ses det et potensiale for å konfrontere hegemonier uten et spesielt formål. Artistisk aktivisme kan være med på å gi en stemme til de som ikke slipper til i eksisterende hegemoniske strukturer. Kunstnerisk praksis klarer å ta fatt i affekt og dens rolle i vår identitetsbygging, dermed kan kunst og estetikk ta tak i de politiske dimensjoner som ligger utenfor den rasjonelle argumentasjonssfære (Mattila, 2018).

Som nevnt i forrige kapittel, er Ranciére et viktig navn i søken etter å gi en stemme til de som ikke deltar i samfunnsdebatten. Hans interpretasjon av de estetiske dimensjoner av politikken, og de politiske dimensjoner av estetikken er et av de viktigste kildene for agonistisk planleggings teori (Mattila, 2018). Ranciéres agonisme baserer seg på måten han skiller mellom *politics* og *police*. Sist nevnte refererer til en symbolsk konstituering av det sosiale, altså måten det sanselige er inndelt på som skiller mellom hva og hvem som blir hørt og hva eller hvem som forblir usynlig. *Politics* er da motpolen til *police* og jobber mot dens symbolske konstituering, det Ranciére kaller *dissensus*. Med *dissensus* menes ikke konflikt eller motsetningsfulle holdninger, men heller tydeliggjøring av oppdelingen av det sanselige (Mattila, 2018, s.101). For Ranciére er politikk og estetikk uadskillelig, da begge omhandler oppdelingen av det sanselige, og et spørsmål om hvem som skal bli hørt, og hvem som står utenfor den hegemoniske konstituering av det sosiale (Mattila, 2018).

Det er her vi ser det tydeligste skillet mellom Ranciéres agonisme og Habermasiansk kommunikativ planleggingsteori. I konkret planlegging kan denne forskjellen bli tydelig både strukturelt og på individnivå. Ranciére og Habermas skiller seg tydelig i spørsmål rundt hvem som får delta i forhandlinger rundt planspørsmål. Kommunikativ, Habermas inspirert planlegging, prøver å tilrettelegge for en rettferdig konsensusorientert diskusjon i eksempelvis estetikkspørsmål i plansaker som skjønnsvurderinger, der deltakerne er forhåndsutvalgt og skal

finne en slags enighet. En agonistisk tilnærming vil kritisere en slik prosess ved å påpeke stemmers behov for å bli hørt, som ikke er en del av denne diskusjonen. Det å ikke anerkjenne stemmer utenfra vil forsterke hegemoniet til en utvalgt gruppe og eksisterende måter å dele inn det sanselige på. Ved å slippe til stemmer utenfra vil det kunne utfordre eksisterende hegemoniske konstitueringer (Mattila, 2018).

Den estetiske dimensjonen er tydelig til stede både i Mouffe og Ranciéres teorier. I et fagfelt som byplanlegging der vi på mange måter finner estetiske møter med omgivelsene er det riktig å anta at agonistisk teori burde kunne finne en praktisk anvendelse. Potensialet må i følge Mattila (2018), antas å ligge i nye måter å utfordre inndelingen av det sanselige på, og dermed gi oss nye perspektiver på byplanlegging. Likevel er det vanskelig å se hvordan Ranciéres og Mouffes estetiske prosjekt kommer til uttrykk i praksis, spesielt i planleggingsfeltet (Mattila, 2018).

2.3 Estetikken problematiske rolle i byplanlegging

Dette kapitlet viser utfordringene planleggingsteori står ovenfor knyttet til estetikk. Mattila (2002) setter estetikk i et rettferdighets-perspektiv, og klarer på den måten å blottlegge planleggingsteoriens begrensninger og utfordringer, spesielt knyttet til praktisk implementering i byplanlegging. Med dette viser jeg utfordringene den rådende konsensus-søkende byplandiskursen står ovenfor. Kapitlet tar opp problemstillinger for hvem som har retten til å forme byens estetikk, setter avant-garde tankegangen opp mot politisk konsensus-orientert styring, og operasjonaliserer på den måten estetisk teori som jeg bruker i analysen og diskusjon av dataen.

Både byplanlegging og design er flersidige disipliner med forskjellige tilnærminger, likevel virker det å være problematisk å finne gode måter å anvende disse på i faktisk plan-politikk. Det er viktig å tydeliggjøre bakgrunnen for de forskjellige motsetningsfulle-, og av og til ikke forenlige tradisjoner å tenke planlegging på. Den ene måten å tenke planlegging på er å planlegge og designe for likhet og rettferdighet og føyer seg dermed inn i en mer generell måte å tenke velferdspolitikken på. En annen måte å tenke byplanlegging og design på er den med kunstneriske estetiske delen hvor målet er å produsere estetiske tilfredsstillende omgivelser. Plan teori har de siste tiårene forbundet denne kunstneriske tilnærmingen til den modernistiske modellen av fysisk planlegging der den designbaserte modellen av byplanlegging og så har blitt beskrevet som

arkitektur i stor skala (Mattila, 2002). Kritikken mot denne tilnærmingen kommer fra by og planleggingsfagets teoretikere, og gå ut på at en fysisk og design basert planlegging ikke tar høyde for sosiale og politiske utfordringer. Den oppfatning blant modernistene, at en gjennom design og fysiske omgivelser kan oppnå sosiale objektive mål (Harvey, 1996, i Mattila 2002, s. 131), har vært en som har fremmed viktigheten av at planleggere ikke bare er opptatt med den urbane formen, men også de sosiale prosessene og dermed sosial urban rettferdighet. Spenningen mellom den design-fokuserte planleggingen eller arkitektur i stor skala og plan-teori som har utviklet seg mot mykere verdier som sosial rettferdighet, har gjort at spatial form og estetikk tilsynelatende har blitt ekskludert fullstendig fra planteori (Mattila, 2002).

2.3.1 Estetisk rettferdighet

Estetikk har historisk vært et filosofisk tema som i så måte ikke har vært anvendelig som mål for å oppnå løsninger på problemer. Det, hevder Mattila (2002), er fordi at estetikk er bygd på en ide om estetisk autonomi som skiller estetiske utfordringer fra moralske og kognitive standpunkter, og som stammer fra Kants opplysningens estetikk. Beardsley's (2008) ide av estetisk rettferdighet dreier seg om distribusjon av estetisk velferd i samfunnet. Han godkjenner estetikk som en form for gode som må fordeles rettferdig på lik linje med andre goder i samfunnet. Han holder likevel fast ved at produksjon av estetiske objekter tilfaller en gruppe som har en autoritær og autonom posisjon. Skal en fremme rettferdig fordeling av estetisk velferd eller godtgjørende objekter, lar det seg vanskelig innlemme i det vide fagfeltet av byplanlegging uten å stille spørsmålsteget ved den kreative friheten og autonome posisjonen av designere (Beardsley, 2008).

I følge denne tankerekken kan estetisk velferd ikke bli fordelt ved å rettferdig fordele estetisk høyt kvalitative former produsert av profesjonelle, hva som er estetisk god kvalitet er et politisk spørsmål som ikke kan overlates til arkitekter og designere alene (Beardsley, 2008; Mattila, 2002). Ideen om sosial rettferdighet dreier seg ikke bare om fordeling av goder, men også fortolkningen og produksjonen av sosiale goder. Følgelig, hører estetisk rettferdighet ikke hjemme hos kunstnerisk autonomi, men hører hjemme i den offentlige samtalen og i offentlige beslutningsprosesser. Denne forståelsen av estetisk rettferdighet bringer fram paralleller til utfordringene med kommunikativ og kollaborativ planlegging, dette er teorier som i liten grad har beskjeftiget seg med den kunstneriske og estetiske dimensjonen av planlegging (Mattila, 2002).

Estetikk som eget felt har historisk vært vanskelig å forene med sosial eller moral filosofi, det har gjort det vanskelig å bruke estetisk teori på felt som anvendt arkitektur eller byplanlegging. Beardsley's (2008) ide om estetisk rettferdighet fra 1970 tallet er et forsøk på å forene estetikk til teorier om sosial rettferdighet. Estetisk rettferdighet bygger på antagelsen om at estetiske opplevelser blir ansett som en viktig del av et godt liv og dermed en gode som må fordeles. Det betyr at også denne gode som andre goder må være del av offentlig politikk (Mattila, 2002). Til forskjell fra politikk som beskjeftiger seg med høy-kultur, som ofte tilrettelegger for kulturopplevelser for en snever gruppe i samfunnet, angår estetiske opplevelser i byen den mer generelle offentligheten. Derfor, hevder Mattila (2002), burde estetisk rettferdighet få større oppmerksomhet i offentlig plan politikk.

Beardsley (2008) introduserer to konsepter for estetisk rettferdighet. Estetisk velferd og estetisk rikdom. Estetisk rikdom beskriver han som summen av estetisk verdifull objekter i et definert samfunn. Hva som er av estetisk verdi skal ikke defineres av objektets kapasitet, om det er menneskeskapt eller naturlig, eller hvorvidt det kan måles ved å spørre mennesker om hva de synes om et objekt. Han støtter seg på en normativ karakter av estetisk bedømming og en universal karakter av subjektet som opplever estetikken, og støtte seg dermed på Kants forståelse av estetikk. Estetisk velferd beskrives som graden av estetisk opplevelse av innbyggere til enhver tid. Dette gjør det vanskelig å få dele estetisk velferd, da skal kapasiteten for estetisk opplevelse eller motivasjonen blant innbyggere for estetiske opplevelser vil variere veldig (Mattila, 2002).

2.3.2 Spenningen mellom kunstnerisk autonomi og estetikk som fellesgode

En utfordring for diskusjonen rundt estetikk er, at den estetiske smaken blant folk vil variere. Ved å regulere estetikk politisk, må man gi en del av definisjonsmakten til offentligheten som da gjennom politikk vil styre produksjonen av estetiske objekter, noe som vil kunne føre til en fare for regulering av kunstnerisk frihet. På en annen side, og ved å ivareta kunstnerisk frihet, vil estetisk velferd kunne til godekomme en begrenset del av offentligheten, nemlig de som er i stand til å sette pris på *Avant-garde* innovasjon i kunst- og design -feltet. For å angripe dette kan en argumentere for at *estetisk danning* og det å oppfordre innbyggere til å i økt grad skjerpe deres sensitivitet og tolkning av objektet, vil kunne gjøre estetikk mer tilgjengelig for allmennheten. Likevel innebærer den ideen at den subjektive tolkningen og opplevelsen må tilpasse seg

objektet, ikke omvendt. Når det gjelder kunst vil uansett noen kunstobjekter ikke tilføye offentligheten estetisk velferd (Mattila, 2002). I byplanlegging og arkitektur derimot vil lignende objekter som ikke er av høy estetisk verdi for allmennheten, ikke bli gjemt i en utstilling eller stue, men bli i våres omgivelser mer eller mindre permanent. Dermed vil en sterkere estetisk politikk være nødvendig for å åpne for sensitiviteten, kunnskapen og verdiene av offentligheten, ikke bare kunstneriske verdier hevder Mattila (2002).

Roger Scruton kritiserer spesielt modernismen i arkitektur for å følge «high art idéen som ikke treffer hele offentligheten, men bare de som har kunnskap til å forstå og sette pris på innovasjon» (Scruton, 1979, sitert i Mattila, 2002, s.134, min oversettelse). Det er et problem for arkitektur som er en så offentlig form for *kunst*²², der mottakeren ikke kan velge å være del av publikum eller ikke. Der hvor modernistisk arkitektur og design har støttet seg på at avant-garde ideen, har postmoderne arkitektur og urban design fulgt en idé av mer folkelig og masseprodusert «kunst» og prøvd å treffe den bredere offentligheten og opplevelser av alle brukere av offentlige rom. Kritikken mot en hverdagslig masseprodusert postmoderne arkitektur er at den beholder status quo og dermed hindrer arkitekturens utvikling. Der hvor postmoderne arkitektur har prøvd å tilfredsstille den generelle offentlighetens smak ser man et skille mellom den dannede eliten og folk flest. Her er utfordringen helt klart at folk flest er en veldig divers gruppe som det har vært lite forsøk på å forstå (Mattila, 2002).

2.3.3 Utfordringer med estetisk rettferdighet i konsensus søkende byplanlegging

Diskusjonen rundt problemene modernistisk og postmodernistisk arkitektur og urban planlegging demonstrerer, viser oss at vi ikke kan oppnå estetisk rettferdighet ved å lene oss på produsentene av estetisk god urban form alene, da disse ikke fører til estetisk rettferdighet. Vi må derimot også ta i betraktningen prosessen og produksjonen av det bygde miljøet. Da vi snakker om estetisk rettferdighet i det bygde miljø, kan fordelingen av goder i seg selv være problematisk, noe som blir tydelig også i fordeling av andre goder i samfunnet. Samfunnsmessige eller miljømessige goder kan ofte ikke distribueres til enkeltpersoner, men til forskjellige samfunnsgrupper, dette er også tilfellet for estetiske goder da vi deler samme offentlige rom og urbane miljø (Mattila, 2002).

---

²² Arkitektur brukes her som kunst, fortolket som byggekunst.

Ifølge Young (1990) er det lett å overse faktiske former for urettferdighet, som kulturell imperialisme, dersom en kun er opptatt av rettferdig fordeling, og dermed overser konteksten der fordelings-beslutninger tas under. For å få et helhetlig syn på sosial rettferdighet er en nødt til å ta i betraktning; organisasjonene som produserer denne, offentlige og private strukturer for beslutningstaking og de sosiale verdier som bekrefter status eller forsterker ulemper (Young, 1990, i Mattila, 2002). Urettferdighet i fordeling kan ikke bare ses i sammenheng med fordeling av materielle goder, men også i sammenheng med andre områder av urettferdighet, som undertrykkelse, makt og dominans i samfunnet. Rettferdighet, også estetisk rettferdighet berøres altså av alle aspekter ved institusjonell organisering, så lenge disse er subjekt for kollektive beslutninger (Mattila, 2002). Det vil være vanskelig å finne konsensus om estetiske objekter, kanskje det er heller ikke er meningen.

Å ta med den estetiske dimensjonen i kollaborativ beslutningstaking kan sees som en form for estetisk danning, der det i følge Mattila (2002) ikke er en elite som står for danningen, men heller en form for læring av hverandre, noe som kan føre til en mer rettferdig fordeling av estetisk velferd i samfunnet (Mattila, 2002, s. 134). Mattila (2002) argumenterer at estetisk rettferdighet ikke kan oppnås gjennom tradisjonelle idéer av artistisk autonomi, da dette gir designerne makten til å definere estetisk gode omgivelser. Istedenfor bør vi sette søkelys på kollektive avgjørelser og diskusjoner også innen den estetiske dimensjonen av planlegging og design. Konsensus byggende øvelser, kan føre til en større forståelse for konteksten av innbyggernes heterogenitet, likevel inneholder et mål om å oppnå estetisk konsensus fare for at det vi oppnår er monotone omgivelser, slik modernismen på sitt verste har produsert (Mattila, 2002, s.137).

For å adressere noen av utfordringene kommunikativ planlegging møter, foreslår Mattila (2002) et økt fokus på rettferdig fordeling av retten til å forme omgivelsene. Med retten til å forme byen, mener Mattila (2002) retten til å medvirke, og til å bli hørt i beslutningstakings-prosesser som påvirker den estetiske utformingen av omgivelsene. Her står planleggeren, designeren eller arkitekten for formgivningen, men som bør vær sensitiv til uttalelser og ønsker av de berørte. Det er også viktig at innbyggere får et rom til å være kreative i store og komplekse design og planleggings prosjektet (Mattila, 2002).

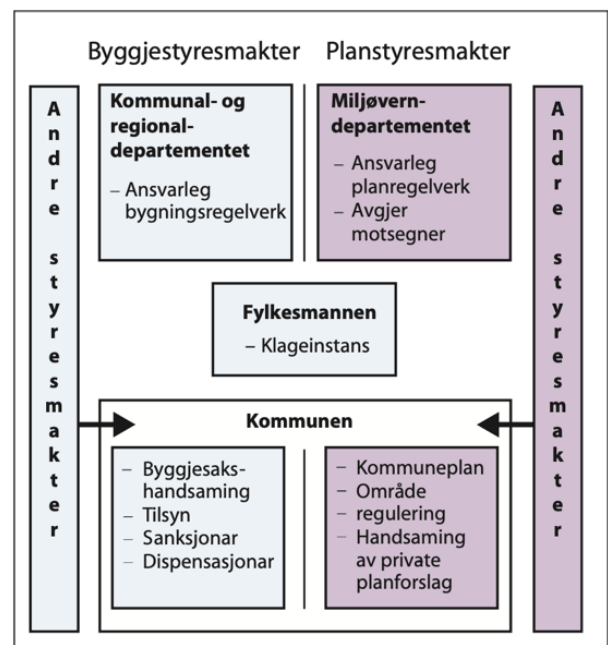
Estetisk rettferdighet kan ikke oppnås kun ved å fordele estetiske goder som arkitektonisk høy kvalitet, men må også ha som mål og for å dele estetisk velferd. Dette kan gjøres ved en rettferdig fordeling av *retten til å forme byen*, noe som handler om og utvikle institusjonene og planleggingsmetoder for at disse skal være sensitive for opplevelser av forskjellige grupper og ta høyde for befolkningens heterogenitet, samtidig som det åpnes for offentlig deltakelse i både plan og design prosesser. Noe av dette har nåtidens teori om kommunikativ eller kollaborativ planlegging prøvd å adressere, selv om den estetiske dimensjonen nesten ikke har blitt tatt med (Mattila, 2002, 132).

DEL III – KONTEKST OG KUNNSKAP

Kontekst og kunnskap danner grunnlaget for forståelsen av et fenomen. Problemstillingen som skal belyses opptrer ikke isolert, men innenfor rammene av det norske plansystemet. Det er denne forståelseshorisonten som gjør det mulig å se problemstillingen i den kontekst den opptrer i (Krogh, 2009).

3.1 Det norske plansystemet

I det norske plansystemet var byggereglene opprinnelig til som sikkerhetstiltak mot konstruksjonsfeil og helseskadelige forhold i bygg. Selv det samme gjelder for dagens byggeregler, skal disse også sikre samfunnsmessige forhold og kvaliteter. Byggesaksprosessene sikrer rask og demokratisk behandling av byggesaker og medvirkning. Planstyresmakter og byggesaksstyresmakter er delt på kommunalt og statlig nivå, med fylkeskommunen som mellomledd for klagebehandling. Ansvaret for by og stedsutvikling og dermed for kvaliteten i de bygde omgivelsene er ulikt fordelt mellom stat, fylkeskommune, kommune og andre organisasjoner og foreninger. Hovedsakelig er by og stedsutviklingen et lokalt ansvar der fylkeskommuner og kommuner har ansvaret for å tilrettelegge gjennom tilpassede kommunale og regionale planer og oppfølgingen reguleringsplaner og planprosesser (Meld. St. 28 (2011-2012), s.85).

Figur 1: Viser ansvarsfordeling av planstyresmakter og byggesaksstyresmakter mellom stat, fylkeskommunen og kommunen. Hentet fra: (Meld. St. 28 (2011-2012), s.85).

3.1.1 Staten

Forvaltning av lover, regler og nasjonale retningslinjer er *statens* ansvar, som er fordelt mellom ulike departementer og riksantikvaren. Disse nasjonale retningslinjene, lovene og regler, legger

rammer for arkitekturen²³. Her er det fem forskjellige direktorater som deler på dette ansvaret. Disse er *Kommunal- og distriktsdepartementet* med hovedansvaret for å utarbeide nasjonale retningslinjer og mål for arealplanlegging og ansvar for forvaltning av plan og bygningsloven. Statsbygg, *direktoratet for byggkvalitet*, husbanken og oppfølgingsansvaret for DOGA er underlagt etatsstyringsansvaret til Kommunal- og distriktsdepartementet (KDD). Driftstilskudd til blant annet nasjonalmuseets arkitektur og design del, Arkitekturtriennale, European Norge, skal bidra til utvikling i feltet og støttes av *Kulturdepartementet*. Andre felt som berører fysiske omgivelser og bymiljø er naturmangfold, friluftsliv, klima, forurensing, avfall og kulturmiljø. Det sistnevnte, kulturmiljø, har Riksantikvaren ansvar for og er sammen med de andre feltene underlagt *Klima- og miljødepartementet* (Kommunal- og distriktsdepartementet, 2024).

3.1.2 Fylkeskommunen

Fylkeskommunen bidrar med å tilpasse nasjonale føringer og politikk til lokale og regionale forhold, og kan sette krav til arkitektonisk kvalitet og sikre at «estetikk settes i en regional kontekst» (Kommunal- og distriktsdepartementet, 2024). De regionale planene oversetter nasjonale føringer og legger føringer for struktur og innhold i areal og by- og stedsutvikling lokalt. Det er viktig at disse planene balanserer forskjellige, noen gang motsetningsfulle hensyn, som hensyn til stedstilpassning og høy kvalitet av bebyggelse i byrom og utemiljø og hensyn til effektiv arealbruk og fortetting. Utover dette tjener fylkeskommune som veileder for kommunene i deres planleggingsoppgaver. Det kan være kommunale saker som angår byggeskikk, arkitektur og estetikk, der fylkeskommunen bidrar med støtte og kunnskap (Kommunal- og distriktsdepartementet, 2024).

3.1.3 Kommunen

I sin rolle som planmyndighet har *kommunen* ansvar for å definere ambisjoner for kvalitet i byutviklingen. Dette skjer gjennom kommunens egne planer og behandling av planforslag. Kvalitet i bygde omgivelser kan legges til rette for gjennom å definere mål og føringer i kommuneplanens samfunnsdel, kommunedelplaner for bestemte områder og ved å stille krav til at planene følges opp i reguleringsplaner og byggesaker. Plan- og bygningsloven pålegger

---

²³ Arkitektur er her tolket i vid forstand, som uteområder, sammenheng mellom disse og enkeltobjekter.

kommunen et ansvar, men gir den også virkemidler og handlingsrom til å innføre nasjonale føringer og tilpasse disse til lokale forhold med hensyn til byggeskikk, arkitektur og estetikk.

Kvaliteten av steder som uterom, landskap og bygninger og lokale ambisjoner for byggeskikk, vekst og vern ivaretas i de individuelle kommuneplanene. Ambisjoner for klima og miljø, felleskap og mangfold, med andre ord de mykere verdiene av byplanleggingen, legges premisser for i *kommuneplanens samfunnsdel*. Her kan arkitektur benyttes strategisk for å oppnå en ønsket samfunnseffekt, dette ved å adressere hensyn og bruk i eksisterende arkitektur, ambisjoner for ny arkitektur i byutviklingsprosjekter og samspillet mellom eksisterende og ny bebyggelse og uterom (Kommunal- og distriktsdepartementet, 2024).

Kommuneplanens arealdel er et verktøy der arealets disponering i kommunen er angitt, sammen med rammer og betingelser for tiltak og arealbruk. Formålsparagrafen gir kommunen et særlig ansvar for å følge opp nasjonale føringer og implementere disse med regionale myndigheter i en lokal sammenheng (Direktoratet for byggkvalitet, 2016a). Av arealdelen går det fram hvilke hensyn som må ivaretas ved disponering av arealene. Hensyn kan være til utforming av bebyggelse, uterom eller landskap. Viktige hensyn og føringer sikres i arealdelen juridisk gjennom Plan- og bygningsloven som beskriver hvilke bestemmelser kommunen kan vedta og hvilke formål som skal inngå i kommuneplanens arealdel (Direktoratet for byggkvalitet, 2024; Kommunal- og distriktsdepartementet, 2024; Plan- og bygningsloven, 2022, §11-9 - §11-11).

Kommunedelplaner forankres i kommuneplanens arealdel, og kan være knyttet til bestemte områder, virksomhetsområder eller strategiske dokumenter. Egne arkitekturstrategier, veiledere, kvalitetsprogram for arkitektur, byggeskikk eller estetikk, skal bidra til å nå ambisjoner for kvalitet i de bygde omgivelsene. Slike strategiske dokumenter kan hjelpe arkitekter, planleggere, saksbehandlere og eiendomsutviklere i planleggingen. Kommunens bygningsmyndighet er tilsynsorgan i saker etter PBL. I forbindelse med søknader om rammebetingelser for et prosjekt kan det føres tilsyn med at overordnede forhold og krav er ivaretatt. Estetikk blir nevnt som eksempel for forhold som må være ivaretatt, ved siden av planbestemmelser for utnyttelse, utforming, plassering og utearealer. Det er kommunen som er ansvar for tilsynskompetanse innenfor ulike tilsynsområder (Direktoratet for byggkvalitet, 2024).

3.2 Byplanens funksjon og estetikkenes rolle

Starten av nyere norsk byplanhistorie er tett knyttet til utviklingen av trebyene i landet og byenes dominerende byggemateriale, tre. Allerede i 1681 fikk midtbyen i Trondheim en reguleringsplan der breie veier og store kvartaler for å hindre bybranner i å spre seg. I 1904 satte murtvang stopp for videre trebebyggelse i tettbebygde områder. Frem til murtvangslovene kom, ble ofte nedbrente bygg bygget opp i samme stil og størrelse som før brannen. Dette endret seg med en endring i byggematerialer kombinert med en kraftig urbanisering under en veksttid på siste halvdel av 1800-tallet. I tråd med byveksten ble spørsmål om riving og nybygging av bysentrene hevet. Sammen med modernismens utbredelse på starten av 1900-tallet, og argumenter for en generell fornyelse av bygningsmassen fikk store radikale prosjekter innpass i reguleringsplaner. Størrelsesordenen på utbyggingen av sosiale bostedsprosjekter gjorde prosjektene så dyrbare at de ofte ble lagt til uberørt jord utenfor bykjernen, hvilken ble bevart i denne perioden. Disse prosjektene er det vi refererer til som drabantbyene i dag (Kittang, 2016). I denne tiden ble det fokusert på praktiske hensyn som nok husrom med sanitæranlegg, ren luft og sollys til alle. Med et ensidig fokus på funksjonalitet og nytteorientering ble ornamentikk og estetikk overflødig, noe som resulterte i et minimalistisk formspråk tilpasset industriell masseproduksjon (Bakken, 2021). I etterkrigstiden økte den politiske viljen og den økonomiske evnen til å gjennomføre store byutviklingsprosjekter også i de tradisjonelle bysentrene, som ble erstattet med handel og kontorbygg i samvirkelagsarkitektur i funksjonalistisk stil (Bakken, 2021; Kittang, 2016).

Arkitekturvernåret 1975 var en del av et felles europeisk opprør, der Norge profilerte seg med en satsning for å ivareta tre tradisjonspregede områder. Røros, gamle Stavanger og Nusfjord ble symboler på identitet både lokalt og nasjonalt, og med dette ble norgeshistoriens største estetikk-satsning igangsatt. Dette fokuset på estetikk og vern av stedstypisk arkitektur førte til en endring i plan- og bygningsloven midt på 1990-tallet, der estetikkbestemmelsene ble utvidet (Bakken, 2021).

De siste ti tiårene har en funksjonsorientert trend slått tilbake med fokus på sosiale hensyn og bærekraft. Ifølge Bakken (2021) er dette 20 år med ny-funksjonalistiske gråtoner. Han peker på at det i 2008-loven ble fjernet en hjemmel til å utforme juridisk bindende estetiske retningslinjer, og en annen hjemmel om å endre *skjemmende farger* ble tatt ut av skjønnhetsparagrafen (Bakken,

2021). Bakken (2021) leser arkitekturopprørets ønske om farger, skjønnhet og detaljrikdom som en kritikk av funksjonalismen. Opprøerne ønsker et større søkelys på menneskelige behov, noe som funksjonalismen kanskje mangler. En uniformering av fysisk planlegging og utforming av bygninger kan forklares med de siste tiårenes internasjonale direktiver og standarder. Disse er i stor grad rettet mot funksjonelle goder, men i liten grad mot estetiske hensyn (Bakken, 2021).

3.3 Nasjonal estetisk satsning, initiativer og lovendringer

For å kunne tolke hvordan dokumentene *forstår* estetikk, må en se på konteksten dokumentene er laget i. Som Bakken (2021) skriver, starter Arkitekturvernåret 1975 en nasjonal estetiksatsning der ivaretagelse av tradisjonelle områder står sentralt. Fokuset på estetikk og vern av stedstypisk arkitektur fører til endringer i plan og bygningsloven midt på 1990-tallet (Bakken 2021). En rekke stortingsmeldinger og endringer i lovverket gjenspeiler utviklingen i nasjonale mål og føringer. I *estetikk i plan og byggesaker* tolkes saksbehandlernes handlingsrom slik:

[Det] antas at grunnlaget for både å stoppe byggearbeider og å følge opp straffeansvar ut fra estetiske hensyn er til stede. I tillegg må estetisk begrunnede pålegg ha en entydig forankring i areal- planer og i tillatelsen for tiltaket. (Miljøverndepartementet, 1997, s.159)

Stortingsmeldingen og handlingsprogrammet fra 1992 slo fast at estetiske kvaliteter nå inngår i den offentlige miljøpolitikken (Denizou & Øyen Flyen, 2011). Disse bringer igjen med seg et behov for veiledere og planleggings og beslutningsverktøy for utarbeidelse av kommunale tiltaksplaner med estetikk og byggeskikk som hovedtema (Denizou & Øyen Flyen, 2011). Oversikten nedenfor (tabell 2) viser de viktigste utviklingstrekkene i den nasjonale estetiksatsningen. Satt opp kronologisk ser en at implementeringen av politiske mål har vært utfordrende i praksis, noe som gjenspeiler seg i et gjennomgående behov for å forbedre og videreutvikle veiledningsmateriell og et større fokus på praktisk implementering av estetikk i planpolitikken (Denizou & Øyen Flyen, 2011).

1992:	Stortingsmelding nr.61 (1991-1992), «kultur i tiden» «Omgivelser som kultur. Handlingsplan for estetisk kvalitet i offentlig miljø». Stortingsmeldingen og handlingsprogrammet slo fast at estetiske kvaliteter inngår i den offentlige miljøpolitikken og kan ses som starten på arbeidet mot endringene i pbl i 1995/97. (Denizou & Øyen Flyen, 2011)
1996:	Kulturdepartementet gir ut veiledningsheftet «Estetikk i statlige bygg og anlegg». Veilederen gir føringer for sterkere vektlegging av estetikk i plan- og byggesaksbehandling. Departementet ser et behov for å videreutvikle denne veilederen, og den er dermed forløperen til «arkitektur.nå» (Byggeskikknøkkel, u.å.-e).
1997:	Endringer i pbl. Ingen store endringer men gir kommunene et bedre kjemlingsgrunnlag for estetiske argumenter i avslag av byggesaksbehandling. Ga økt fokus på estetisk utvikling, men førte ikke til reelle endringer i kommuneplaner eller andre virkemidler. (Denizou & Øyen Flyen, 2011)
1997:	Veileder «Estetikk i plan- og byggesaker» gir saksbehandlere i kommuner og fylkeskommuner oversikt over virkemidler for å ivareta estetiske hensyn i plan- og byggesaker. Oppfordrer også til å utvikle egne verktøy med fokus på estetikk og byggeskikk. (Denizou & Øyen Flyen, 2011) (ble brukt) knyttet til periode
1999:	” Mitt hus er din utsikt” statens byggeskikkutvalg skriver boken som veiledningsmateriell i kjølvann av endringene i pbl i 1997. Lovens skjerpede krav til estetikk og arkitektur var utgangspunkt til en økt interesse for opplæring i estetikk og byggeskikk. I boken fremheves estetikk som én faktor blant flere for å oppnå god byggeskikk (Schmidt & Wilhjelm, 1999).
2003:	Stortingsmelding «Kulturpolitikk frem mot 2014» (2002-03) anbefaler å videreutvikle veilederen «estetikk i statlige bygg og anlegg» til et referansedokument, noe som ikke skjedde. (Denizou & Øyen Flyen, 2011)
2008:	Igangsettelse av arbeid med byggeskikknøkkel på bakgrunn av lite videreutvikling av fokus på byggeskikk og estetikk etter endringer i pbl i 1997. (Denizou & Øyen Flyen, 2011)
2009:	«arkitektur nå.»
2011:	«Byggeskikknøkkel» ble utviklet som planleggings og beslutningsverktøy og skulle også fungere som struktur for utarbeidelse av kommunale tiltaksplaner med estetikk og byggeskikk som hovedtema. (Denizou & Øyen Flyen, 2011)
2012:	Stortingsmelding 28 «gode bygg for eit betre samfunn». Legger vekt på kommunens rolle i planlegging og hvordan det offentlige er med på å sette preg på arkitektur og det bygde miljø. Estetikk er en komponent det offentlige preger ved å utvikle lovverk, normer og standarder, gi veiledning og belønne gode løsninger. Den offentlige bygningsmassen er stor og må derfor fylle krav om god arkitektonisk kvalitet og fremstå som forbilledlige prosjekter (Byggeskikknøkkel, u.å.-f), (Meld. St. 28 (2011-2012)).

Tabell 2: Oversikt over nasjonale føringer som illustrerer en satsning på estetikk.

DEL IV METODE OG UTVALG

I dette kapittelet plasseres oppgaven ontologisk og epistemologisk, her gjøres det rede for hvilken verdensforståelse oppgaven ses i, og for oppgavens kunnskapsproduksjon.

4. 1 Ontologisk og epistemologisk plassering

Oppgavens metodiske og ontologiske plassering er inspirert av Emile Durkheims holistiske tilnærming til samfunnsanalyse. For Durkheim må sosiologien være en kritisk disiplin som ved å avdekke samfunnslivets tilsynelatende objektive gyldige moralprinsipper og idealer, gjør en kritisk analyse av samfunnets patologiske tilstander (Guneriussen, 2020, s.212). Her er det viktig å si at det er denne holistiske og kritiske tilnærmingen Durkheim forsvarer, er det som inspirerer oppgavens syn på samfunnet.

Oppgaven plasserer seg epistemologisk i en mer *subjektivt relativistisk* tradisjon, noe som bryter med Durkheim. Jeg synes likevel at både hans beskrivelse av patologier, den holistiske og kritiske tilnærmingen og forståelsen av, hvordan endringer i samfunnet bryter med samfunnsordenen, og dermed fører til anomi, kan være med på å plassere denne oppgaven i disse rammer. Patologier forstås som sosiale tilstander eller utviklingstrekk som bryter med det *normale*, det som er vanlig eller typisk og passer inn i den eksisterende samfunnsorden (Guneriussen, 2020, s.212). I en Durkheim-iansk moralsk kollektivistisk samfunnsforståelse er den moralske ordenen en overindividuell realitet og utgjør et kraftfelt som individer er underlagt, det er når denne moralske ordenen svekkes vil det kunne føre til økende egoisme og anomi (Guneriussen, 2020, s.212). Et velfungerende fellesskap er ikke utelukkende bygget på rasjonelle og materielle interesser, men forutsetter også emosjonelle bånd og følelsesmessig tilhørighet (Guneriussen, 2020, s. 212-213).

I lys av dette, kan fenomenet oppgaven adresserer, ses som en patologisk samfunnstilstand. Den økende interessen og engasjementet rundt estetiske spørsmål og det at «*profesjonsautoritet og begrepshegemoni er i bevegelse*» (Bakken, 2021), samtidig som Eriksen (2023) forslår at folk føler seg avskåret fra en meningsfull diskusjon om hvordan hus og byer skal se ut (Eriksen, 2023), kan ses som svekkelse av den moralske ordenen og dens emosjonelle og følelsesmessige tilhørighet (Guneriussen, 2020, s. 213.). En patologi. Og dermed grunnlag for en kritisk analyse.

I lys av en holistisk ontologisk posisjon, er denne oppgavens epistemologiske tilnærming inspirert av diskusjonen om hermeneutikk mellom Habermas og Gadamer²⁴. Da estetikk ofte ses knyttet til subjektive skjønnsdommer (Bø-Rygg & Bale, 2008, s. 56; Kant, 2008, § 1-3, s. 56-58), forholder samfunnsviteren seg til en allerede fortolket virkelighet (Fangen, 2022). Oppgaven vil derfor bygge på en kritisk hermeneutisk tilnærming til fenomenet gjennom bruk av ulike metoder som intervju og dokumentanalyse. Selv om diskusjonen mellom Habermas og Gadamer hovedsakelig tjener som inspirasjon, vil jeg ta med et sitat som tar oppgaven videre til neste punkt, forståelseshorisonten: «Også samfunnsviteren er avhengig av en forståelseshorisont for å kunne begynne å forske i sitt emne, (...) en rekke av de grunnleggende begrepene som en sosiolog bruker (...) er hentet fra vår daglige omgang med mennesker i det samfunnet vi lever i» (Krogh, 2009, s.80).

En hermeneutisk tilnærming tolker mennesket i felten og gjennom dette subjekt-orienterte synet prøver man å forstå samfunnsfenomener (Clark et al., 2021, s.608). I oppgaven undersøker jeg rommet mellom styrende dokumenter og profesjonelles bruk av disse og deres respektive forståelser av estetikk. Med en hermeneutisk tilnærming søker jeg en fortolkning og forståelse av fenomener ved å se hvordan historie, kultur og språk, påvirker oss (Clark et al., 2021, s.25). Av den grunn bruker jeg en del tid, innledningsvis i oppgaven, til å beskrive konteksten problemstillingen utforskes i, nemlig forståelseshorisonten.

4.2 Kvalitetskriterier validitet og reliabilitet

Relevansen av kvalitetskriteriene validitet og reliabilitet, i kvalitative studier er omdiskutert. Kriteriene blir ofte brukt med en noe ulik betydning enn i kvantitativ forskning.

Reliabilitet handler i utgangspunkt om etterprøvbarehet noe som kan være vanskelig da sosiale settinger og kontekst endrer seg over tid og vanskelig lar seg etterprøve (Clark et al., 2021, s.362-363). I kvalitative studier er reliabilitet derfor forbundet med kvaliteten av arbeidet og påliteligheten av studien. Lincoln og Guba's kriterier er alternative kriterier for å bedømme kvaliteten av forskning, som trekker frem troverdighet som viktig kriterium (Clark et al., 2021,

---

²⁴ Habermas og Gadamer diskuterte gjennom utgivelser som adresserte hverandres forståelse for hermeneutikkens universalitet og hvor vidt den kan brukes som metode i samfunnsforskning.

s.363-364). Å vise gjennomiktig og ryddig til innhenting, bearbeidelse og tolkning av dataen i denne oppgaven vil øke arbeidets troverdighet.

Validitet beskriver forholdet mellom forskerens observasjoner og teoriene som utvikles på bakgrunn av disse. Det er denne interne validiteten som handler om hvor vidt resultatene er faktiske. Clark et al. (2021) viser til LeCompte og Goetz som ser styrken i kvalitativ forskning i nettopp den tette kontakten og dype innsikten en får mellom datakilde og teori. For å styrke den interne validitet har jeg benyttet meg aktivt av «respondent validation» der jeg tok notater underveis for å gå tilbake og forsikre meg om at utsagn ble forstått riktig. Også under skriveprosessen tolkningen av intervjudata, har jeg tatt kontakt med respondenter for å sikre dataens kvalitet (Clark et al., 2021, s.363-364). Dette gjelder utsagn som ligger til grunn for videre fortolkning i lys av teori. Graden av generaliserbarhet av funn, den eksterne validiteten, er mer problematisk i kvalitative studier da en undersøker små grupper eller spesifikke caser. Målet er med oppgaven er å få en dypere forståelse av et fenomen. Selv om et slik mål er vanskelig å nå, vil det kunne gjøres lignende undersøkelser som kan komme til samme resultat.

4.2.1 Redegjørelse for teori

Oppgavens mål, der jeg prøver å forstå et ganske abstrakt estetikk-begrep i en kontekst av praktisk orienterte styrende dokumenter, krever en redegjørelse for teorien som blir brukt for å forklare fenomenet. Det har vist seg å være vanskelig å finne litteratur som knytter estetikk og byplanlegging sammen. Noe jeg fikk bekreftet i en e-post korrespondanse med Bakken ved NTNU. Ved innledende søk i databaser finner en ofte enten bøker med utgivelsesdato som strekker seg flere tiår tilbake i tid og handler om estetikk i kunst eller litteratur. Koblingen mellom estetikk og byplanlegging var vanskeligere å finne. En utvidelse av søkeord som *estetikk+ -kommunikativ planlegging, bygningsvern, arkitektur, agonisme* (på engelsk, norsk og tysk), og gjennom referanselister kunne jeg finne forbindelser til noe relevant litteratur. Mye av den nyere litteraturen dukket opp underveis i skriveprosessen.

I teoriens første del begrenser oppgaven seg derfor til de viktigste bidragsyterne for å forstå estetikk-begrepet. Estetisk teori – en antologi av Burke et.al, (2018) er en antologi av estetisk teori fra Baumgarten (først utgitt i 1750) til Jacques Rancière (utgitt i 2004).

Nyere teori vil basere seg hovedsakelig på Mattila (2002) og (2018), da hennes arbeider kobler sammen estetikk med kommunikativ og agonistisk planlegging, samtidig som hun gjennom et rettferdighets perspektiv klarer å operasjonalisere og koble estetisk- og planleggingsteori sammen. Fordi den sosiale og historiske konteksten er viktig for forskerens utvikling av forståelsen av et fenomen (Crotty, 2020), tjener kunnskap-kapittelet i teoridelen som nettopp dette. En historisk og sosial kontekst for oppgavens innhold.

4.3 Forskningsdesign og metodebruk

Beskrivelsen av et fenomen²⁵ oppgaven undersøker, sammen med kunnskapshullene utgjør behovet for denne oppgaven. Det er disse faktorene som også legger grunnlaget for valg av forskningsdesign og metode. Rommet mellom estetikken subjektive natur og et regulert Norsk planvesen, krever en dypgående kvalitativ forståelse. Denne forståelsen kan oppnås ved en utforskende og fortolkende tilnærming der subjektet fortolkes for å oppnå forståelse av samfunnsfenomener (Clark et al., 2021, s.608).

Oppgaven benytter seg av dokumentanalyse og intervjuer, dette for å få en helhetlig forståelse av fenomenet og for å avdekke forhold som ligger mellom styrende dokumenter og bruken av disse. Som tidligere nevnt, søker jeg gjennom en hermeneutisk tilnærming en fortolkning og forståelse av fenomener ved å se hvordan historie, kultur og språk, påvirker oss (Clark et al., 2021, s.25). I det lyset kan både intervjuer og dokumenter komplimentere hverandre i forståelse og tolkning av dataen.

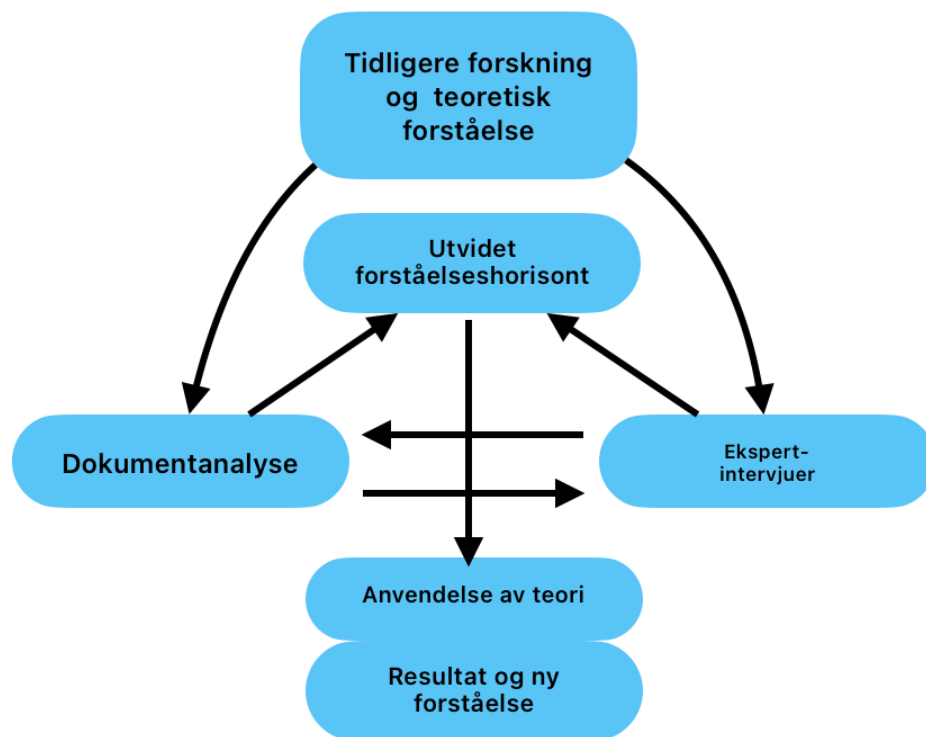
For denne oppgaven er mitt utgangspunkt en viss for-forståelse for fenomenet som undersøkes, og en innledende danning av en forståelseshorisont gjennom utstrakt lesing av forskningslitteratur, noen styrende dokumenter og om estetikk som sådan. Dette viste seg å være et omfattende arbeid, men nødvendig for å få innsikt og forståelse. Etter en delvis litteraturgjennomgang og en økt forståelse for temaet begynte jeg å innse at det ikke finnes mye faglitteratur som knytter estetikk og planleggings teori sammen. Det er flere som har rørt i tematikken, men som senere har valgt å endre fokuset for deres forskningsarbeider. Den

---

²⁵ engasjementet rundt estetisk utforming av omgivelsene

omfattende litteraturen om estetikk som sådan forholder seg stort sett til felt som musikk, litteratur/lyrikk og kunst. Dette har likevel vært nødvendig da denne nye kunnskapen blander seg med egen forforståelse og danner en ny forståelseshorisont. Forståelseshorisonten forstås som det en klarer å se fra et gitt utgangspunkt. (Gadamer et al., 2004).

Denne lagvise utvidelsen av forståelseshorisonten har gått igjen gjennom hele oppgaven, der de ulike metodene, dokumentanalyse og intervjuer, har komplimentert hverandres forståelse. Innsikt som ble oppnådd gjennom lesing av dokumenter har avslørt nye tematikker og vinkler for utforskning gjennom intervjuer, og vis-versa. Denne dialogen mellom forsker og tekst (intervjuer forstått som tekst), er styrken med en hermeneutisk tilnærming, og har gjort det mulig å utvikle en dyp forståelse for materialet (Crotty, 2020). Forståelsen for den sosiale og historiske sammenhengen er viktig for min utvikling av forståelsen av et fenomen (Crotty, 2020). Forståelsen som har dannet seg gjennom lagvis bruk av to ulike metoder og har guidet utforskning og utvalg av dokumenter, informanter og teori gjennom prosessen. Mer om utvalg i metodeavsnitt. Figuren nedenfor illustrerer oppgavens forskningsdesign:

Figur 2: Illustrerer forskningsdesign

Oppgavens kunnskapsproduksjon struktureres gjennom et design som er delt i faser. Første fase er en matrise som presenterer tekstutdrag fra dokumentene, viktige temaer og markører. I andre fase beskriver og fortolker jeg innsikten som er oppnådd i dokumentene, men på bakgrunn av en helhetlig og kontekstuell forståelse som mellom intervjuer og gjentakende lesing av dokumentene. Tredje fase er analysen av intervjuene, der jeg beskriver og tolker innsikten som er oppnådd i likhet med første og andre trinn gjennom en hermeneutisk forståelse. Fjerde fase beskriver og fortolker rommet mellom dokumenter og de profesjonelle (informantene), dette for å vise hvordan de ulike kildene utfyller hverandre (Bowen, 2009). Her fortolker og diskuterer jeg hovedfunnene fra fase en, to og tre, danner en utvidet forståelseshorisont og peker på utfordringer og mangler.

4.4 Dokumentanalyse

En dokumentanalyse tar utgangspunkt i dokumenter som ikke er produsert på oppdrag av forskeren, men som allerede finnes. I denne oppgaven bruker jeg offisielle dokumenter (statlig, kommunale), som i motsetning til private dokumenter oppfyller høyere kriterier for autentisitet og troverdighet (Clark et al., 2021). Jeg bruker dokumentanalyse, fordi metoden resonerer bedre med nettopp dokumentene som undersøkes, samlignet med eksempelvis tekstanalyse. I samme metodefamilie finnes det en rekke tekstanalytiske teknikker. I denne oppgaven er *ideanalyse* som metode mest fremtredende. Analysen av dokumenter vil avdekke hvilken ideologi, altså system av ideer²⁶, som står bak (Bratberg, 2017, s.97). Med dette forsøker jeg i analysen å avdekke kvalitative underliggende ideer og tankekonstruksjoner som kjennetegnes av en viss kontinuitet, og som en kan forvente i styrende dokumenter som tar utgangspunkt i en nasjonal estetikketsatsning. Også hyppighet av forekomsten av nøkkelbegreper som eksempelvis estetikk, kan tolkes som en viktig indikator for teksten (Bratberg, 2017). Ideanalysen åpner for en tydelig rolle av forskeren som fortolkende part (Bratberg, 2017, s.26), noe som er nødvendig i en hermeneutisk tilnærming. Analysen tar også for seg hvilke ideer som dominerer i dokumentene, og hvor vidt disse endrer seg over tid (på tvers av enkeltdokumenter). Et mål om å fange opp endringer i underliggende ideer over tid, sammen med en kontekstuell forståelse av dokumentene legger føringer for utvalg av dokumenter.

---

²⁶ visjon for mål i samfunnet og en strategi eller ide for hvordan en vil oppnå en idealtilstand.

4.4.1 Utvalg

Dokumentene er *hovedsakelig* valgt ut strategisk, på bakgrunn av en rekke kriterier, både for å oppnå tilstrekkelig informasjon for å svare på problemstillingen, men også for å ta hensyn til kvalitet av kildematerialet og omfanget av oppgaven (Clark et al., 2021). Som nevnt legger problemstillingen føringer for utvalget. Med «Styrende dokumenter» forstås offentlige dokumenter som lover, stortingsmeldinger, planer og veiledere, hvis styrende funksjon er knyttet til estetikk i planlegging og er ment å brukes av de profesjonelle.

Regjeringen sin kategorisering av ansvarsfordelingen mellom stat, fylke og kommune, som det går frem av kontekst og kunnskap kapittelet, og hvilke dokumenter de forskjellige institusjonene er ansvarlige for har fungert som utvalgsriteria og er videre brukt som kategorisering i analysen (Meld. St. 28 (2011-2012), s.85). Utvalget er derfor truffet strategisk med utgangspunkt i institusjonene og dokumentene disse stiller til rådighet. I analysen prøver jeg å ta for meg de viktigste styrende dokumentene. Nasjonale planer og dokumenter er gjeldende over hele landet, lenger ned på fylkes og kommune-nivå har jeg gjort nye strategiske utvalg av eksempelvis arkitekturstrategier, veiledere og byplaner på bakgrunn av geografisk nærhet²⁷ og kvaliteten av kildematerialet som helhet.

Som hovedregel er dokumenter valgt som er gjeldene lokalt av ovenfor nevnte årsaker. Unntak ble gjort for arkitekturstrategier, da nærmeste by er Stavanger, hvis strategi har vist seg gjennom analysen å være veldig inspirert av Bergen sin strategi *Arkitektur+* (som er tatt med på sidelinjen), og som igjen delvis støtter seg på ikke offisielle internasjonale strategier (men er politisk vedtatt). Denne utvidelsen av utvalgsriteriene underveis gjenspeiler en utvidet forståelseshorisont gjennom arbeidet som peker forskeren i nye retninger (Crotty, 2020). Som en konsekvens av innsikt fra intervjuer (snøballeffekt) ble bl.a. regionplan Agder, og Lillesands verneplan inkludert i utvalget.

---

²⁷ for økt kontekstforståelse og nærhet til informanter; se utvalg intervju

Nivå	Dokument	Referanse
Nasjonal	Meld.St.28. «Bygningsmeldingen 2012»	(Meld. St. 28 (2011-2012), s.54.)
Nasjonal	«Estetikk i plan og byggesaker»	(Miljøverndepartementet, 1997)
Nasjonal	Mitt hus er din utsikt	(Schmidt & Wilhelm, 1999)
Nasjonal	Arkitektur.nå	(Kultur- og kirke departementet, 2009)
Nasjonal	Byggeskikknøkkelens prosjektrapport	(Denizou & Øyen Flyen, 2011)
Nasjonal	Byggeskikknøkkelens nettsted	(Byggeskikknøkkelens, u.å.-d)
Nasjonal	Byggeteknisk forskrift (TEK17) med veiledning	(Byggeteknisk forskrift (TEK17) med veiledning § 5-1., 2019)
Nasjonal	Byggesaksforskriften SAK10 §4-	(Byggesaksforskriften, 2023)
Nasjonal	Plan- og bygningsloven	(Plan- og bygningsloven, 2022)
Fylkeskommunalt	Regionplan Agder	(Agder Fylkeskommune, 2019).
Kommunalt	Arkitekturstrategi Stavanger	(Stavanger kommune, 2023)
Kommunalt	Arkitekturstrategi Bergen Arkitektur+	(Bergen kommune, u.å.).
Kommunalt	Kommuneplanens arealdel	(Kristiansand kommune, 2023, s.15)
Kommunalt	Bestemmelser for områderegulering for Lillesand Sentrum	(Lillesand kommune, 2020)

Tabell 3: Viser utvalg av dokumenter som er del av analysen

4.4.2 Gjennomføring og koding:

For å forstå innholdet i datamaterialet er det nødvendig å systematisere analysen. Det gjøres i form av kategorier som gjenspeiler innhold, som igjen kan klassifiseres, grupperes og organiseres for å skape mening og for å kunne utlede en forklaring (Saldana, 2016). I denne analysen er datakildene i form av dokumenter, kategorisert etter stat, fylke, kommune- nivå. Denne kategoriseringen gjør det mulig å se om organisatoriske faktorer spiller inn i beslutningstaking, bruk eller tolkning av dokumentene.

Videre har jeg innledningsvis utledet kodegrupper ut fra problemstillingen, og en innledende forståelseshorisont (Clark et al., 2021). Kodegruppene gjør det mulig å analysere materialet tematisk, og på tvers av dokumentene (Bratberg, 2017; Saldana, 2016). Disse kodegruppene er **estetisk forståelse, målgruppe, og abstraksjonsnivå**, dette for å fange opp hva dokumentene sier om estetikk, men også om hvor detaljert disse beskriver tematikken og hvem som skal kunne bruke disse. Sistnevnte bygger på en antakelse at abstraksjonsnivå kan påvirke bruken av de styrende dokumentene. Hver av kodegruppene har så fått markører eller koder som gjenspeiler et verdiinnhold, en mening eller en ide. Disse representerer data og gjør det mulig å finne mønstre, kategorisere og hjelper med utviklingen av en teoretisk forståelse (Saldana, 2016).

For å analysere ideene bak planer ut fra en fortolkende tilnærming har jeg delt inn dokumentene i 3 forskjellige nivåer av abstraksjon. Nivå 1: Estetikk er nevnt (liten eller ingen form for beskrivende), nivå 2: Estetikk er forklart (E blir definert eller forklart i noe grad Stort fortolkningsrom) og nivå 3: Estetikk utdypet (utdypende forklaring og praktiske eksempler/ anvendelig forklart Lite fortolkningsrom). For kodegruppen **abstraksjonsnivå** har altså markøren vært «estetikk». For kodegruppen **målgruppe** var markører innledningsvis *kommunalt ansatte, arkitekter, og saksbehandlere*. For kodegruppen **estetisk forståelse** var markørene innledningsvis: *estetikk/estetisk, sanselig og arkitektonisk kvalitet*. Gjennom analysen og en økt forståelse for innholdet har markørene for kodegruppene og endret seg noe. Etter første gjennomgang av dokumenter og innledende intervjuer fikk jeg større innsikt i datamaterialet og flere markører ble lagt til. Koder som ble lagt til var eksempelvis: *arkitektonisk grammatikk*²⁸, *sammenheng, kontrast, skjønn, avant-garde, konsensus, kontekst* og *smak* i kodegruppen *estetisk forståelse*, og *utbygger, tiltakshaver* i kodegruppen *målgruppe*.

Ved å bruke kodegruppene kunne jeg organisere data i kategorier med samme karakteristikk, og danne mønstre. Ved å bruke en klassifiseringslogikk og intuisjon har jeg gruppert data etter likhet i meningsinnhold og karakter (Saldana, 2016). Tabellen nedenfor viser fremgangsmåten for å danne mening, (*data -> markører -> Kategori-> tema/ konsept-> teori*) fra enkle markører til konsepter:

Markører	Kategori	Tema/konsept
Sammenheng Kontrast Eksempler Grammatikk	Teknisk forståelse	Forståelse av estetikk
Avant-garde (ide) Konsensus Sanselighet Arkitektonisk høy kvalitet Estetisk kvalitet	Teoretisk forståelse	
Utbygger, kommunen, arkitekter, fylkeskommune og privatpersoner	Universalitetsgrad	Detalj/abstraksjonsnivå av dokumentene
Paragrafer Bærekraftsmål Tilfredsstillende omgivelser og «myke» beskrivelser	Formalitetsgrad -Hjemmel i lover -Ideologiske uoffisielle mål	

Tabell 4: Viser kunnskapsproduksjon i dokumentanalyse

²⁸ Arkitektonisk grammatikk vil bli forklart og utdypet i analysen

4.5 Ekspertintervjuer

Problemstillingen undersøker hvilken rolle estetikk spiller i norsk planlegging. Dokumentene som jeg analyserer i første del av analysen er den delen av plansystemet som har en regulerende funksjon. Den andre viktige delen av plansystemet er aktørene som bruker og tolker disse dokumentene. For å få en kvalitativ forståelse av planlegging i praksis og rommet mellom styrende dokumenter og de profesjonelle, er det fordelaktig å bruke flere metoder (Bratberg, 2017). Intervjuer egner seg til å fange kvalitativ kunnskap om hvordan mennesker forstår sin virkelighet (Clark et al., 2021). Semistrukturert intervju som teknikk ble brukt for å legge til rette for stor fleksibilitet under intervjuet, og for åpne spørsmål som gir informanten mulighet til å utdype seg og følge sine egne tankerekker (Clark et al., 2021).

Å bruke en hermeneutisk fortolkende tilnærming i kvalitative studier har sine utfordringer fordi en må gå ut ifra at mennesker fortolker seg egen virkelighet, og som forsker fortolker man da en allerede fortolket virkelighet (Fangen, 2022). I analysen av data er det viktig å være oppmerksom på forskjellige grader av fortolkning, spesielt med tanke på at emnet estetikk ofte forstås som subjektiv i utgangspunkt. Forskerens kritiske fortolkning av underliggende strukturer og drivkrefter, forstås som fortolkning av tredje grad, eller trippel hermeneutikk. Dobbel hermeneutikk er fortolkninger av utsagn, som forskeren må anta er informantens subjektive fortolkning (Fangen, 2022). Hvor vidt en informant kjenner til et dokument eller ikke, kan ses som ufortolkede utsagn, og faller under enkel hermeneutisk fortolkning, da det er jeg som er første fortolkende ledd.

4.5.1 Utvalg og konfidensialitet

Utvalg av informanter ble gjort strategisk. Visse kriterier lå til grunn for utvalget som størrelse av utvalget, sammensetning og geografisk nærhet (Beitin, 2012). Innledningsvis var målet å intervju omtrent syv personer i anslagsvis én time per intervju. Det skulle gi nok data til å få en forståelse av fenomenet, samtidig som det ikke sprenger rammene av oppgaven. Også geografisk nærhet var viktig, da de lokale styrende dokumentene er fra regionen og av praktiske årsaker, da jeg ville intervju med personlig tilstedeværelse for å unngå at informasjon går tapt gjennom digitale begrensninger. Sammensetningen av utvalget ble innledningsvis gjort strategisk av noen få informanter som en byarkitekt, en plan og bygningssjef og fortrinnsvis noen i

fylkeskommunen. Dette fordi disse skal ha oversikt og kontakt med flere av de profesjonelle aktørene som er beslutningstaker i byutvikling. Det å gjøre et utvalg av få informanter med mest mulig innsikt er for å kunne lære mest mulig om et fenomen. Denne måten å samle inn data på passer til prosjekter der forståelsen av et fenomen begrenser seg til visse aktører som står i sentrum. Informantene mine treffer visse kriterier, som at disse er informerte over flere prosesser og sitter som bindeledd mellom flere beslutningstakere (Clark, 2021). Med det håper jeg å kunne fange opp en større variasjon av data enn om jeg hadde intervjuet eksempelvis kun arkitekter, politikere, eller planleggere alene. Jeg benyttet meg også av snøballmetoden, der jeg baserte det videre utvalget på en utvidet forståelseshorisont etter de første intervjuene og anbefalinger fra informantene. Et annet mål har vært å intervju arkitekter, siden disse spiller en viktig rolle i formingen av det bygde miljøet. Av de første fire informantene visste jeg på forhånd at to av disse var utdannede arkitekter. Det viste seg at alle fire var arkitekter, dette gjorde at svarene på mange spørsmål, allerede etter fire intervjuer gjentok seg og jeg opplevde en metning av dataen. Derfor ble valget av de siste to informantene noe annerledes, her ble det strategisk valgt personer som kunne fylle ut de delene av intervjuguiden som ikke hadde blitt besvart like utfyllende tidligere. I alle intervjuene ble hele intervjuguiden fulgt opp for å tilrettelegge for en god analyse (Clark et al., 2021). Alle intervjuer hadde en varighet mellom 45 – 75min.

	Rolle /utdanning
Informant 1	Byarkitekt /Arkitekt
Informant 2	Plan og bygningssjef /Arkitekt
Informant 3	Rådgiver i plan avdeling fylkeskommune /Arkitekt
Informant 4	Arkitekt / Arkitekt
Informant 5	Planlegger kommunalt & Privat / Ingeniør
Informant 6	Driftsansvarlig og tiltakshaver / ukjent utdanning

Tabell 5: Viser oversikt over utvalg av informanter og deres rolle og utdanning

Før intervjuene har alle informantene skrevet under på at deres data kan brukes til dette formål i tråd med kunnskapssektorens tjenesteleverandør (SIKT) sine krav. Jeg har også informert om at intervjuene vil bli anonymisert dersom dette er ønskelig og at informantene har muligheten til å trekke seg når som helst. Israel (2015) skriver at informanter må ha en utfyllende forståelse og etter deres mening en oversikt over materialet som foreligger, for å kunne gjøre en informert avgjørelse. Ved forespørsel om å delta fikk samtlige en kort oversikt over tema og sentrale

punkter. Dersom disse hadde oppfølgingsspørsmål, kunne informantene få svar på disse innen intervjuet. Fordi estetikk er et såpass subjektivt tema har jeg tatt høyde for at deler av intervjudataen anonymiseres helt. Alle informanter fikk muligheten til å krysse av for at de gjennom deres rolle kan identifiseres av andre som har kjennskap til dem eller er deres rolle (Israel, 2015, s.102). Der personlige meninger eller subjektive fortolkninger kan knyttes til informantene, eller jeg har blitt bedt om å anonymisere visse utsagn, er dette gjort. Å ha effektiv kommunikasjon med informantene og en god felles forståelse av innholdet i intervjuene er viktig, både for arbeidets kvalitet men også for informantenes opplevelse av å bli tatt seriøs (Israel, 2015).

4.5.2 Intervjuguide og gjennomføring

Som tidligere nevnt er intervjuene semistrukturerte, dette har følger for intervjuguiden (Clark et.al, 2021). Se vedlegg 1 for intervjuguide. Teorien og kunnskapshorisonten ligger til grunn for hovedinnholdet av intervjuguiden. Det er likevel et mål å holde denne så åpen som mulig. Strukturen av guiden er delt i to kategorier: personlige og strukturelle. Førstnevnte kategori søker innsikt i informantens personlige forståelse for estetikk i planlegging, hvordan hen definerer estetikk og hva den forståelsen baserer seg på. Andre del, den strukturelle, søker innsikt i forholdet mellom informant og dokumenter og rollene de ulike aktørene har i planprosesser. I begge deler er spørsmålene åpne og inviterer til refleksjon og eksemplifisering. Bruken av metaforer og fortellinger kan gi innsikt i informantenes underliggende forståelse (Fangen, 2022).

Det at informantene er valgt ut strategisk gjør at disse befinner seg i en definert rolle. For å ta vare på en viss fleksibilitet, og for å unngå at jeg bestemmer utfallet av intervjuene er det nødvendig å ha en åpen inngang til intervjuene (Beitin, 2012). Jeg har tatt høyde for oppfølgingsintervjuer, dersom intervjuene ikke var tilstrekkelig eller det var behov for oppklaring, dette for å sikre den samlede dataens kvalitet (Clark et.al, 2021). Det var ikke nødvendig med oppfølgingsintervjuer, men sitater og noen utsagn ble dobbeltsjekket med informantene over epost. Intervjuene ble gjennomført omtrent halvveis i skriveprosessen. Dette gjorde at jeg hadde en god forståelse for intervjutematikken i forkant av intervjuene. Det var viktig å ha god tid etter intervjuene til analyse og for å supplere dokumentanalysen med dokumenter informantene ser som viktig.

Intervjuene ble, med unntak av ett, gjennomført ved fysisk tilstedeværelse, for å oppnå nærhet til informanten og for å kunne tolke settingen, kroppsspråk og for å unngå tekniske utfordringer og tap av informasjon som kan oppstå gjennom eksempelvis telefon eller videotjenester (Clark et.al, 2021). Første intervju foregikk over teams grunnet geografisk avstand. En erfaring fra dette ble utslagsgivende også for resten av intervjuene, og jeg tilpasset dermed intervjumetoden noe. I første (digitale) intervju satte informanten i gang samtalen på eget initiativ og svarte utfyllende på en del punkter på intervjuguiden. Dette skjedde før jeg kunne innlede intervjuet og forsikre meg om at det var greit å ta opp lyden. For å ikke avbryte informanten, og siden jeg har en del erfaring med intervjuer der informasjonen blir skrevet ned på blokk eller data, ble det tilfelle for dette intervjuet. I naturlige pauser ba jeg informanten om avklaringer som «har jeg forstått det riktig at?», «kan du utdype det du sa om?», «du har uttrykt.. hvordan skal jeg forstå dette?». I tillegg til å bruke god tid til intervjuene brukte jeg noen timer rett i etterkant på å transkribere, og fylle ut notatene. Flere informanter pekte ut at de satt pris på å ikke bli tatt opp på lyd, da de slipper å tenke så mye på formuleringer og føler en større grad av autentisitet i situasjonen. Nesten alle var interesserte i å få muligheten til å kvalifisere utsagn senere dersom uklarheter skulle oppstå på min side.

4.5.3 Koding og kategorisering

I likhet med dokumentanalysen tok markører utgangspunkt i teori og forståelseshorisont. Innledningsvis brukte jeg samme kodegrupper som i dokumentanalysen, med deres markører, for å gjøre det mulig å analysere materialet tematisk, også på tvers av datakildene (Bratberg, 2017; Saldana, 2016). For å unngå å «tvinge» data i eksisterende kodegrupper, lot jeg markører og kodegrupper komme til underveis. Gjennom dette kunne kategoriene vokse frem ved vekselvis lesing av teori, intervjudata og dokumentdata (Fangen, 2022). Gjennom den gjentatte gjennomgangen av dataen, og data som ikke passet i kategoriene, dannet det seg koder, kategorier og konsepter. Tabell 6 viser koding av intervjudata og utledning av kategorier og konsepter.

Markør	Kodegruppe	Kategori	Tema/konsept
Sammenheng Kontrast Eksempler	Grammatikk	Teknisk forståelse	Forståelse av estetikk
Avant-garde (ide) Konsensus	Konsensus High-art /avant- gardistisk-elitistisk forståelse	Teoretisk forståelse	
Tilpasning Bygningsvern	Stedskunnskap Historiekunnskap	Kultur-kontekstuell forståelse	
	Politiske vedtekter Beslutningsmakt	Hjemmel i lovverk	Forhold til styrende dokumenter
Bærekraftsmål Tilfredsstillende omgivelser og «myke» beskrivelser	- Ideologiske uoffisielle mål	Hjemmel til å mene noe	
Konsensus lik forståelse Politiske mål	Profesjonelles diskurs Politisk diskurs	Diskurs	Aktørers rolle
Utbygger, saksbehandler, iltakshaver		Enkelt saker	

Tabell 6: Viser koding av intervjudata og utledning av kategorier og konsepter.

DEL V - ANALYSE OG RESULTAT

I denne delens første tre faser blir datamaterialet analysert, beskrevet, kategorisert og fortolket. Gjennom de ulike fasene øker analysenivået gradvis og blir fremstilt under ulike overskrifter som fungerer som tematiske kategorier. Denne oppbygningen følger den hermeneutiske tradisjonen der kunnskap dannes ved å analysere data i flere faser (Krogh, 2009). Oppbygningen er som følger:

Fase 1: Matrise av dokumentene jeg har analysert, med utdrag, sentrale temaer og markører.

Fase 2: Beskrivelse og fortolkning av funn i første fase. Her pakker jeg ut funn og kategoriserer disse.

Fase 3: Beskrivelse og fortolkning av funn fra intervjuene under tematisk kategoriserte overskrifter.

Fase 4: Diskusjon av funn fra både dokumenter, intervjuer og rommet mellom dokumenter og profesjonelle.

5.1 Fase 1: Dokumentmatrise og analyse

I denne matrisen presenteres dokumentene jeg har analysert, med utdrag, sentrale temaer og markører. Utdragenes størrelse gjenspeiler ikke dokumentenes størrelse. Utdragene gjenspeiler viktige deler som brukes videre i fortolkningen av dokumentene i neste fase.

Nasjonale dokumenter		
Utdrag fra dokument	Sentralt tema	Markører
<p>Meld.St.28. («Bygningsmeldingen 2012»): "Det offentlege påverkar kvaliteten i dei bygde omgjevnadene ved å utvikle lovverk, normer og standardar, informere, gje rettleiing, premiere gode løysingar og ved at det offentlege er bestillar og eigar av ein stor eigedomsmasse. ..()... Det offentlege har ei viktig rolle i å fremje bygg av høg kvalitet og lage førebileteprosjekt som kan auke medvitet om kor viktig god arkitektur og byggeskikk er"</p> <p>«god byggeskikk er definert som en kvalitet ved de bygde omgivelser der hensyn til fysisk og sosialt livsmiljø, ressursbruk/energi, universell utforming og estetikk inngår i en stedlig helhet» (Meld. St. 28 (2011-2012), s.54.)</p>	<p>Bygningspolitikk er i meldingen forstått som statlige mål, føringer og virkemidler som påvirker det bygde miljøet. Fokus på fysiske bygg og ressursbruk og bærekraft knyttet til disse.</p> <p>Estetikk er kun nevnt 2 ganger. God byggeskikk går igjen, men omhandler andre dimensjoner enn den estetiske.</p>	<p>Målgruppe: Offentlige institusjoner, kommunen og fylkeskommunen. Abstraksjonsnivå: Høyt. Estetikk er kun nevnt 2 ganger.</p> <p>Forståelse av estetikk: Estetikk er beskrevet som en bestanddel av god byggeskikk og som en noe som bidrar til</p>

		«kvalitet ved de bygde omgivelser»
Utdrag fra dokument	Sentralt tema	Markører
<p>«Estetikk i plan og byggesaker»</p> <p>Estetikk er et mangesidig og krevende arbeidsfelt. Det finnes sjeldent fasitsvar for god utforming av byggverk (bygninger og anlegg), og løsninger må utvikles ut fra lokale forhold.</p> <p>Begrepet estetikk gjelder våre <i>sansede opplevelser</i>. Estetisk kvalitet er knyttet til egenskaper og kjenne- tegn ved f.eks. en bygning eller et anlegg som vi opplever gjennom våre sanser og følelser. God este- tisk kvalitet knyttes til hva vi opplever som vakkert, ønskelig, verdifullt osv., og omhandler derfor verdi- er og ikke kvantitative egenskaper. Det er viktig å merke seg at den estetiske opplevelsen av et bygg- verk også påvirkes av omgivelsene og sammenhengen det opptrer i.</p> <p>Estetikkbegrepet kan brukes <i>normgivende</i> for å beskrive hvilke kjennetegn som er nødvendige for å oppnå skjønnhet, i motsetning til kjennetegn for hva som f.eks. er nyttig. (...)Estetiske kvaliteter påvirkes både av samfunnets historiske utvikling, naturgrunnlaget og menneskers bruk av omgivelsene. Opplevelsen av estetisk kvalitet er også et resultat av den enkeltes personlige bakgrunn og erfaringer.</p> <p>“visuelle kvaliteter i byggverk og omgivelser” (Miljøverndepartementet, 1997, s.8-9).</p> <p>aktuelle tiltak for å sikre estetisk kvalitet kan være krav til utforming av støyskjermer, skjermende vegetasjon rundt masseuttak eller avfallsdeponi, oppussing eller ombygging av gavlfasader eller eksisterende fasader som følger av riving eller nybygging, oppføring av boder eller garasjer eller forstøtningsmurer eller gjerder som følge av terrenginngrep på og mellom tomter (Miljøverndepartementet, 1997).</p>	<p>Direktoratet for byggkvalitet skriver at plan og bygningsloven ikke er nok for å fremme kvalitet. Det kreves kompetanse i kommunene, virkemiddelutvikling og det må gis rom for ideer.</p> <p>Sammen med en revisjon av PBL i 1997 utarbeidet Miljøverndepartementet en estetikkveileder som har spilt en viktig rolle som verktøy i skjønnsutøvelsen i kommunene (Direktoratet for byggkvalitet, 2016a).</p> <p>Estetikk som «vakkert, ønskelig og verdifullt. Ingen oppfatning av sublinitet, eller brytning med det eksisterende.</p>	<p>Målgruppe: Offentlige ansatte, kommune, fylkeskommune og statsbygg.</p> <p>Abstraksjonsnivå: Eksemplifisert</p> <p>Forståelse av estetikk: Enkeltbygg, og omgivelser Estetikk kontekstualisert av samfunn, historie og omgivelser. Estetikk som læren om det vakre</p> <p>Fravær av sublim eller avant-garde tanken.</p>
Utdrag fra dokument	Sentralt tema	Markører
<p>Mitt hus er din utsikt</p> <p>Hus bør i likhet med gode venner vise respekt for hverandres likheter og forskjeller. De snakker samme språk. Gamle hus får selskap av nye hus – man kjenner igjen slektskapet, men ser at det er en ny generasjon». (...) Nostalgisk kopiering av eldre byggeskikk blir sjeldent vellykket. God byggeskikk er en syntese av fortidens erfaringer, nåtidens muligheter og fremtidens forventninger. « (Schmidt & Wilhjelm, 1999, s.150)</p> <p>«Det tidstypiske visker ut det stedstypiske og dermed det regionale og nasjonale særtrekk. Kanskje kravene til en bærekraftig utvikling kan gi oss en byggeskikk med større forankring i den stedlige tradisjon og med større omtanke for mennesker og miljø? (...) For få til bedre byggeskikk er det viktig å bygge videre på de kvalitetene som stedet rommer. Det er nødvendig å ta vare på viktige landskapstrekk og å unngå at bebyggelsen sprer seg utover i landskapet. Bebyggelsen bør ha en viss sammenheng og en lesbar struktur. «</p> <p>«Funksjonalistene var opptatt av bilens og flyets estetikk og ønsket derfor å gi bygningene en horisontal karakter. Nye konstruksjonsløsninger med</p>	<p>I kjølvann av endringene i PBL i 1997 utarbeides veilederen for å gi kommunene et verktøy i arbeidet med det økte fokuset på byggeskikk og estetikk. Veilederen som er fra 1999 og på over 150 sider tar for seg relevansen for god byggeskikk, hva som forstås med god byggeskikk, og hvordan denne kan forbedres. Veilederen er detaljert og gjør bruk av illustrasjoner og bilder for å eksemplifisere, og den må antas å være en god kunnskapskilde for personer som skal jobbe med plan og byggesaker, og som mangler fagkompetanse.</p>	<p>Målgruppe: Kommunen</p> <p>Abstraksjonsnivå: detaljerte forklaringer av alt fra ulike typer vinduer eller takkonstruksjoner.</p> <p>Estetisk forståelse: Konflikt, kontrast, tilpasning.</p>

<p>ikke-bærende yttervegger gav dem mulighet til å plassere vinduene som sammenheng- ende vindusbånd. « (Schmidt & Wilhjelm, 1999, s.112)</p>	<p>Ved siden av detaljerte forklaringer av alt fra ulike typer vinduer eller takkonstruksjoner tillegges begreper som konflikt, kontrast og tilpasning mye oppmerksomhet. I veilederen finnes det også et verktøy som skal hjelpe ved vurdering av hvorvidt byggeprosjekter oppfyller daværende skjønnhetsparagraf.</p>	
<p>Utdrag fra dokument</p> <p>Arkitektur.nå</p> <p>Arkitektur begrepet blir definert som en kunstart eller en kunstform, men også som en generell betegnelse for våre omgivelser (...). (Kultur- og kirkedepartementet, 2009, s.8). Arkitektonisk kvalitet er et begrep som rommer funksjonelle, tekniske og formale aspekter, (...) bedømmingen av denne kan skje på bakgrunn av ulike teorier. (...)«verdiobjektive teorier» kan ting være vakre eller stygge akkurat som de er små eller store. Ifølge (...) «verdisubjektive teorier» er det mennesket som selv bestemmer om noe er vakkert eller stygt, altså subjektivt, (...)«kulturrelativistisk teori» bygger på at det er et samfunns særskilte utvikling som påvirker samfunnets felles oppfatninger av god eller vakker arkitektur. (...) Skjønn er viktig i bedømmelsen av arkitektonisk kvalitet, noe som gjør den vanskelig å diskutere. Diskusjonen rundt arkitektonisk kvalitet har dog ved siden av kvalitative egenskaper også mer målbare kvantitative egenskaper, som normerte spesifikasjoner, forskrifter og andre målbare kriterier. I diskusjoner rundt arkitektonisk kvalitet kan et objekt ses i lys av dets kulturelle og bygningsmessige omgivelser, graden av originalitet og nyskapning og posisjonering i fagtradisjonen.</p> <p>Kvalitative vurderinger av et byggverk bygger på ikke målbare kvaliteter som følelser, opplevelser, meninger og symboler. Disse beskrives som kvalitetsvurderinger som bygger på umiddelbar sanselig estetisk opplevelse av arkitekturen, eller <i>smaken</i> av et prosjekt. Den kvalitative diskusjonen beskrives som meningsinnholdet av et prosjekt, som arkitekten prøver å formidle, men som er flyktig og endrer seg over tid, tolkes ulikt og ofte uavhengig av intensjonene som ligger bak. Som kunnskapsbasis for slike estetiske vurderinger trekkes det frem yrkesregler, praksis, eksempler, forbilder og typologier.</p> <p>Gode arkitektoniske byggverk, beskrives det i dokumentet, kommer sjeldent som resultat av en demokratisk medvirkningsprosess. Medvirkning blir beskrevet som verdifullt supplement eller korrektiver til fagfolkene arbeid. Et annet begrep som blir brukt i dokumentet er <i>god arkitektonisk utforming</i> som blir definert som visuelle kvaliteter, funksjonalitet og universal utforming(Kultur- og kirkedepartementet, 2009, s.9-12).</p> <p>«Tre som et miljøvennlig og fornybart materiale kan i større grad brukes som et alternativ til andre og mer energikrevende materialer. Dette vil kunne kombinere gode miljøløsninger med gode estetiske uttrykk. « (Kultur- og kirkedepartementet, 2009, s.32).</p>	<p>Sentralt tema</p> <p>Kultur og kirkedepartementet prøver å adressere behovet for en helhetlig arkitekturpolitikk. Arkitektur blir sett som sektorovergripende og en del av løsningen for samfunnsutfordringer som bærekraftsspørsmål, klimautfordringer, endringer knyttet til vekst og transformasjon. (Kultur- og kirkedepartementet, 2009, s.89).</p> <p>Stort dokument på 110 sider. Beskriver tiltak for å løse problemer gjennom arkitektur.</p> <p>-Skiller mellom kvalitative egenskaper: følelser, opplevelser, meninger og symboler. Og kvantitative egenskaper: normerte spesifikasjoner, forskrifter.</p> <p>Estetiske vurderinger baseres på yrkesregler, praksis, eksempler, forbilder og typologier.</p> <p>Kriterier for kritikk av arkitektur som verktøy for å fremme kunnskap og en god debatt blant beslutningstakere, byggherrer, fagmiljøer og allmennheten.</p>	<p>Markører</p> <p>Målgruppe:</p> <p>Abstraksjonsnivå: Åpner for noe grad av tolkning. Eksemplifisert med konkrete eksempler og illustrasjoner.</p> <p>Estetisk forståelse: -Arkitektur forstått som kunstform -Skjønnsbasert -kontekstualisert (kultur, omgivelser). -sanselig estetisk opplevelse likestilt = smaken av prosjekt. -kriterier/kunnskap som grunnlag for diskurs.</p> <p>Annet: Medvirkning som supplement</p>
<p>Utdrag fra dokument</p>	<p>Sentralt tema</p>	<p>Markører</p>

<p>Byggeskikknøkkel</p> <p>Estetikk: Begrepet estetikk gjelder våre sansende opplevelser.</p> <p>Estetisk kvalitet: Estetisk kvalitet er knyttet til egenskaper og kjennetegn ved for eksempel en bygning eller et anlegg som vi opplever gjennom våre sanser og følelser. (...) God estetisk kvalitet knyttes til hva vi opplever som vakkert, verdifullt osv. og omhandler derfor verdier og ikke kvantitative egenskaper. (...) Det er viktig å merke seg at den estetiske opplevelsen av et byggverk også påvirkes av omgivelsene og sammenhengen det opptrer i. Estetikkbegrepet kan brukes normgivende for å beskrive hvilke kjennetegn som er nødvendige for å oppnå skjønnhet, i motsetning til kjennetegn for hva som for eksempel er nyttig. Estetiske kvaliteter påvirkes både av samfunnets historiske utvikling, naturgrunnlaget og menneskers bruk av omgivelsene. Opplevelsen av estetisk kvalitet er også resultat av den enkeltes personlige bakgrunn og erfaringer.(Byggeskikknøkkel, u.å.-a)</p> <p>Estetikk handler om alt det som ikke lar seg måle, om sansekvaliteter vi opplever i møtet med det enkelte bygg, men også om artikulering av form, rom og strukturelle sammenhenger som sammen gir stedet atmosfære. Estetisk utforming kan ikke predefineres i standarder med generell gyldighet. Ikke desto mindre er den estetiske dimensjonen vesentlig for å skape steder med innhold og kvalitet. Lovens krav til ”arkitektonisk utforming”, ”estetisk utforming” og ”visuell kvalitet” gjelder byggverket i seg selv og bygget relatert til de fysiske gitte betingelser for å sikre at den estetiske utviklingen skjer i tråd med disse. (Byggeskikknøkkel, u.å.-f)</p> <p>Arkitektur er i Arkitekturleksikonet av Arne Gunnarsjaa definert slik: "Arkitektur er også kalt byggekunst; kunsten å løse en byggeoppgave ved først å analysere og formulere oppgavens problemer på basis av de forskjellige og ofte selvmotsigende behov og krav som fremmes, og analysere tomtens og stedets spesielle steds karakter, for så å besvare oppgaven ved å gi den visuelle form og helhet, i sammenheng med stedets karakter, samtidig som tekniske, konstruktive, funksjonelle, samfunnsmessige, symbolske, og økonomiske krav er løst, slik at det skapes en syntese - en arkitektonisk helhet- av sted og byggverk, og legger til rette for menneskelig liv og virke i dette, slik at livet kan finne sted. Arkitektur er å realisere alt dette på en teknisk/konstruktiv god måte og med et bestemt visuelt formuttrykk". (...)Hva som er god arkitektonisk utforming av bygninger er ofte preget av gjeldende formgivningsdiskurs. God arkitektonisk utforming vil si en integrert løsning med høy teknisk kvalitet, brukskvalitet og estetisk kvalitet. Utforming av enkeltbygg og rommene mellom husene må derfor være basert på flere valg og avveininger og ses i sammenheng med de stedlige forutsetninger. (Byggeskikknøkkel, u.å.-c)</p>	<p>I 2010 ble det på oppdrag av de statlige myndigheter utviklet en ny byggeskikkveileder, dette var et samarbeid mellom Husbanken, Kommunal- og regionaldepartementet, Miljøverndepartementet og SINTEF.</p> <p>Byggeskikknøkkel er et oppslagsverk som skal fremme interessen og engasjementet for byggeskikk og estetikk.</p> <p>Et av hovedformålene er å bidra til en felles forståelse av kvaliteter, utfordringer og mål, samtidig som nettsiden fungerer som oppslagsverk for offentlige dokumenter i forbindelse med saksbehandling, planlegging og bygging som planstrategi, kommuneplan, reguleringsplan, byggesaken, en egen estetikkveileder og forklaring av viktige begreper for å gjøre det enklere å tolke egne kommunale planer og loven.</p>	<p>Målgruppe:</p> <p>Abstraksjonsnivå: Gir rom for fortolkning. Illustrerer med eksempler og forklaringer.</p> <p>Estetisk forståelse: Bruker samme beskrivelse som direktoratet for byggkvalitet.</p> <p>Knyttet til subjektive sanselige opplevelser, verdier som vakkert og verdifullt. Normgivende begrep for kvalitative egenskaper ved bygg.</p> <p>Estetisk opplevelse basert på personlige erfaringer.</p> <p>Arkitektur sett som kunstform.</p> <p>Diskurspreget</p> <p>Skjønnsbasert</p>
<p>Utdrag fra dokument</p> <p>byggesaksforskriften SAK10</p> <p>Dersom kommunen gir unntak for endringer som ikke omfattes av §4-1 i SAK10 skal hensyn til bl.a. <i>estetikk og sjenangse i forhold til naboer og gjenboere være relevant i vurderingen</i> (Byggesaksforskriften § 4-1., u.å.).</p> <p>SAK10 § 5-4 tredje ledd bokstav f. krav om «<i>ivaretagelse av krav til universell utforming og arkitektonisk utforming, herunder visuelle kvaliteter</i>» ved vurdering av byggesøknad (Byggesaksforskriften, 2023, § 5-4. bokstav f.).</p>	<p>Sentralt tema</p> <p>Byggesaksforskriften SAK10 spesifiserer hvilke tiltak som er unntatt byggesaksbehandling og hvilke endringer som må ta hensyn til estetisk utforming. Forskriften er teknisk og gir stort rom for fortolkning. DIBK's (Direktoratet for byggkvalitet) veileder skal hjelpe med å fortolke forskriften.</p>	<p>Markører</p> <p>Målgruppe: Utbygger, privatpersoner, offentlige.</p> <p>Abstraksjonsnivå: Tekniske beskrivelse, stort rom for fortolkning.</p> <p>Estetisk forståelse: Estetikk kun nevnt. Ingen forklaring eller fortolkning.</p>

<p>Byggeteknisk forskrift (TEK17) med veiledning Et av kriteriene for hvordan utnyttelsen av et område fastsettes er hvor vidt det ivaretar «kvalitet og helhetlige løsninger for bolig- og arbeidsmiljø, estetikk, plassering av bebyggelse og gode utearealer» (Byggeteknisk forskrift (TEK17) med veiledning § 5-1., 2019).</p>	<p>regulerer grad av utnytting og bygningers volum over terreng og deres forhold og belastning på infrastruktur og omgivelser. Utnyttelsesgrad fastsettes i kommuneplanens arealdel. Graden av utnytting fastsettes av kommunen gjennom planlegging og samordning av ulike interesser.</p>	<p>Målgruppe: Utbyggere, kommunalt ansatte, saksbehandler Abstraksjonsnivå: Estetikk nevnt 1 gang. Gir stort rom for fortolkning. Estetisk forståelse: Ikke til stede. Kun nevnt.</p>
<p>Utdrag fra dokument Plan- og bygningsloven Ethvert tiltak etter kapittel 20 skal prosjekteres og utføres slik at det etter kommunens skjønn innehar gode visuelle kvaliteter både i seg selv og i forhold til dets funksjon og dets bygde og naturlige omgivelser og plassering. Ved tiltak som knytter seg til et eksisterende byggverks ytre, kan kommunen i vurderingen legge vekt på hensynet til viktige historiske, arkitektoniske og andre kulturelle verdier. (Plan- og bygningsloven, 2022, § 29-2.) (...) Prinsippet om universell utforming skal ivaretas i planleggingen og kravene til det enkelte byggetiltak. Det samme gjelder hensynet til barn og unges oppvekstvilkår og estetisk utforming av omgivelsene. For boliger skal prinsippet om universell utforming ivaretas gjennom krav til tilgjengelighet. (Plan- og bygningsloven, 2022, § 1-1.)</p>	<p>Sentralt tema Hjemmel for kommuneplanens arealdel og behandling av byggesaker.</p>	<p>Markører Målgruppe: Fylkeskommune, Kommuner, Utbygger, privatpersoner, saksbehandlere Abstraksjonsnivå: Høyt. Estetisk forståelse: Som overordnet delmål i nasjonale føringer.</p>
Fylkeskommunale og kommunale dokumenter		
<p>Utdrag fra dokument Kommuneplanens arealdel (eksempel Kristiansand) I plan- og byggesaker skal det inngå en redegjørelse for og beskrivelse av tiltakets estetiske sider, både i forhold til seg selv, omgivelsene og til fjernvirkningen. Bygg med sentrale funksjoner for lokalmiljøet, som skole, barnehage (...) skal gis høy arkitektonisk kvalitet. Skjemmende skjæringer, fyllinger og høye støttemurer skal unngås. (...) det skal tilstrebes god terrengtilpasning ved planlegging av ny bebyggelse. Fargepalett bør vurderes for større områder/prosjekter med hensyn på å skape attraktive og varierte omgivelser og bidra til stedets egenart. (Kristiansand kommune, 2023, s.15)</p>	<p>Sentralt tema Disse er kommunens egne og eneste estetiske bestemmelser i kommuneplanens arealdel. Hjemler bestemmelser i PBL.</p>	<p>Markører Målgruppe: Utbyggere, saksbehandlere, kommunen Abstraksjonsnivå: Rom for fortolkning. Kun veiledende eksempler. Estetisk forståelse: Ikke aktuelt.</p>
<p>Utdrag fra dokument Arkitekturstrategi Bergen «Estetikk handler om sanselige opplevelser og visuelle kvaliteter som skaper et helhetlig inntrykk. Vakre omgivelser bør utformes ut ifra et helhetlig konsept og gi gode opplevelser for alle sanser. Estetikk er et sentralt element i begrepet arkitektonisk kvalitet, og kanskje det vanskeligste å vurdere. Vakker arkitektur er allikevel ikke bare et spørsmål om smak, men kan utvikles gjennom grunnleggende fokus på helhetlig konsept, proporsjoner, tilpasning og god materialbruk.» (...) Arkitekturstrategien gir ingen entydige svar på hva som er stygt eller vakkert, og fremmer heller ikke en bestemt arkitektonisk stil. Strategien angir rammene for diskusjonen rundt estetikk, og fremmer spesielt to</p>	<p>Sentralt tema Strategien skal skape en diskusjon rundt estetikk og føre til et helhetlig konsept for arkitektonisk utvikling. Fungerer som tillegg til kommuneplanens arealdel.</p>	<p>Markører Målgruppe: Kommunen, saksbehandlere, utbyggere Abstraksjonsnivå: Høyt. Stort rom for fortolkning. Men gir rammer for diskusjonen.</p>

<p>aspekter som er avgjørende for å skape vakre bygg og bygde omgivelser: For det første bør utformingen ta utgangspunkt i et tydelig arkitektonisk konsept eller plangrep. Konseptet er den bærende ideen som gir rammer for byggets eller områdets organisering samt helhetlige uttrykk og karakter. Konseptet skal sørge for å ivareta balansen mellom orden og variasjon, og må være forankret i en god analyse med forståelse for stedets muligheter og landskapskvaliteter. Dette er nødvendig for å utløse potensialet i møtet mellom sted, program og visjon. (...) Det oppfordres til en tredimensjonal tilnærming med utgangspunkt i den menneskelige opplevelsen av rom og sted. Viktige aspekter er gode sammenhenger og romopplevelse, materialkvaliteter, akustikk, tekstur og lys. Slik skaper man arkitektur som stimulerer, inspirerer og beriker våre sanselige og romlige opplevelser (Bergen kommune, u.å.).</p>		<p>Estetisk forståelse: Helhetlig forståelse Estetikk ikke subjektiv smak. Estetikk basert på konsensus. Rammer for konsensus legges i dokumentet.</p>
<p>Utdrag fra dokument</p>	<p>Sentralt tema</p>	<p>Markører</p>
<p>Arkitekturstrategi Stavanger (ikke tekstutdrag, men beskrivelse, da strategien er utformet som plansjer med stikkord). I Stavanger sin strategi for arkitektur er ikke estetikk nevnt spesifikt. Det er derimot stort fokus på byens skala og karakter, kulturminner og enkle områders særpreget. Et annet fokusområde er sammenhengen mellom byrom og byggets utforming og uttrykk. Dette gjelder enkeltbygg og sammenhengen mellom disse og nabobygg som inngår i en helhet (Stavanger kommune, 2023) Strategien skal løfte spørsmål rundt arkitektur og byforming tidlig i prosesser og bidra til en rød tråd fra planlegging til utbygging og forvaltning, på tvers av aktører. Byen har også fått en byarkitekt som skal følge opp arkitekturstrategien (Lea, 2023).</p>	<p>Målene er å øke kvaliteten på utviklingen av steder og lokalmiljøer ved å sette fokus på økt arkitektonisk kvalitet. Arkitekturstrategien inngår i kommuneplanens arealdel.</p>	<p>Målgruppe: Kommunen, utbyggere, arkitekter. Abstraksjonsnivå: Høyt. Estetisk forståelse: Helhetlig og konsensusorientert forståelse.</p>
<p>Utdrag fra dokument</p>	<p>Sentralt tema</p>	<p>Markører</p>
<p>Lillesand 8.1.7 Estetikk Hovedbygninger skal være hvite. Sjøhus, naust, mv. Kan være røde, oker eller hvite. (...) Dører og belistning kan gis annen farge dersom det kan dokumenteres at fargen historisk har blitt brukt i området. 8.1.8 Hage/park (...)trær med stammeomkrets på over 40cm målt 1m over bakken skal bevares, såfremt ikke sikkerhetshensyn tilsier noe annet. (...) smau, snarveier, portrombakgårder, plasser og fjellknatter skal bevares. (...) Det tillates ikke bebyggelse eller møblering av smau, snarveier (...) som forringer det historiske utseende til plassen eller hindrer allmenn ferdsel det dette er relevant. (Lillesand kommune, 2020)</p>	<p>Detaljert plan for vern av historisk sentrumsområde. Hjemlet i kommuneplanens arealdel. Forstår estetiske objekter i forhold til seg selv, omgivelser, gaterom og fjernvirkning.</p>	<p>Målgruppe: Privatpersoner, utbygger, kommunen og saksbehandlere Abstraksjonsnivå: Lavt. Veldig detaljert med skriftlige eksempler. Estetisk forståelse: Fokusert på detaljer i historisk kontekst.</p>
<p>Utdrag fra dokument</p>	<p>Sentralt tema</p>	<p>Markører</p>
<p>Regionplan Agder God arkitektur gir stedene kvaliteter og tilbud som inviterer til møter mellom mennesker på tvers av generasjoner, sosial bakgrunn, funksjonsevne og kjønn. s. 10. God forvaltning av verdifull kystkultur og kulturarv i indre bygder styrker den regionale identiteten og stoltheten. Utviklingen i de historiske bysentrene skjer med utgangspunkt i kulturhistoriske verdier. (...) I tillegg har bevisstheten om samtids-arkitektur som kulturverdi økt. Med faglig støtte fra regionens bygningsvernsentre fungerer håndverksmiljøene som gode ambassadører for kulturminnevernet. S.22 (Agder Fylkeskommune, 2019).</p>	<p>Viser til overordnede mål i utvikling av regionen. Tar for seg hovedutfordringer, forslag til løsninger og fremtidsvisjoner. Hjemmel til å mene noe.</p>	<p>Målgruppe: Fylkeskommunen, Kommuner, næringslivsaktører. Abstraksjonsnivå: Høyt Estetisk forståelse: Ikke relevant</p>

5.2 Fase 2: Beskrivelse og fortolkning av funn i dokumentene

I denne fasen pakker jeg ut funn fra matrisen (tabell 7) og kategoriserer disse under følgende overskrifter:

Styrende dokumenters forståelse av estetikk - byggeskikk og arkitektonisk kvalitet

Her er hovedfunn at dokumentene viser til en homogen forståelse for estetikk. Estetikk blir forstått teoretisk, som sanselig og subjektivt; og teknisk, som i sammenheng, kontrast, grammatikk, kontekstuell. Dokumentene er også klart motivert av et politisk prosjekt som ønsker mer fokus på estetikk. Dette målet støtter seg på en hegemonisk forståelse av estetikk og politiske/samfunnsmessige mål som skal oppnås gjennom dette økte fokuset på estetikk.

Ulike grader av abstraksjonsnivå og grunnlag for skjønnsvurdering

Her er hovedfunn at nedslagsfeltet for dokumentene og jurisdiksjonsområde påvirker abstraksjonsnivået i dokumentene. Jo mer lokale dokumentene er, jo mer spesifikke, men likevel gir dokumentene stort fortolkningsrom. For å beskrive hvordan dette påvirker dokumentenes funksjon og bruksverdi bruker jeg begrepene universalitetsgrad og formalitetsgrad.

5.2.1 Styrende dokumenters forståelse av estetikk, byggeskikk og arkitektonisk kvalitet

Dokumenter som veiledere, informasjonssider, planer og lovverk, legger vekt på viktigheten av estetikk både i planlegging på samfunnsnivå, og i enkeltsaker.

I flere faser i en planprosess kan kommunen sette preg på arkitektur og bygget miljø. Estetikk er en sentral komponent som de lokale myndighetene også må ta stilling til på høyere strategiske nivå, ikke bare i tilknytning til saksbehandlingen. (Direktoratet for byggkvalitet, 2016a)

De fleste dokumentene innehar en eller annen definisjon av estetikk, men det synes å være vanskelig å operasjonalisere estetikk og gjøre begrepet praktisk tilgjengelig. For å gjøre estetikk mer tilgjengelig innlemmes begrepet, i de fleste dokumenter, i arkitektur-begrepet. Andre ganger

brukes *arkitektonisk høy kvalitet* eller *god byggeskikk* som mer tilgjengelige begreper eller verktøy for å oppnå estetiske mål. Definisjonen eller beskrivelsen av estetikk i nasjonale veiledere eller informasjonssider er som regel enkel og tar opp ting som sanseopplevelser, kvalitative egenskaper eller hva vi opplever som vakkert og verdifullt. Sitatene nedenfor illustrerer hvordan dokumentene definerer estetikk:

Estetisk kvalitet er knyttet til egenskaper og kjennetegn ved for eksempel en bygning eller et anlegg som vi opplever gjennom våre sanser og følelser. (...) God estetisk kvalitet knyttes til hva vi opplever som vakkert, verdifullt osv. og omhandler derfor verdier og ikke kvantitative egenskaper. (...) Det er viktig å merke seg at den estetiske opplevelsen av et byggverk også påvirkes av omgivelsene og sammenhengen det opptrer i. (Byggeskikknøkkel, u.å.-a)

Estetisk kvalitet er noe vi opplever som vakkert gjennom våre sanser og følelser, og er avgjørende for om et sted skal oppleves som attraktivt og trivelig. (Kommunal- og distriktsdepartementet, 2024)

Estetikk er et mangesidig og krevende arbeidsfelt. Det finnes sjeldent fasitsvar for god utforming av byggverk (bygninger og anlegg), og løsninger må utvikles ut fra lokale forhold. (...) Begrepet estetikk gjelder våre *sansede opplevelser*. Estetisk kvalitet er knyttet til egenskaper og kjennetegn ved f.eks. en bygning eller et anlegg som vi opplever gjennom våre sanser og følelser. God estetisk kvalitet knyttes til hva vi opplever som vakkert, ønskelig, verdifullt osv., og omhandler derfor verdier og ikke kvantitative egenskaper. Det er viktig å merke seg at den estetiske opplevelsen av et byggverk også påvirkes av omgivelsene og sammenhengen det opptrer i. (...) Estetikkbegrepet kan brukes *normgivende* for å beskrive hvilke kjennetegn som er nødvendige for å oppnå skjønnhet, i motsetning til kjennetegn for hva som f.eks. er nyttig. (...) Estetiske kvaliteter påvirkes både av samfunnets historiske utvikling, naturgrunnlaget og menneskers bruk av omgivelsene. Opplevelsen av estetisk kvalitet er også et resultat av den enkeltes personlige bakgrunn og erfaringer. (Miljøverndepartementet, 1997, s.7-9)

Forståelsen av estetikk er gjennomgående knyttet til sanselige, kvalitative kjennetegn ved omgivelsene våre. Denne beskrivelsen stemmer over ens med en veldig tidlig og grunnleggende ide om estetikk som subjektiv sanselig erkjennelse (Baumgarten, 2008). I beskrivelsene inngår det en forståelse av subjektivitet i bedømmingen av estetikk, men også en forståelse av at våre subjektive bedømmelser er påvirket av personlig bakgrunn og erfaring.

Direktoratet for byggkvalitet er nasjonalt kompetansesenter med byggetekniske forskrifter, veiledere og veivisere, og verktøyer for kommuner og fylker. I tillegg er direktoratet sentral

myndighet innenfor byggesaksdelen av PBL (Direktoratet for byggkvalitet, 2019). På deres infoside om god byggeskikk og estetikk beskrives estetisk kvalitet som:

Estetisk kvalitet er noe vi opplever som vakkert gjennom våre sanser og følelser, og er avgjørende for om et sted skal oppleves som attraktivt og trivelig. (...) «Ettersom begrepet er knyttet til våre opplevelser, omhandler estetikk verdier og ikke kvantitative egenskaper. Det kan brukes som et argument for at estetikk kun er et spørsmål om smak og behag, og derfor ikke kan diskuteres. Dette er bare riktig dersom vi mangler klare begreper og kriterier for en slik diskusjon. (Direktoratet for byggkvalitet, 2019)

Denne beskrivelsen knytter estetikk til verdier og smak og behag, og dermed et subjektivt gode som av denne grunn ikke kan diskuteres. De ovennevnte sitatene som gjenspeiler definisjoner av estetikk, fremhever subjektivitet og estetikk knyttet til attraktivitet og gode opplevelser. I selve beskrivelsen hvordan dokumentene definerer estetikk, er hverken en ide om estetisk konsensus, eller det sublime fremtredende (Eriksen, 1994; Kant, 2008). Denne observasjonen bryter i de fleste dokumentene med resten av innholdet, som i stor grad er konsensus orientert og bruker tekniske begrep som kontrast og brudd med arkitektonisk kvalitet om det som gjennom teori kan tolkes som sublim begrepet (Eriksen, 1994; Mattila, 2018). Det kan virke som det er lite teoretisk sammenheng mellom dokumentenes grunnleggende definisjon av estetikk og deres praktiske tilnærming til begrepet. Dette er noe som blir tydelig når det blir det pekt på behovet for begreper og kriterier for en diskusjon rundt estetikk.

På informasjonssidene til Kommunal- og distriktsdepartementet finnes det et eget avsnitt som skal forklare estetikk, som slår dette sammen med arkitektur og byggeskikk. Arkitektonisk kvalitet blir beskrevet som et samlebegrep som rommer både tekniske, formale og funksjonelle aspekter, og dets bedømming inneholder både kvalitative og kvantitative aspekter av et objekt. Kommunal og distrikts departementets beskrivelse av estetisk kvalitet kan altså leses som de kvalitative aspektene ved arkitektur (Kommunal- og distriktsdepartementet, 2024).

Forståelsen av estetikk som den kvalitative delen av arkitektur og god byggeskikk, og at estetikk står i et avhengighetsforhold til omgivelsene er en tanke som går igjen i de fleste veiledere og planer. Det er på denne måten dokumentene tilgjengeliggjør estetikk og det er her vi ser et spenningsfelt mellom subjektivt skjønn og praktisk- løsningsorienterte veiledere som skal hjelpe

med å ta skjønnsbaserte avgjørelser. Dokumentene svarer ikke på, eller definerer hva som er estetisk fint eller stygt. Derimot brukes det et forenklet arkitektonisk språk for å forklare størrelser som sammenheng/helhet, kontrast/konflikt og tilpasning i ulik grad av detaljnivå og eksemplifisering. I veilederen *Mitt hus er din utsikt* er det utarbeidet en byggeskikksirkel²⁹, som skal være et verktøy for å bedømme hvor vidt ulike kriterier er oppfylt. Samtidig som den beskriver og eksemplifiserer de ulike verdiene som *samspill, kontrast, konflikt og tilpasning*, overlater den skjønnsvurderingen til en viss grad til saksbehandleren. Hvor stor vekt en skal legge i de ulike verdiene er også en del av skjønnsvurderingen til den enkle saksbehandleren (Schmidt & Wilhelm, 1999, s.150).

Kommunal og distrikts departementet tolker arkitektur i vid forstand som alle våre menneskeskapte omgivelser. Dette innebærer alt fra enkle bygg til uterom, landskap og samspillet dem imellom. Også helheten i byer, tettsteder og landskap blir tolket som arkitektur. Arkitektur og god kvalitet i bygde omgivelser blir utpekt som verktøy for å oppnå samfunns mål som sosial bærekraft, løse klima- og miljøutfordringer og bidra til grønn omstilling. Gode løsninger skal bidra til økt livskvalitet, folkehelse, felleskap og gode nabolag. I tillegg skal god arkitektur bidra til identitet og tilhørighet (Kommunal- og distriktsdepartementet, 2024). Denne beskrivelsen av arkitektur og dens krav til oppnåelse av samfunnsmessige mål går igjen i de fleste veiledere, men også lokale planer som kommuneplaner og arkitekturstrategier.

Forståelsen av estetikk i dokumentene som er blitt analysert er noenlunde homogen, som en subjektiv sanselig bedømming av kvalitative kriterier. Veilederen *Arkitektur.nå* skiller seg ut her ved å anerkjenne at skjønnsbasert bedømmelse av arkitektur er vanskelig å diskutere, (Kultur- og kirke departementet, 2009, s.9-12), og ved å nyansere denne skjønnsdommen.

Arkitektur begrepet blir definert som en kunstart eller en kunstform, men også som en generell betegnelse for våre omgivelser som en fysisk form (Kultur- og kirke departementet, 2009, s.8). Det er denne forståelsen av arkitektur som kunst, som legger til rette for diskusjonen om arkitektenes autonomi i rollen som skaper av estetisk i bygde omgivelser (Mattila, 2018). Arkitektonisk kvalitet beskrives som et begrep som rommer funksjonelle, tekniske og formale

---

²⁹ Se vedlegg 2

aspekter, mens bedømmingen av denne kan skje på bakgrunn av ulike teorier. Ifølge det som blir kalt *verdiobjektive teorier* kan ting være vakre eller stygge akkurat som de er små eller store. Ifølge det som kalles *verdisubjektive teorier* er det mennesket som selv bestemmer om noe er vakkert eller stygt, altså subjektivt, og det som beskrives som *kulturrelativistisk teori* bygger på at det er et samfunns særskilte utvikling som påvirker samfunnets felles oppfatninger av god eller vakker arkitektur (Kultur- og kirke departementet, 2009, s.9-12).

Skjønn blir trukket frem i byggeskikkveilederen *Mitt hus er din utsikt*, som viktig i bedømmelsen av arkitektonisk kvalitet, noe som gjør den vanskelig å diskutere. Diskusjonen rundt arkitektonisk kvalitet har likevel, ved siden av kvalitative egenskaper også mer målbare kvantitative egenskaper, som normerte spesifikasjoner, forskrifter og andre målbare kriterier. I diskusjoner rundt arkitektonisk kvalitet kan et objekt ses i lys av dets kulturelle og bygningsmessige omgivelser, graden av originalitet og nyskapning og posisjonering i fagtradisjonen. Kvalitative vurderinger av et byggverk bygger på ikke-målbare kvaliteter som følelser, opplevelser, meninger og symboler. Disse beskrives som kvalitetsvurderinger som bygger på umiddelbar sanselig estetisk opplevelse av arkitekturen, eller *smaken* av et prosjekt (Kultur- og kirke departementet, 2009, s.9-12).

Den kvalitative diskusjonen beskrives som meningsinnholdet av et prosjekt, som arkitekten prøver å formidle, men som er flyktig og endrer seg over tid, tolkes ulikt og ofte uavhengig av intensjonene som ligger bak (Kultur- og kirke departementet, 2009, s.9-12). Det er denne forståelsen av arkitekten som formidler av et kvalitativt meningsinnhold som Mattila (2002) kritiserer som en «high art ide», der arkitekturen kun treffer de som har kunnskap til å forstå (Mattila, 2002, s.134). Som kunnskapsbasis for slike estetiske vurderinger trekkes det frem yrkesregler, praksis, eksempler, forbilder og typologier (Kultur- og kirke departementet, 2009, s.12).

Byggeskikkveilederen *Mitt hus er din utsikt*, tar opp en annen dimensjon. Nemlig den av brukeren av bygget. I veilederen står det at planlegging krever omtanke både for brukeren av bygget og for dem som kommer etter (Schmidt & Wilhelm, 1999, s.150). Selv om denne mer bruker-sensitive dimensjonen bryter noe med Mattilas (2002) kritikk av en avantgardistisk

tankegang i modernistisk arkitektur (Mattila, 2002, s. 134-135), baserer hensynet til brukerne av bygg seg på økonomiske og kommunikative mål for å oppnå bedre byggeskikk (Schmidt & Wilhelm, 1999). Veilederen konkluderer med at god tid til planlegging og kvalifiserte fagfolk bidrar til å få bedre og billigere bygg og at bedre byggeskikk oppnås ved holdningssskapende arbeid og god informasjon til aktører i byggesaker (Schmidt & Wilhelm, 1999, s.150). I *Mitt hus er din utsikt* blir saksbehandlerens skjønnsvurdering, samt god informasjon til involverte aktører utpekt som viktig for å oppnå god byggeskikk (Schmidt & Wilhelm, 1999). Da ligger det nært å spørre seg hvordan de styrende dokumenter som lovverk, veiledere, nasjonale og lokale strategier og planer, lar seg anvende i praktisk arbeid med estetikk?

5.2.2 Ulike grader av abstraksjonsnivå og grunnlag for skjønnsvurdering

Av dokumentene kommer det frem at skjønnsvurderinger i planprosesser bør basere seg på faglig grunnlag. Mens det i *Arkitektur.nå* foreslås at det er saksbehandlere, arkitekter, planfolk og andre profesjonelle som tar egne skjønnsmessige vurderinger ut fra egen faglig bakgrunn og erfaring som yrkesregler, praksis, eksempler, forbilder og typologier (Kultur- og kirkedepartementet, 2009, s.9-12), legger eksempelvis Bergens *Arkitektur +* og Stavangers arkitekturstrategi opp til et mer helhetlig forståelsesgrunnlag for skjønnsvurderinger. Det som er felles for stortingsmeldinger og nasjonale veiledere er et ønske om et større fokus på estetikk i planlegging, samtidig som veilederne skal være et verktøy for kommunene i arbeidet med spørsmål rundt estetikk og i skjønnsvurderinger. I byggeskikknøkkel uttrykkes dette slikt:

Skjønnsutøvelsen må gjøres på faglig grunnlag. Når det gjelder estetikk og visuell kvalitet, forutsettes ofte mer faglig argumentasjon enn for funksjonsvurderinger etc. Mange formalia kan være med i og støtte opp under en estetisk vurdering og dette krever fagkompetanse. Det er nettopp ved å bygge opp en fagargumentasjon basert på kontekstforståelse (sted/historie), planforståelse og estetisk forståelse at man unngår en forenkling i subjektive smaksdommer som "stygt" og "pent" (synsing). (Byggeskikknøkkel, u.å.-b)

Da formålsparagrafen gir kommunen et særlig ansvar for å følge opp nasjonale føringer og implementere disse med regionale myndigheter i en lokal sammenheng (Direktoratet for byggkvalitet, 2016a), kan lokale planer, veileder og strategier ses som en tolkning av også nasjonale veiledere til lokale forhold og utviklingsmål. Også som grunnlaget for skjønnsvurderinger vil dokumentene variere ut ifra lokale forhold, og dermed følger disse et

mønster av abstraksjon som kan ser ut til å avhenge av to forhold. Jeg kategoriserer disse som *universalitetsgrad* og *formalitetegrad*.

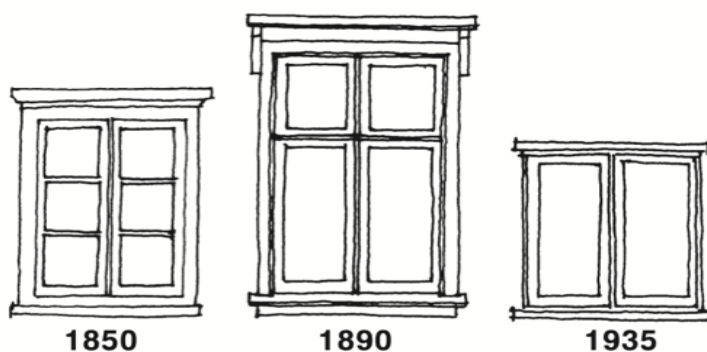
Det første mønsteret dokumentene kan virke å følge, er en universalitetsgrad som varierer etter målgruppe og nedslagsområde (bruksområde). Store veiledere, som *Estetikk i plan og byggesaker*, *Mitt hus er din utsikt*, *Arkitektur.nå* og *Byggeskikknøkkelen* er omfattende og nasjonalt overgripende. Av dette følger det nødvendigvis at dokumentene har en generaliserende karakter i kunnskapsgrunlaget disse presenterer. Alle de fire nevnte veilederne legger vekt på viktigheten av tilpasning til lokale forhold, noe som grunnet de store forskjellene mellom kommuner, gjør at tiltakene og kunnskapen fremstår som relativt abstrakt. Den sist nevnte byggeskikknøkkelen, er et unntak på noen områder, da den er utviklet i samarbeid med noen få kommuner for å eksemplifisere implementeringen av nasjonale føringer til lokale forhold (Denizou & Øyen Flyen, 2011). Det kan diskuteres hvor vidt eksempelstudiene i veilederen lar seg overføre til andre kommuner. Veilederne adresserer mange sider ved det bygde miljøet som kan påvirke estetikken. Nedenfor følger eksempler fra veilederen *Estetikk i plan og byggesaker*:

Estetikk er et mangesidig og krevende arbeidsfelt. Det finnes sjeldent fasitsvar for god utforming av byggverk (bygninger og anlegg), og løsninger må utvikles ut fra lokale forhold. (Miljøverndepartementet, 1997, s.7)

Nybygg med moderne formspråk tolker og utvikler eksisterende struktur. Det norske teater, Oslo, 4B Arkitekter A/S

Figur 3: Viser nybygg ved siden av eksisterende arkitektur, illustrerer veileder hentet fra: (Miljøverndepartementet, 1997, s.52)

Byggeskikken forandrer seg alltid

Figur 4: Viser utviklingen av byggeskikk, eksemplifisert med vinduer hentet fra: (Miljøverndepartementet, 1997, s.91)

Ved siden av detaljerte forklaringer av alt fra ulike typer vinduer eller takkonstruksjoner tillegges begreper som *konflikt*, *kontrast* og *tilpasning* mye oppmerksomhet. I kjølvann av endringene i PBL i 1997 utarbeides veilederen for å gi kommunene et verktøy i arbeidet med det økte fokuset på byggeskikk og estetikk (Schmidt & Wilhjelm, 1999). Veilederen som er fra 1999 og på over 150 sider tar for seg relevansen for god byggeskikk, hva som forstås med god byggeskikk, og hvordan denne kan forbedres. Veilederen er detaljert og gjør bruk av illustrasjoner og bilder for å eksemplifisere, og den må antas å være en god kunnskapskilde for personer som skal jobbe med plan og byggesaker, og som mangler fagkompetanse (Schmidt & Wilhjelm, 1999, s.142-145). I veilederen finnes det også et verktøy som skal hjelpe ved vurdering av hvorvidt byggeprosjekter oppfyller daværende skjønnhetsparagraf (Schmidt & Wilhjelm, 1999, s.142-145). Byggeskikksirkelen skal være et verktøy for å bedømme hvor vidt ulike kriterier er oppfylt. Samtidig som den beskriver og eksemplifiserer de ulike verdiene som *samspill*, *kontrast*, *konflikt* og *tilpasning*, overlater den skjønnsvurderingen til en viss grad til saksbehandleren. Hvor stor vekt en skal legge i de ulike verdiene er også en del av skjønnsvurderingen til den enkle saksbehandleren (Schmidt & Wilhjelm, 1999, s.142-145). Se vedlegg 2 og 3.

I *Arkitektur.nå* prøver Kultur og kirke departementet å adressere behovet for en helhetlig arkitekturpolitikk (Kultur- og kirke departementet, 2009, s.7). Dokumentet på 110 sider går beskrivende gjennom ulike samfunnsutfordringer og foreslår tiltak for å bedre både arkitekturens

kvalitet og dens rolle i løsningen av utfordringene. Gjennom dokumentet brukes estetikk flere ganger for å beskrive ulike mulige løsninger for det som blir ansett som gode arkitektoniske grep. Et eksempel på slike grep kan være:

Tre som et miljøvennlig og fornybart materiale kan i større grad brukes som et alternativ til andre og mer energikrevende materialer. Dette vil kunne kombinere gode miljøløsninger med gode estetiske uttrykk. (Kultur- og kirke departementet, 2009, s.32)

I 2010 ble det på oppdrag av de statlige myndigheter utviklet en ny byggeskikkveileder, dette var et samarbeid mellom Husbanken, Kommunal- og regionaldepartementet, Miljøverndepartementet og SINTEF. Ifølge direktoratet for byggkvalitet (2016) er Byggeskikknøkkelen et oppslagsverk som skal fremme interessen og engasjementet for byggeskikk og estetikk.. Ved siden av et oppslagsverk skal byggeskikknøkkelen også tjene som verktøy for kommuners arbeid med å skape bygg og omgivelser med estetisk kvalitet, hjelpe kommunene med skjønnsutøvelse, og kan anvendes som beslutningsverktøy av alle aktører i byggeprosessen (Direktoratet for byggkvalitet, 2016a). I prosjektrapporten er det laget en oversikt som illustrer målgruppen for byggeskikknøkkelen se figur 5.

<i>Målgrupper</i>	<i>Hvilke behov har de?</i>
Aktører i byggesaker fra små, enkle tiltak til store, komplekse tiltak	<ul style="list-style-type: none"> – tydeligere rammer og mer samlet oversikt over kravene – støtte til utvikling av relevant dokumentasjon av estetisk utforming
Lokalpolitikere	<ul style="list-style-type: none"> – estetisk kompetansestøtte og grunnlag for utøvelse av politisk skjønn – beslutningsstøttende verktøy når det gjelder estetikk og byggeskikk
Næringsinteresser og pressgrupper	<ul style="list-style-type: none"> – formidling
Kommunal teknisk fagadministrasjon	<ul style="list-style-type: none"> – saksbehandlingsstøttende verktøy – pedagogisk framstilling av juridisk forståelse og bruk av §§ i PBL og de løpende endringene i lovverket
Sosial- og helseetaten	<ul style="list-style-type: none"> – hjelpemidler i sitt arbeid – oversikt over og koordinering av overordnede mål og tiltak i egen og andres etat/sektor – tilrettelegging for samarbeid på tvers av etater for å nå målene
Kulturseksjonen	
Landbruk og næring	
Eiendom/-drift	<ul style="list-style-type: none"> – Strategier og mål for kvalitet i utvikling og drift av egne eiendommer
Fylkeskommunen	<ul style="list-style-type: none"> – hjelpemidler i arbeid rettet mot kommunene (enkeltvis eller samlet) og mot andre fylker – større oversikt over den enkelte kommunes arbeid med virkemiddel og -stedsutvikling – se sammenheng mellom sine kommuners arbeid og i forhold til andre fylkeskommuner
Fylkesmann	<ul style="list-style-type: none"> – Støtte i arbeidet med klagesaker og forutsigbarhet ift kommunale strategier – Større oversikt som sektormyndighet og mekler i interessekonflikter mellom stat, fylkeskommune og kommune

Figur 5: Viser byggeskikknøkkelen målgrupper og deres behov Hentet fra: (Denizou & Øyen Flyen, 2011, s.20)

Nettsiden til byggeskikknøkkelen blir nå ikke oppdatert lenger, men er fortsatt tilgjengelig som et digitalt planleggings og beslutningsverktøy (Byggeskikknøkkelen, u.å.-d). Nettsiden inneholder en estetikkveileder som skal være et hjelpemiddel til skjønnsvurdering. Et av hovedformålene er å bidra til en *felles forståelse av kvaliteter*, utfordringer og mål, som blir eksemplifisert med illustrasjoner og fotografier se vedlegg 4 (Byggeskikknøkkelen, u.å.-f).

På temasiden om «byggesaken» gis det en ryddig oversikt over hvor i prosessen og med hjemmel i hvilken lov en kan påvirke estetikk i planprosessen. For kommunalt ansatte eller andre aktører i en planprosess vil denne siden kunne gi en ryddig oversikt over lover og kutyme en bør forholde seg til (Byggeskikknøkkelen, u.å.-b). Byggeskikknøkkelen gir en oversikt og veiledende dokumenter og informasjon til alt fra planstrategi, kommuneplan, reguleringsplan, byggesaken, en egen estetikkveileder og forklaring av viktige begreper for å gjøre det enklere å tolke egne

kommunale planer og loven. På temasiden om reguleringsplaner er det punktvis og med illustrasjoner beskrevet hva en må ta hensyn til for å ivareta estetikk. Her er det noe forklaring men likevel rom for fortolkning (Byggeskikknøkkelen, u.å.-g).

Dokumentene som er nasjonale og har stort nedslagsfelt er omfattende og til dels detaljorienterte. Til tross for kunnskapsgrunnlaget de representerer og det mål om tilpasning til lokale forhold klarer de ikke å adressere faktiske lokale forhold som varierer fra sted til sted. I det lyset fremstår de nasjonale veilederne noe abstrakte³⁰. I mer regionale og lokale planer og strategier blir koblingen mellom nasjonale føringer og lokale forhold tydeligere.

I regionale dokumenter som *Regionplan Agder*, Bergens byformings- og Stavangers arkitekturstrategi ser vi implementeringen av regionale målsetninger i dokumentene, et mer politisk språk, henvisninger til lokale stedstypologier og egne lovhjemlede planer. Eksempelvis er sentrale punkter i Bergens arkitekturstrategi Arkitektur +; vakker, særpreget, inkluderende og grønn. De enkle punktene forklares noe mer og illustreres med eksempler som «er forbilledlige» på ca. to sider per punkt. Bergen kommunens mål for estetisk opplevelse er: «Skap rom som stimulerer, inspirerer og beriker våre sanselige og romlige opplevelser» (Bergen kommune, 2019, s.20). I marginen blir det henvist til Plan og bygningslovens paragrafer § 1-1, § 29-1, § 29-2 og egne paragrafer i kommuneplanens arealdel (Bergen kommune, 2019, s.20). Et annet punkt i deres plan handler om byens egenart der det siktes til aktiv bruk av kulturminner som identitetsskapende elementer, riktig bruk av skala og materialspråk som snakker med omgivelsene og et mål om å skape ulike bydelssentre med særpreg som tar utgangspunkt i bydelens arkitektoniske egenart (Bergen kommune, 2019, s.24). Arkitektur+ ble sommeren 2019 enstemmig vedtatt i Bergen bystyre. Satsningens utgangspunkt er at et hvert nybygg er med på å skape Bergens helhetlige inntrykk, og det er derfor viktig å forstå arkitekturens merverdi. Arkitektur blir sett på som verktøy for å oppnå større, mer strategiske samfunns mål som en vakker, særpreget, inkluderende og grønn by (Bergen kommune, 2019, s.4-5). Strategien skal benyttes i utvikling og vurdering av plan og byggesaker og hjelpe med å fylle rommene som Plan- og bygningsloven og kommuneplanens arealdel ikke dekker. Videre skal den konkretisere

---

³⁰ mindre stedstilpassede og tydeliggjør avstand fra dokument til virkelighet/praksis

hva Bergen mener med god arkitektonisk utforming og hjelpe med kommunens skjønnsvurderinger jf. Pbl § 29-1 og § 29-2 (Bergen kommune, 2019).

I Bergen kommune er Arkitektur+ premissgiver for arkitektonisk utforming av alle nye tiltak. Arkitekturstrategien skal også virke som samskappingsplattform mellom private og offentlige aktører og tydeliggjør hva kommunen vektlegger når arkitektonisk kvalitet skal vurderes. Som sådan er den et supplement til Plan- og bygningsloven og kommuneplanens arealdel. Målet er at den skal sikre og forenkle saksgangen rundt Pbl § 29-1 og §29-2 (Kringstad, 2020). Bergen kommunes Arkitektur + er en del av byens medlemskap som FutureBuilt-by. FutureBuilt er et eksempel på et ikke statlig initiativ som kobler sammen private interesser og offentlig styring, ved å stille egne krav til kommunene.

FutureBuilt er et innovasjonsprogram for ambisiøse aktører i byggenæringen. Programmets mål er å virkeliggjøre forbildeprosjekter av byrom og enkeltbygg som «overoppfyller» FNs bærekraftsmål og Parisavtalen. Ved siden av klimamål er det mange andre kriterier som sosial bærekraft, sirkularitet, kvalitet i bymiljø og arkitektur (FutureBuilt, u.å.-b). Flere byer som Stavanger, Bergen, Trondhjem, Drammen, Bærum, Lillestrøm m.m. er FutureBuilt- byer og kommuner. For å bli med i deres program stilles det en rekke obligatoriske krav til dokumentasjon, deriblant krav om bymiljø og arkitektur (FutureBuilt, u.å.-a). Blant FutureBuilds obligatoriske kriterier er «bymiljø og arkitektur», med hensikt til dette skal minst tre tiltak ved et prosjekt identifiseres og dets tilknyttede planer og lovpålagte ytelser skal overoppfylles, som det heter i FutureBuilds kriterier: «Forbildeprosjektene skal ha høy arkitektonisk kvalitet, bidra til et godt bymiljø og «gi noe ekstra tilbake til byen» ved kvaliteter og opplevelsesverdier utover «vanlig praksis» (FutureBuilt, 2021).

Bergens arkitektur og byformingsstrategi *Arkitektur+*, der ett av fire hovedtemaer er «vakker-gjennom helhetlig utforming og estetisk opplevelse» blir trukket fram som et godt eksempel på implementering av FutureBuilt sine kriterier (FutureBuilt, 2021). Andre som benytter seg av en arkitekturstrategi er eksempelvis Stavanger kommune.

Til forskjell fra Bergen inngår arkitekturstrategien her i kommuneplanens arealdel. Målene er å øke kvaliteten på utviklingen av steder og lokalmiljøer ved å sette fokus på økt arkitektonisk kvalitet. Strategien skal løfte spørsmål rundt arkitektur og byforming tidlig i prosesser og bidra til en rød tråd fra planlegging til utbygging og forvaltning, på tvers av aktører. Byen har også fått en byarkitekt som skal følge opp arkitekturstrategien (Lea, 2023). I Stavanger sin strategi for arkitektur er ikke estetikk nevnt spesifikt. Det er derimot stort fokus på byens skala og karakter, kulturminner og enkle områders særpreg. Et annet fokusområde er sammenhengen mellom byrom og byggets utforming og uttrykk. Dette gjelder enkeltbygg og sammenhengen mellom disse og nabobygg som inngår i en helhet (Stavanger kommune, 2023). Noe som er felles for begge byers arkitekturstrategi er at dokumentene er utformet oversiktlig og på veldig få sider, sammenlignet med andre nasjonale veiledere som er ment til å treffe bredere. Se vedlegg 5 og 6.

Kanskje de minst universelle dokumentene som jeg har tatt for meg i analysen, er Kristiansand kommunes arealdel og Lillesand kommunes bevaringsplan for sentrumsområdet. Sist nevnte er en detaljert plan for vern av historisk sentrumsområder. Denne er hjemlet i kommuneplanens arealdel og regulerer endringer i bygningsmasse, gatenett eller uterom til minste detalj (Lillesand kommune, 2020). For utdrag se tabell 7, Kommuneplanens arealdel, i denne analysen eksemplifisert med Kristiansand kommunes nylig vedtatte plan, har fått en egen paragraf om estetikk, se også her utdrag i tabell 7. Planen tar opp noen fokusområder for ekstra fokus på arkitektonisk høy kvalitet og eksemplifiserer dette på noen få setninger (Kristiansand kommune, 2023, s.15). Sett opp mot Lillesands bevaringsplan, gir denne stort rom for fortolkning av blant annet stedets egenart, bygninger som er viktige for lokalsamfunnet og lignende.

Det blir tydelig at *universalitetsgraden* av dokumentene påvirker deres abstraksjonsnivå. Dette betyr ikke nødvendigvis at det går ut over detaljrikdommen i planene. Der hvor nasjonale veiledere gir detaljerte eksempler med bildehenvisninger, er regionale planer opptatt av overordnede mål og helhetlige tilnærminger (FutureBuilt, 2021) (Lea, 2023) (Agder Fylkeskommune, 2019), mens bydelsplaner og verneplaner kan være veldig detaljerte (Lillesand kommune, 2020).

Et annet mønster som tegner seg i analysen av dokumentene er **formalitetsgraden**, forstått som nærhet til plan- og bygningsloven. En rekke dokumenter som ligger til grunn for skjønnsvurderinger er hjemlet i loven. Der nasjonale veileder gir anbefalinger og hjelp til hvordan kommuner kan hjemle sine lokale mål i PBL, er kommuneplanens arealdel, tekniske forskrifter og lokale bydelsplaner ofte direkte hjemlet i PBL. Etter formålsparagrafen PBL. § 1-1, har kommunen ansvar for å legge til rette for god forming av bygde omgivelser, bomiljø og oppvekst- og levekår etter PBL. § 3-1 (Direktoratet for byggkvalitet, 2019; Plan- og bygningsloven, 2022, § 3-1. bokstav e.). Videre kan kommunen vedta bestemmelser om eksempelvis estetikk, natur, landskap m.m. i kommuneplanens arealdel som er uavhengig av arealformål. Eksempelvis har Kristiansand kommunes arealdel en egen paragraf §20 Estetikk hjemlet i PBL. § 11-9 nr. 6 (Kristiansand kommune, 2023, s.15; Plan- og bygningsloven, 2022, §11-9 nr.6). Formålsparagrafen som beskriver lovens hensikt og verdiinnhold, og gir kommunen et særlig ansvar for å følge opp nasjonale og regionale føringer i en lokal sammenheng. Prinsippet om estetisk utforming skal ifølge formålsparagrafen ivaretas i planlegging og kravene til det enkle byggetiltak (Direktoratet for byggkvalitet, 2019).

Plan- og bygningsloven gir hjemmel for å sikre arkitektonisk kvalitet av bygde omgivelser gjennom byggesaksbehandling. Begrepene som benyttes i Plan- og bygningsloven varierer fra «estetisk utforming av omgivelsene» til «god forming av bygde omgivelser, fysisk utforming, visuelle kvaliteter» og «arkitektonisk utforming». (Direktoratet for byggkvalitet, 2019)

Som en kan lese i lovens formålsparagraf § 1-1. er et av formålene med planlegging «estetisk utforming av omgivelsene» (Kommunal- og distriktsdepartementet, 2024). Se vedlegg 7 for en oversikt over de viktigste paragrafene ihht. estetikk i PBL og hvordan disse kommer til anvendelse i ulike styrende dokumenter, og hvordan disse kan forstås.

Kommunen avgjør hvordan steder, boliger og kulturmiljø utvikles gjennom politikken som føres lokalt. Plan- og bygningsloven med forskriftene fungerer som virkemiddel til å styre planprosesser i en retning som gjør det mulig å oppnå ønskede mål. Estetikk forutsetter et faglig skjønn (se PBL. § 29-2)³¹ som pålegger de kommunale beslutningstakerne et stort ansvar. Direktoratet for byggkvalitet skriver at skjønnsutøvelsen krever kompetanse i kommunen, men

---

³¹ I vedlegg 7

også at «plan og bygningsloven ikke er nok for å fremme kvalitet, og at det ved siden av kompetanse, behøves det virkemiddelutvikling og det må gis rom for ideer» (Direktoratet for byggkvalitet, 2016a).

Mens de tekniske forskriftene bidrar til å sile ut prosjekter som vil representere problemer på kort eller lang sikt, mener mange fortsatt at estetikk enten er et for subjektivt eller vagt tema til å bli omfattet av lovverket. Estetikk handler om alt det som ikke lar seg måle, om sansekvaliteter vi opplever i møtet med det enkelte bygg, men også om artikulering av form, rom og strukturelle sammenhenger som sammen gir stedet atmosfære. Estetisk utforming kan ikke predefineres i standarder med generell gyldighet. Ikke desto mindre er den estetiske dimensjonen vesentlig for å skape steder med innhold og kvalitet. (Direktoratet for byggkvalitet, 2016a)

Som illustrert i Tabell 2, i kontekst og kunnskap-kapitlet, er mange av veilederne initiert på bakgrunn av hovedsakelig to behov. Mangel på kunnskap om estetikk og en enhetlig forståelse av god byggeskikk eller arkitektonisk kvalitet; og hvordan nasjonale føringer og endringer i PBL skal innføres i praktisk arbeid med estetikk i byplanlegging. Utarbeidelsen av veilederen *Mitt hus er din utsikt* kom i kjølvann av endringene i PBL i 1997. Lovens skjerpede krav til estetikk og arkitektur var utgangspunkt til en økt interesse for opplæring i estetikk og byggeskikk. I denne veilederen blir estetikk fremhevet som én faktor blant flere for å oppnå god byggeskikk (Schmidt & Wilhjelm, 1999), mens *Estetikk i plan og byggesaker*, som ble utarbeidet parallelt med en gjennomgang av PBL, beskrives som et viktig verktøy i skjønnsutøvelsen i kommunene (Direktoratet for byggkvalitet, 2016a). Også i byggeskikknøkkelen står det at: «Estetikk forutsetter et faglig skjønn, og et stort ansvar er pålagt de kommunale beslutningstakerne. Skjønnsutøvelse kan være vanskelig hvis kommunen ikke har kompetanse» (Byggeskikknøkkelen, u.å.-f).

Ansvar for fortolkning av lovverk og utøvelsen av skjønn er altså pålagt de lokale beslutningstakerne. Det er disse som skal fortolke lovverk, planer og lokale mål, men også hvor stor vekt en skal legge i de ulike verdiene som samspill, kontrast, konflikt og tilpasning, i skjønnsvurderingen (Schmidt & Wilhjelm, 1999, s.142-145). Det er i enkeltsaker og profesjonelles skjønnsutøvelse, at *tolkningsrommet* av lovverk og andre dokumenter, kan antas å bli synlig. Dette individuelle ansvaret, sammen med en forståelse av at estetikk er for vagt til å bli omfattet av lovverket (Direktoratet for byggkvalitet, 2016a), gjør det nødvendig å se på de

profesjonelles forståelse og anvendelse av estetikk for å få en helhetlig forståelse av hvilken rolle estetikk spiller i byplanlegging.

5.3 Fase 3: Ekspertintervjuer – Profesjonelles forståelse av estetikk i byplanlegging

Dette kapitlet er neste fase i analysen, her beskriver og fortolker jeg av funn fra intervjuene under tematisk kategoriserte overskrifter. Ved å fortolke de profesjonelles forståelse av estetikk, og deres bruk av styrende dokumenter, økes det analytiske nivået. Dette gjør det mulig å få en kvalitativ innsikt i rommet mellom dokumenter og profesjonelle, og avdekke forhold som kan gi svar på problemstillingen.

I denne delen av analysen finner jeg at estetikk som begrep oppleves som vanskelig å få tak i, også av de profesjonelle. I likhet med dokumentene er forståelsen av estetikk knyttet til tekniske begreper som arkitektonisk grammatikk, kontrast og sammenheng. Forståelsen av estetikk, og hvem som kan ta estetiske valg er likevel noe mer nyansert hos de profesjonelle. Jeg avdekker en spenning mellom en *High-art*-ide av estetikk, og en *sensitiv avantgardistisk* tilnærming.

Videre finner jeg en oppfatning blant de profesjonelle av at dokumentene ikke strekker til i praksis, hverken lovverk eller veiledere. Dokumentenes funksjon, som veiledende med en homogen forståelse av estetikk påvirkes av bruken og tolkningen av disse. Dokumentene blir til dels lite brukt og gir et stort fortolkningsrom for skjønnsvurderinger.

Ved å undersøke dette fortolkningsrommet dokumentene gir, avdekkes den profesjonelle diskursen som viktig for skjønnsavgjørelser, samtidig som det danner seg et bilde av hvilke aktører som påvirker estetikk i byplanlegging.

Funnene er kategorisert under følgende overskrifter:

Profesjonelles forståelse av estetikk

Kultur-kontekstuell forståelse

Teknologisk forståelse: grammatikk, sammenheng og kontrast

Profesjonelles forhold til dokumenter

Forskjell på hjemmel til å mene noe, og hjemmel i lovverket

Dokumenters abstraksjonsnivå

Forskjellige aktørers rolle i byplanlegging

Estetikk-diskursen i byplanlegging

Uformelle aktører

5.3.1 Profesjonelles forståelse av estetikk

Estetikk som begrep i seg selv synes å være vanskelig å få tak i, selv for profesjonelle som har jobbet med estetiske spørsmål i mange år. Alle informanter har blitt bedt om å beskrive hvordan de forstår estetikk og hva de legger i begrepet og hvordan informantene forankrer deres forståelse. Samtlige informanter syntest at estetikk-begrepet er vanskelig få fatt i, og tydde til *teknokratiske* forklaringer på deres forståelse, noen foreslo at: «begreper som stedstilpassning og identitet kan brukes som en mer praktisk og anvendbar tilnærming til estetikk» (informant 2). Noen av informantene trakk frem at estetikk handler om det *logiske og estetiske* og at det oppstår i det underbevisste. Dette kan tyde på en viss forståelse for estetikkenes historiske forankring i erkjennelsesfilosofien, men også en teknokratisering av begrepet.

En beskrivelse av estetikk som går igjen er en tanke om universelle normer for god estetikk. *Det gyldne snitt*, *Fibonacci tallrekken* og *Le Corbusier's le Modulor*³², er mål som er basert på matematiske utregninger og menneskekroppens proporsjoner. Dette er tall og proporsjoner som har gått igjen i arkitektur og kunst siden antikken. I forlengelse av denne ideen om universale størrelser introduseres en sammenheng mellom funksjon og estetikk. Her er antakelsen at det som har en funksjon, som vinduer, dører osv., men også rent fysisk³³ også vil være estetisk tilfredsstillende. Eiffeltårnet blir trukket frem som eksempel på en ren funksjonell øvelse, som også holder estetisk kvalitet. En parallell blir også trukket til kunsten, som følger lignende regler for oppbygning. Dette forholdet mellom funksjon og estetikk blir i et tilfelle beskrevet som «logisk harmoni» (Informant 3).

Et annet funn er at de profesjonelle er uenige i hvem som kan gjøre estetiske dommer. Mens en informant (arkitekt) er av oppfatningen at arkitekter ikke har monopol på stygt og pent³⁴, mener

---

³² Le Corbusiers bruk av det gyldne snitt til å bestemme proporsjoner i bygg

³³ Som i statiske funksjon, som ingeniørkunst

³⁴ Trekker paralleller til kunst, som ifølge informant også er rent subjektivt

andre at estetikk er et misbrukt begrep som omhandler det sanselige og at det krever faglig ballast og kontekst for å forstå. En informant mener at:

Love og forskrifter som beskriver estetikk bygger på at man bør ha en utdanning som inkluderer formgivning for å fortolke dette fagområdet. Arkitekter og byplanleggere er blant de yrkesgruppene som da har utdanning til å fortolke lovverket. Høyere utdanning innen relevante fagområder er viktig for å ivareta estetikk i arkitektur og byplanlegging. Utdanning av arkitekter og byplanleggere fra bla. NTNU, NMBU, arkitekt høyskolene i Oslo og Bergen tilfredsstillere relevante krav til yrket. Det er viktig med en god blanding i kompetansen og at det også finns andre utdanningsinstitusjoner som kan bidra til mer mangfold i de faglige vurderingene. Som ansvarlig for ansettelsene i Plan og bygg har jeg stort fokus på at medarbeiderne skal utfylle hverandre og at man da ser kvalifikasjoner uavhengig av utdanningsinstitusjon – det faglige vil telle mer. (Informant 2)

Denne forståelsen kan kjennes igjen fra andre informanters tolkning av en polarisert debatt rundt arkitektur. «I debatten mellom arkitekter og folk flest blir ofte tekniske krav fremhevet som grunn for designvalg, noe som ikke stemmer med min forståelse» (Informant 3). Det at tekniske krav brukes for estetiske valg kan kjennes igjen fra blant annet *Byggeskikkknøkkelen* som bruker risiko for vannlekkasje som argument for designvalg, Se Vedlegg 4. Informanten tolker dette og utsagn som: «folk flest bør holde seg unna arkitektur da de ikke har peiling» (informant 3), som faglig arroganse. En kan tolke denne forståelsen som en grenseoppmåling for arkitektenes autonomi i estetisk utforming og bedømming av det bygde miljøet. Denne *teknokratiske- «high art» - forståelsen* av estetikk i planlegging, er én av forståelsene dataen gir. En annen, noe mer «*sensitiv*» *avantgardistisk* forståelse er at arkitekter ikke har monopol på stygt og pent.

En trenger ikke å være utdannet musiker for å høre når noen ikke treffer en tone, dette kan overføres også til arkitekturen. (...) Kunnskap om arkitektur vil likevel hjelpe med å forstå ulike typer bygg bedre, noe som ikke kan kreves av folk-flest og heller ikke er et mål. (Informant 3)

Av datamaterialet går det også fram at arkitekter mangler et språk for å forklare sine valg, og kanskje for å forstå estetikk selv. «Dersom arkitekter blir flinkere til å kommunisere sine estetiske valg vil folk-flest kunne forstå arkitektur bedre» (Informant 1). Dette kan forstås som en form for estetisk danning av folk flest. Samme informant antar at arkitekturutdanningen her er i endring både med tanke på kommunikasjon av arkitektenes estetiske valg, men også med tanke på

holdningsendring. Informanten mener at arkitekter er i ferd med å gå fra å stå i kontrast til folk sine meninger mot tilpasning.

I byer, hvor det finnes en byarkitekt, er dens rolle å skape en bro mellom befolkningen, de profesjonelle og politikken. Ved å jobbe med faglig formidling er et mål å skape en mer samlet forståelse for byens utvikling og heving av standarden for arkitektur. (Informant 1)

Dette tegner en overgang vekk fra silotenkning og over til en mer *konsensus orientert forståelse*. Samtidig som det åpnes for en mindre elitistisk forståelse av planlegging blir det påpekt at medvirkning over det hele blir bedre, men er nettopp det. Medvirkning og ikke medbestemmelse.

Kultur-kontekstuell forståelse

Funksjon og både kulturell- og stedstypisk- kontekst, synes å spille en rolle i forståelsen av estetikk. Tidens utfordringer, kultur og samtidsforståelse påvirker hvordan estetiske dommer tas. «Estetikken hadde en lang periode en modernistisk basis, med drabantbyer som skulle adressere datidens utfordringer» (informant 3). Som Bakken (2021) beskriver ble det i den tiden fokusert på praktiske hensyn som nok husrom med sanitæranlegg, ren luft og sollys til alle. Med et ensidig fokus på funksjonalitet og nytteorientering ble ornamentikk og estetikk overflødig, noe som resulterte i et minimalistisk formspråk tilpasset industriell masseproduksjon (Bakken, 2021).

Informantene påpeker at det hele tiden har vært mennesket i fokus, likevel kan en i dag si at en slik modernistisk basis for estetikken, eller ifølge teori, fravær av estetiske hensyn (Bakken, 2021), ikke har funger veldig bra. Dette er samsvarer med flere av informantenes observasjon om at estetisk utforming følger kontekst, historie og lovgivning. Et annet eksempel som illustrer forholdet mellom både funksjon og kultur, og estetikk er utformingen av vinduer. «Da et mer modernistisk formspråk, sammen med teknologisk utvikling gjorde at vindusflatene ble større og ikke lenger hadde sprosser, ble sprosser ifølge en informant assosiert med fattigdom» (informant 3). Det er altså også miljøet og utviklingen av arkitektenes formspråk som former folks estetiske dommer. «På samme måte som historien har formet vår forståelse av estetikk, vil teknologisk utvikling og samfunnsendringer gjøre at arkitekter må tenke nytt» (informant 1), samtidig som informanten mener at det må reflekteres over estetikk i større grad.

Teknologisk forståelse: grammatikk, sammenheng og kontrast

Det er en uniform forestilling blant informantene om at *arkitektonisk grammatikk, sammenheng, og kontrast* er viktige størrelser en må ta hensyn til i estetiske skjønnsvurderinger. Arkitektonisk grammatikk, og byens grammatikk kan ivaretas ved å unngå for mange kontrasterende bygg.

Det er helheten av et sted, dets fysiske identitet som avgjør hvor vidt et nytt bygg passer estetisk. Dersom det oppstår for mange brudd i arkitektonisk utforming, som i skala, kledningstype eller farge, som vil være et eksempel på dårlig stedstilpassning, vil det bli kaos og den arkitektoniske grammatikken vil være skadelidende. En utfordring er, at det ofte er mange som ønsker å bryte med grammatikken med enkeltprosjekter, da blir det viktig å avgjøre når, hvor og hvem som kan bryte med grammatikken. (informant 3)

Et skolebygg eller en kirke i en ellers lav bebyggelse vil ofte bryte med grammatikken, det er noe vi ser i mange byer og tettsteder og kan aksepteres dersom dens rolle er forståelig ut fra dens estetiske utforming. *Struktur* er også viktig i byens grammatikk, her forklarer en informant om stedstilpassning på gateplan. «Det er viktig at bygg i områder der fotgjengere ferdes i lav hastighet, byr på detaljrikdom, da det er viktig for mennesket at det skjer noe for øyet» (Informant 3). En annen informant mener at djevelen ofte ligger begravd i detaljene, og peker på viktigheten av materialvalg og detaljering. «Dårlig detaljering kan gjøre et greit bygg uspiselig. Detaljering koster mye og krever kunnskap og håndverk, som er borte, noe som skyldes funktistiden og dermed et opphold i videreføringen av immateriell kulturarv og kunnskap» (Informant 5). Informantene støtter deres forståelse på formell utdanning, erfaring og til dels styrende dokumenter som regionale planer, kommuneplanens arealdel, og strategier.

5.3.2 Profesjonelles forhold til dokumenter

Forskjell på hjemmel til å mene noe, og hjemmel i lovverket

Hvor vidt informantene mener dokumenter er anvendbare virker å avhenge av deres virkeområde og relevans for daglig arbeid. En forskjell som blir tydelig er forskjellen på om et dokument er *hjemmel til å mene noe* eller *et dokument å slå i bordet med*. Regionplaner, arealstrategi, kommuneplanens arealplan og en lokal vernestrategi er eksempler på politisk vedtatte dokumenter, som kan håndheves med hjemmel i loven. Andre regionale strategier, forventninger,

eller veiledere brukes som hjemmel til å mene noe der profesjonelle blir bedt om å uttale seg eller der det oppstår usikkerhet rundt tolkning av lovverk i enkeltsaker.

De profesjonelles forhold til planer og styrende dokumenter er delt, både mellom hvilke type dokumenter som ansees for å være anvendbare og i hvor stor grad skjønnsvurderinger bør støttes på dokumenter eller det som blir kalt faglig skjønn. At Plan- og bygningsloven ikke strekker til alene synes det derimot å være bred enighet om. «PBL gir ingen faste størrelser på ting, kun kvalitative føringer og er dermed for universal og gir stort rom for fortolkning» (informant 1). Flere av informantene forteller at i tilfeller der de blir bedt om å uttale seg, og da i rollen som ansatt i kommune eller fylke, er loven vanskelig å tolke og håndheve. Denne observasjonen kan kjennes igjen i Byggforsk sin rapport, der et funn er at endre grunner enn estetiske blir brukt i saker der uenighet oppstår (Øyen Flyen et al., 2005).

Det at mye av ansvaret for å heve kvaliteten på det bygde miljøet, har blitt flyttet fra stat til kommunene (Meld. St. 28 (2011-2012)), kaster opp en annen problemstilling. Flere av informantene synes å være enige om at de som skal tolke loven og lokale planer er arkitekter. Det kommer også frem at saksbehandlere i enkeltsaker ofte er jurister som er satt til å tolke PBL og regionale føringer som er utarbeidet av ingeniører og arkitekter. Denne ulike faglige bakgrunnen gjør at både lov og kommuneplanen leses ulikt og kan komme i veien for god estetisk stedsutvikling.

Dokumenters abstraksjonsnivå

En plansjef uttaler at hen tror mer på faglig skjønn enn planer og veiledere. Samtidig virker andre informanter å være enige om at mange av strategiene og veilederne ligger i ryggmargen på planfolk. Det kan derfor foreslås at faglig skjønn, i likhet med annen yrkeserfaring og forståelse for lokale forhold og kontekst, baserer seg på blant annet planer og veiledere. Informantenes kritikk mot nasjonale veiledere er, at disse er for universale og ikke kan anvendes lokalt. I lokalt arbeid blir lokalkunnskap, som kjennskap til historie og kulturarv, fremhevet som viktig for å utøve profesjonelt skjønn.

Gjennom intervjuene har det dannet seg et bilde av, at jo mer lokalt orienterte dokumenter er, desto større er deres anvendelighet. Knyttet til dette er det likevel også en bekymring for detaljnivået i dokumentene. De fleste av informantene virker å være enige om at for detaljerte planer kan føre til stalinistisk, veldig lik arkitektur og dermed bremse utviklingen. «Den teknologiske utviklingen krever handlingsrom» (informant 1). En annen informant uttrykker at en ikke må gå i fellen for å gjøre byen om til et museum og at det er denne balansen som er vanskelig. Denne utfordringen kommer til uttrykk i større kommuner og må nyanseres med et eksempel fra en mindre kommune som har en lovhjemlet, veldig detaljert bevaringsplan.

En informant (byplanlegger) med god kunnskap til en lokal verneplan, i en sørlandsby med tradisjonell trehusbebyggelse, er uenig i påstanden om at for detaljerte planer begrenser utviklingen. Hen får støtte i denne påstanden av en annen arkitekt. Planen er veldig detaljert, ned til detaljer om hvilke typer vinduer, utsmykninger, karmen eller dører bygg skal være smykket med. Likevel er det en oppfatning blant informantene at planen åpner for nytenkning innenfor strenge estetiske og byggetekniske rammer. Det er kanskje nettopp disse strenge rammene som driver utviklingen og krever at en finner gode tilpassede løsninger. Bevaringsplanen ble i sin tid enstemmig vedtatt og har fortsatt bred støtte i lokalbefolkningen, selv om det oppstår lokale uenigheter i tolkningen av også en veldig detaljert plan.

5.3.3 Forskjellige aktørers rolle i byplanlegging

Det er innledningsvis en unison oppfatning blant informantene at det er lokaldemokratiet som vedtar planer og reguleringer, og stemmer over enkeltprosjekter der det oppstår uenighet eller brudd med eksisterende regelverk. Det virker også å være enighet om at byplanlegging i aller høyeste grad er politisk. En informant forklarer at arkitektene tegner forslag som politikere behandler og godkjenner eller ikke. Det er også politikken som legger føringer. «Politikk er redelig, og politikerne ønsker å gjøre en god jobb» (informant 2). Denne forestillingen tolker jeg som, om ikke et innøvd svar, en forestilling av en *idealtilstand*.

Når informantene blir spurt om hvilke aktører som har påvirkning på byens estetikk, danner det seg et mer nyansert bilde der også andre aktører enn politikere og arkitekter identifiseres som viktige i estetiske spørsmål i byutvikling. Aktører som tiltakshaver, byarkitekt,

interesseorganisasjoner, naboer, entreprenører og fylkeskonservator m.m. er med på, både å styre *diskursen* rundt planlegging, og påvirker estetikken i enkeltsaker.

Estetikk-diskursen i byplanlegging

En av rollene byarkitekten innehar, er å skape en **diskurs** rundt byplanlegging og arkitektur. «Der politikken mangler kompetanse, eller styrer etter politiske beslutninger som investeringer eller utviklingsstrategier som ikke er faglig forankret, kan diskursen byarkitekten skaper, spille inn» (informant 1). Byarkitekten håper å få til en mer strukturert diskusjon rundt byutvikling. Ved å få til en diskurs rundt arkitektur mener byarkitekten at en kan heve forventningene til arkitektur blant folk flest, profesjonelle og utbyggere. Han vil da også være kontakt mellom allmennheten og de profesjonelle. Byarkitektens ser arbeid med å skape en felles diskurs rundt estetikk som et middel for å heve kvaliteten i byutviklingen, noe som ellers blir vanskelig. Diskursen rundt estetiske valg i byplanlegging synes å være preget av en *konsensus orientert* tilnærming, samtidig som byarkitekten er tydelig på at hen, på lik linje med fylkeskonservatoren og andre rådgivende stillinger ikke har noe formell makt, men kan påvirke gjennom kunnskap og diskursen. Informanten er helt tydelig på at hen er med på å påvirke politiske beslutninger gjennom en form for myk makt (overtalelse).

Andre stemmer som deltar i byplanleggingsdiskursen, og blir nevnt av nesten samtlige informanter, er *arkitekturopprøret* og «*medvirknings-alfaer*». Informantene peker på at tastaturkulturen i digitale forum kan være ganske direkte, alfaene gjør det vanskelig å slippe til for andre, og arkitekturopprører driver for mye med syensing. «Det er likevel en del fornuftige stemmer, og moderatorer også i digitale medier, og de som sier noe fornuftig blir fanget opp» (informant 1). Byutviklingsdiskursen virker å være noe åpen for å lytte til andre stemmer, som i noen tilfelle trenger seg på utenfra, og i andre tilfeller er ønsket av eksempelvis byarkitekten.

Uformelle aktører

Estetikken i enkeltsaker påvirkes også av aktører som ikke er en del av det tradisjonelle plansystemet som kommunen, arkitekter og politikere. Aktører som tiltakshaver, utbygger og entreprenører blir utpekt som innflytelsesrike i plansaker. Ved å se på planlegging utover det

tradisjonelle plansystemet, blir ikke bare andre aktører synlige, men også rollen tradisjonelle aktører som arkitekter, politikere, og saksbehandlere har i planprosesser, blir mer nyansert.

Tiltakshaverens rolle er interessant da flere informanter har utpekt hens rolle i planleggingen. I et tilfelle er tiltakshaver veldig involvert i hele byggeprosessen og begrunner dette med lokalkunnskap og kunnskap om brukergruppen av bygget. I dette prosjektet var det en homogen forståelse mellom utbygger og kommune om byggets formål og plassering, basert på en tidligere utredning og langsiktige politiske mål. Den estetiske utformingen ble et kompromiss mellom forslag fra en arkitektkonkurranse og et formvalg³⁵ som ble politisk vedtatt. Hvilket forslag som vant arkitektkonkurransen ble bestemt av utbygger og kommunen, som viste seg å ville føre til høye kostnader. Deretter ble en annen arkitekt med erfaring på lignende prosjekter kontaktet for å tegne det endelige prosjektet. I prosjekteringsfasen og prisingen for entreprenørene, var det økonomiske hensyn som måtte veies opp mot kvalitative og estetiske hensyn. Tiltakshaver uttrykker: «Ja, jeg har helt klart hatt påvirkning på estetikken» (Informant 6).

Tiltakshaver er klar over at hen har påvirkning på estetikken, både av økonomiske hensyn, men også «for å slippe klager senere» (informant 6), forstått som lokalkunnskap som påvirket byggets utforming. I dette tilfellet har det vært enighet mellom kommunen og deres langsiktige mål og tiltakshavers utbyggingsprosjekt. Andre ganger blir forholdet mellom utbygger og kommunen beskrevet som mer spenningsfullt.

Tiltakshaver misbruker planprosessen. Når forslag landes for tidlig, blir det vanskelig å gjøre endringer senere. Tiltakshaver melder også oppstart for sent. Det er flere eksempler der tiltakshaver kommer med ferdige tegninger og store utgifter før kommunen har fått melding om oppstart. (Informant 3)

Det virker å være en enighet blant informantene om at tiltakshaver spiller en viktig rolle i planprosesser. Når man anerkjenner dette, kan en avdekke andre forhold som påvirker estetikken og involverte aktørers forståelse av denne.

---

³⁵ Her må jeg være diffus for å ikke avsløre informanten.

Som tidligere beskrevet virker informantene å være enige om at fagfolk med utdanning innen arkitekt- og planlegging-faget som bør tolke lovverket. En informant peker ut at det ofte er jurister som behandler søknader og dermed tolker planer og lover utviklet av arkitekter og ingeniører, noe som gjør at estetiske hensyn blir skadelidende.

Tidligere var det ingeniører so skulle tolke loven, so ble det juridisk kompetanse. Pga. møtet med advokater i andre enden, startet en utvikling der advokater skulle tolke reguleringsplaner, laget av ingeniører. Det er for lite arkitekter i plangruppen. [Nok fagfolk finnes det] ..kun i større byer. (informant 5)

Ulikt kunnskapsgrunnlag blant beslutningstakere virker å komme til syne også i lokalpolitikken. Når tiltakshaver tar kontakt med politikere for å få prosjekter godkjent, er ofte kunnskapsgrunnlaget skjevt fordelt mellom disse, og verdier som fornyelse og utvikling tillegges stor vekt. En informant mener at endringer må skje i funksjonens øyemed, og ses i større sammenheng. Hens kritikk av lokaldemokratiet går ut på en konflikt som en kan kjennes igjen fra flere steder: «Byer ønsker utvikling og et livlig sentrum, men politikken gjør det motsatte. Butikker trenger større areal for å etableres. Her er det konflikt. Virksomheter var mer rundt sentrum tidligere. Dette går ut over bysentrenes utvikling og estetikken» (informant 4). Kritikken mot politikken er at handel flyttes ut av sentrum ved å legge til rette for store aktørers næringsvirksomhet utenfor sentrum, noe som går ut over den helhetlige estetikken av sentrumsområdene.

Ved å ta et bredere fortolkende blick på hvem som påvirker estetikken i planlegging og i hvor stor grad, blir også arkitektens rolle mer nyansert. Fra intervjuene kommer det fram at arkitektens makt til å forme byen har blitt svekket, da disse ofte blir styrt av utbyggere og andre interesser. Politiske vedtak, økonomiske- og tekniske hensyn, påvirker arkitektenes handlingsrom. I et høyt profilert byggeprosjekt, der tomten var eid av arkitektene selv, solgte disse seg ut da de ikke var enige med utbygger som hadde total kontroll over utbyggingen, ifølge en informant. Samme informant mener at arkitekter har en svekket rolle i formingen av byen, men at de har et ansvar selv. Det hevdes at arkitektene selv bør være mer tilbakeholdene overfor tiltakshaver da mange prosjekter mister arkitektonisk kvalitet ved å prosjektere for tidlig.

Ved å gå for tidlig ut mister man arkitektonisk kvalitet. Ofte er tidlige prosjekter fungerende som de er tegnet, men siden alle ikke er på lag fra starten kan tegningene få større endringer og dermed miste den kvaliteten de i utgangspunktet hadde. (Informant 3)

At prosjekter kommer langt i prosessen før oppstart meldes, synes også å påvirke medvirkningen av berørte, der ferdige planer blir presentert til naboer, vil det gå ut over deres evne til å medvirke. «Dette svekker medvirkningen, da alle berørte parter bør ha muligheter til å være med i prosessen ved et tidligere tidspunkt, ja, og kanskje til og med ha noen valgmuligheter» (informant 3).

5.4 Fase 4: Diskusjon av rommet mellom dokumenter og profesjonelle

I denne delen blir funn og tråder fra de foregående fasene samlet og diskutert i lys av teori. I denne siste fasen diskuterer jeg hvor vidt det er mulig å svare på problemstillingen ved hjelp av datamaterialet som er samlet inn og analysert, konteksten fenomenet opptrer i, og det teoretiske rammeverket. Jeg gjentar problemstillingen:

Hvilken rolle spiller estetikk i det tradisjonelle plansystemet og hos profesjonelle- i en norsk sammenheng?

Rollen estetikk spiller i plansystemet og hos de profesjonelle, finner man i rommet mellom styrende dokumenter og dem som er tiltenkt å anvende disse. Estetikkenes rolle kan tolkes som skjæringspunktet mellom mykere kvalitative verdier som trivsel, gode lokalmiljøer, og stedsidentitet, og en rasjonalistisk byplandiskurs (Kittang, 2016).

Analysen viser at estetikk blir tolket ulikt i skjønnsvurderinger og at dokumentene er vanskelig å anvende i praksis. Disse funnene bekrefter Byggforsk's evaluering av forvaltningsmyndighetenes praksis knyttet til et forsterket fokus på estetikk, der skjønn i noen kommuner kan fremstå som tilfeldig (Øyen Flyen et al., 2005). Det at estetikk er vanskelig å forstå og styrende dokumenter vanskelig å anvende, gjør at estetikk blir gjenstand for en debatt som krever refleksjon over de vanskelige sidene ved byplanlegging.

Spenningsforholdet mellom en rasjonalistisk planlegging, og plan-teori som har utviklet seg mot mykere verdier som sosial rettferdighet har gjort at estetikken har blitt forsømt og utelatt, også i den teoretiske debatten (Mattila, 2002). Det Kittang (2016) beskriver som en rasjonalistisk byplandiskurs, kjennes igjen i intervjudataen der tekniske beskrivelser blir foreslått isteden for et estetikk-begrep som er vanskelig å forstå.

Estetikkenes rolle i byplan-diskursen som helhet virker å preges på ulike områder. *En regulerende dimensjon*, der estetikk gjennom nasjonale politiske føringer reguleres i form av styrende dokumenter. Disse fordeler både ansvaret for hvem som skal implementere estetikk i lokal planlegging og hvordan estetikk kan forstås (Kultur- og kirke departementet, 2009; Meld. St. 28 (2011-2012); Schmidt & Wilhjelm, 1999). *Den profesjonelle diskursen*, som fortsatt bærer preg

av en rasjonalistisk ide-retning (Kittang 2016), danner ekspertenes forståelse av estetikk. Denne forståelsen påvirker både den fysiske utformingen av det byde miljø i praksis, men ligger også til grunn for utarbeidelsen av veiledere og andre styrende dokumenter. I hvor stor grad den regulerende dimensjonen av planlegging påvirker den profesjonelle diskursen, eller vis versa, er vanskelig å fastslå og krever dypere innsikt.

Et annet område som synliggjør estetikken utfordringer i byplanlegging, og som kan gi en dypere innsikt, er rommet mellom styrende dokumenter og de profesjonelle. Utfordringene jeg finner her kan ses som et speil av debatten vi ser i media og fagtidsskrifter (Bakken, 2021; Messel, 2024; Thon, 2023). Ved å undersøke dette rommet i dybden, danner det seg et mer nyansert bilde av hvordan estetikk forstås, styrende dokumenters funksjon, eller mangel på denne, og hvilke aktører som definerer inndelingen av det sanselige (Ranciére, 2008).

Både dokumenter og profesjonelle anerkjenner at estetikk er vanskelig å definere, og preges av subjektivitet. Forståelsen av estetikk knytter seg til praktiske måter å adressere dette på, ofte gjennom begreper som arkitektonisk grammatikk, sammenheng, kontrast og kontekst. Der dokumentenes beskrivelse av estetikk skal tjene som kunnskapsbase for skjønnsvurderinger, knytter de profesjonelle sin beskrivelse til sin egen ekspertkunnskap i form av erfaring og utdanning. Veilederne og lovverk er konsensuspreget i deres forståelse av estetikk og kriterier for gode estetiske virkemidler, samtidig som de fremhever viktigheten av individuelt skjønn i kommunene, hos saksbehandlere og profesjonelle (Kultur- og kirke departementet, 2009; Meld. St. 28 (2011-2012); Plan- og bygningsloven, 2022, § 1-1.).

Ved å undersøke hvordan de profesjonelle bruker dokumentene får man innsikt i deres funksjon, om de fungerer, og hva deres svakheter er. Fra intervjuene går det frem at få av veilederne brukes, da disse er for generelle eller omfattende, «men de ligger i bakhodet hos de fleste planfolk» (Informant 4). Også andre mer lokale dokumenter som kommuneplanens arealdel eller plan og bygningsloven, som er formelle og bindende dokumenter, gir stort rom for skjønnbruk. Selv om loven legger til rette for avslag av enkeltsaker på bakgrunn av estetiske årsaker (Plan- og bygningsloven, 2022, § 29-1., § 29-2.), er dette sjeldent tilfelle. Intervjudataen gir et inntrykk av få eller ingen saker, der avslag blir begrunnet i estetiske årsaker. Dette inntrykket av at loven er

vanskelig å tolke og anvende, støttes av Byggforsk sin utredning, der funn viser at kommuner bruker tekniske argumenter i avslag av søknader, heller enn estetiske (Øyen Flyen et al., 2005, s.151). Dette fordi skjønn betraktes som et svakere virkemiddel enn tekniske bestemmelser (Øyen Flyen et al., 2005, s.151).

En annen utfordring intervjuene avdekker, knyttes til hvem som bruker dokumentene og hvordan disse forstås. Det er enighet blant informantene om at det er profesjonelle, som arkitekter, ingeniører og planleggere som bør tolke lovverk, planer og andre vedtatte styrende dokumenter. Likevel kommer det fram av informantene at det ofte er jurister som sitter med saksbehandling. Deres faglige bakgrunn skiller seg fra den i estetiske fag, og dokumentenes store fortolkningsrom legger derfor til rette for «uheldige fortolkninger» (informant 4). En motivasjonsfaktor, og et mål med alle de store veilederne er å forbedre kunnskapsgrunnet til spesielt saksbehandlere og andre kommunalt ansatte, samtidig som hver ny veileder prøver å forbedre implementeringen av estetikk i lokale planer.

Mine funn fra både dokumentanalysen og intervjuene viser at styrende dokumenter, hverken lov eller veiledere, strekker til i arbeidet med den estetiske dimensjonen av konkrete prosjekter (Direktoratet for byggkvalitet, 2016a, 2016b). Det kan se ut som om høyt abstraksjonsnivå gjør at veilederne er vanskelig å bruke i praksis. Estetiske valg hviler altså i stor grad på den enkeltes skjønnsavgjørelser og deres tolkning av lovverk og bindende planer.

Ved å spørre informantene om deres bruk av dokumenter, og hvordan informantene forstår sin tolkning av estetikk opp mot dokumentenes, har jeg identifisert spesielt to områder som er interessante for å belyse problemstillingen. En spenning mellom *kunstnerisk autonomi* og *politisk styring av estetikk* gjennom vedtatte planer blir tydelig, men også en mer detaljert forståelse av *hvem som skal tolke estetikk og hvordan*.

Flere av arkitektene som ble intervjuet hadde en homogen forståelse, av at sammenheng og arkitektonisk grammatikk³⁶ er viktig for å oppnå god estetikk i byer, og at vern av arkitekturen i

---

³⁶ Arkitektonisk grammatikk, er forstått som sammenheng mellom enkeltbygg og helheten. Arkitektonisk grammatikk kan defineres på forskjellige nivåer som bydeler, nabolag eller enkle gater og byrom.

bestemte områder og tradisjonell byggeskikk er viktig for å beholde steders identitet. Arkitektene er likevel bekymret for at *for detaljerte* planer, som eksempelvis Lillesands verneplan (Lillesand kommune, 2020), kan føre til at byer blir til museer, og at for detaljert politisk styring står i veien for utvikling. «Faren med definerte planer er at en får en stalinistisk arkitektur, som er veldig lik, noe som bremser utviklingen (...) den teknologiske utviklingen krever handlingsrom» (informant 1). På spørsmål om hvor vidt arkitektur skal bryte for å skape noe nytt, og om det vakre ligger i kontrastene, svarer informant (3) at: «det noen ganger kan gjøre det. Samtidig som en må være forsiktig med hvordan dette skjer, hvor hyppig og hvor ofte». Informantene peker ut at det er viktig å følge arkitektonisk grammatikk og dersom for mange ønsker å bryte grammatikken, kan dette bli et problem da det fører til rot og kaos. «Utfordringen blir å avgjøre når, hvor og hvem som får bryte grammatikken» (Informant 3).

Tanken om at brudd med det eksisterende, med den arkitektoniske grammatikken, kan være av estetisk verdi, går igjen i veiledere og forklares med at også samtiden skal kunne kjennes igjen i det bygde miljøet (Denizou & Øyen Flyen, 2011; Kultur- og kirke departementet, 2009; Schmidt & Wilhjelm, 1999). Denne *avant-garde*³⁷ tanken, der noe nytt bryter med det eksisterende for å skape beundring, og som symbol for *l'art pour l'art*, altså kunstens autonomi, som arkitektene forklarer som brudd i grammatikken, kan spores tilbake til modernitetens fremdriftstanke (Bø-Rygg, 1994). Jeg knytter denne tanken om brudd eller kontrast i den arkitektoniske grammatikken til Lyotards forståelse av det sublime³⁸. Ved at det sublime ikke enkelt kan underlegges subjektets estetiske erkjennelse, men drives av kunstens bearbeidelse av formproblematikken. Med minimalismen introduserer dette en form for «formmessig kunnen» (Eriksen, 1994, s.125).

Det at en definert gruppe mennesker tilhører avantgarden, de som har denne kunnskapen om form, kjenner jeg igjen i intervjudataen. Dataen viser at de som skal tolke dokumenter og ta estetiske dommer, ifølge informantene er arkitekter, ingeniører og planleggere. I

---

³⁷ Avantgarde begrepet opprinnelse knyttes til Baudelaires krav om å finne det nye (Bø-Rygg, 1994, s.58)

³⁸ For Lyotard er det sublime alt som skaper terror, det som forskrekker og setter oss i en lammelse, for så å forløse oss med lettelse og fattelse. Det sublime er dobbelkodet og ambivalent og i følge Lyotard et kritisk fenomen for den moderne estetikken, fordi det ikke umiddelbart kan underlegges subjektets estetiske erkjennelse. I det sublime er mennesket underlagt noe fremmed, noe som ikke lar seg bedømme da det er overmåtelig, stort og sprenger det humane sansesapparatets målestokker (Eriksen, 1994, s. 116-118).

byplandiskursens historie har avantgardistene som franske Le Corbusier lagt grunnlaget for funksjonalismens gjennombrudd på 1930-tallet, og den tidligere nevnte rasjonalistiske ide-retningen vi ser i dag (Kittang, 2016). Flere av informantene viser til Le Corbusier og nevner det gyldne snitt som en universal størrelse, som kan legges til grunn for god estetikk, noe som også brukes i veilederen *Mitt hus er din utsikt*, se vedlegg 8 (Schmidt & Wilhjelm, 1999).

Denne enigheten mellom veiledere og de profesjonelles forståelse av estetikk som universelle størrelser, tolker jeg som en form for *sensus communis locicus*, det agonistisk teori beskriver som Habermas sin misstolkning³⁹ av Kants *sensus communis aestheticus* (Mattila, 2018, s.96). Ut over den konsensus orienterte forståelsen av estetikk, og de profesjonelles rolle som en bestemt yrkesgruppe er satt til å ta estetiske avgjørelser, kan ikke estetikken i byplanlegging beskrives i svart-hvitt. Informant (3) påpeker at «arkitekter ikke kan ha monopol på stygt og pent», og informant (1) viser til at arkitekturdebatten kan være polarisert og at: «der tekniske krav blir fremhevet som grunn for designvalg, noe som ikke stemmer overens med min forståelse, og kan tolkes som arrogante argumenter».

Diskursen rundt estetikk, både i dokumenter og hos de profesjonelle bærer preg av konsensus. Gjennom intervjuene har det dannet seg et bilde av at utdanninger med estetiske fag er foretrukne til å ta estetiske dommer. Dette bilde av en hegemonisk avantgardisme blant de profesjonelle virker likevel å være noe sensitiv. Informantene anerkjenner at arkitekter ikke har svaret på stygt og pent, men også at andre aktører påvirker bybildet.

For å forstå estetikkenes rolle i byplanlegging må man se den politiske dimensjonen av estetikk, nemlig *hvilke aktører* som skal fortolke estetikk og *hvem* som deltar i fordelingen av det sanselige (Ranciére, 2008). Hverken av dokumentanalysen eller intervjudataen går det frem noen tydelige tegn til agonistiske trekk i byplanleggingen, noe som er forenlig med en kritikk agonistisk teori møter, nemlig at den er abstrakt vanskelig å implementere i praksis (Mattila, 2018, s.96).

Det Ranciére (2008) beskriver som *police*, den symbolske konstituering av det sosiale, kommer tydeligst frem gjennom dokumentenes funksjon i å fordele ansvaret for oppfølging av nasjonale

---

³⁹ Mattila (2018) viser til Mouffe 2013; Hillier 2003; Purcell 2009, og utdyper at selv om ikke alle agonister bestrider ideen om konsensus er mange spesielt opptatte av denne misstolkningen (Mattila, 2018, s.96,98).

mål til bestemte aktører. Også intervjudataen gir et bilde av hvordan eksisterende strukturer opprettholdes og utfordrende stemmer forsøkt korrigert. Det norske planverket plasserer ansvaret for estetikk hos de ulike aktørene som stat, fylke og kommunene, mens PBL lovfester medvirkning (Meld. St. 28 (2011-2012), s.85; Plan- og bygningsloven, 2022). Dokumentene lovfester at medvirkning er et mål i byggesaker for å ivareta stemmene til alle berørte (Meld. St. 28 (2011-2012)).

I lys av kommunikativ planleggingsteori der målet er å komme til enighet gjennom dialog, skal dette bidra til det Innes og Booher (2010) kaller autentisk dialog, og en inkludering av alle berørte parter (Agger, 2007; Healey, 1992; Innes & Booher, 2010). Når informantene blir spurt om medvirkning får vi et mer nyansert bilde. «Medvirkning er ikke medbestemmelse» (informant 1). «Det er de profesjonelles skjønn som skal tolke loven» (Informant 2). Dette funnet støtes av funn i veilederen Arkitektur.nå, der gode arkitektoniske byggverk, beskrives som et sjeldent resultat av en demokratisk medvirkningsprosess (Kultur- og kirke departementet, 2009). Medvirkning blir beskrevet som «verdifullt supplement eller korrektiver til fagfolkens arbeid» (Kultur- og kirke departementet, 2009, s.9-12). Selv om informantene er enige i at medvirkningsprosesser er viktige som prinsipp, er det tvilsomt hvor mye disse stemmene blir hørt.

Andre, ikke inviterte stemmer, stemmer som trenger seg på utenfra, kjennetegnes av debatten i sosiale media. Informantene beskriver disse som dominert av en alfakultur, der noen få personer uttaler seg på vegne av den store massen. Disse stemmene som plasserer seg i et rom de ikke i utgangspunktet er en del av, og ytrer seg om det de anser som en del av felleskapet, kan skape det Rancier (2008) kaller dissens. Det er konflikten om delta i dette rommet, det Rancier (2002) kaller politikk, som i denne oppgaven kommer frem i rommet mellom dokumenter og de profesjonelle (Mattila, 2018; Rancièrè, 2008). Hvor vidt stemmer utenfra, som arkitekturopprøret og andre i media klarer å bidra til en omfordeling av posisjoner i det etablerte plansystemet⁴⁰ er heller tvilsomt.

---

⁴⁰ Her forstått som det regulerende plansystemet, altså styrende dokumenter, men også de tradisjonelle aktørene som arkitekter, saksbehandlere, og ansatte i plan i fylke og kommune.

Ved å undersøke de profesjonelles holdninger til ikke-inviterede stemmer utenfra, og konfronterende holdninger fra innbyggere, har det blitt tydelig hvor sterkt byplanlegging er preget av kommunikative konsensussskapende idealer. Eksempelvis skal byarkitekten være kobling mellom samfunn og byplanlegging, og skal tilrettelegge for informasjon ut til innbyggere. «Ved å jobbe med faglig formidling kan vi oppnå en mer samlet forståelse for byens utvikling og dermed heve standarden for arkitektur» (informant 1). Byarkitekten påpeker også at en diskurs rundt arkitektur kan heve forventningene til arkitektur, både hos profesjonelle og innbyggere, noe som kan tolkes som en estetisk danning av innbyggere (Mattila, 2002, s.134).

Estetikkenes rolle i byplanlegging er altså i stor grad styrt av en konsensus søkende diskurs rundt arkitektur, og i mindre grad formet av dokumentenes veiledende funksjon. Likevel kunne jeg gjennom intervjuene avsløre spesielt én aktør som utfordrer arkitektenes autonomi, nemlig rollen tiltakshaver spiller i byplanlegging og dens makt til å påvirke estetikken. Kittang (2016) identifiserer store eiendomsaktører som en viktig aktør i byutviklingen, da disse har blitt sterke forhandlingspartnere i en planleggingspraksis med tydelige rasjonalistiske trekk. Øyen Flyen, et al. (2005) finner i deres rapport at tiltakshavernes⁴¹ syn på estetikk ofte varierer fra arkitektenes- og kommunens- forståelse som er nedfelt i planer og veiledere, noe som kan gi negative utslag da tiltakshaver er en sterk aktør i planprosesser. I intervjuet med en tiltakshaver, kommer det fram at hen legger hovedansvaret for estetisk utforming til arkitekten, men forklarer også at hen «helt klart er med på å påvirke estetikken» (informant 6). Informant 3, forklarer hvordan store eiendomsaktører ofte er kommet langt i prosjekter allerede før det er meldt om oppstart. Noe av ansvaret legger informantene også på arkitektene:

Ved å gå for tidlig ut mister man arkitektonisk kvalitet. Ofte er tidlige prosjekter fungerende som de er tegnet, men siden alle ikke er på lag fra starten kan tegningene få større endringer og dermed miste den kvaliteten de i utgangspunktet hadde. (informant 6)

Dette viser at de styrende dokumentene som de profesjonelle forholder seg til, fungerer som en konstituerende av roller (Mattila, 2018, s.101), og en distribuerende av nasjonale politiske mål. Dokumentenes store fortolkningsrom som gjør det vanskelig å anvende dem avslører at

---

⁴¹ Tiltakshaver

estetikkens rolle i byplanlegging ligger et sted mellom dokumentene og den profesjonelle diskursen.

Innsikten i hvilken rolle estetikk spiller i det tradisjonelle plansystemet og hos de profesjonelle, som jeg har produsert i denne oppgaven kan være verdifull av flere grunner. Det å være klar over utfordringer knyttet til estetikk, er viktig i arbeid med planer og profesjonelle aktører. Ved å kjenne til begrensninger av dokumenter og den profesjonelle diskursen kan disse utfordres i praktisk arbeid med planlegging, noe som jeg mener kan være med på å drive feltet fremover.

Det er også viktig å nevne at teorigrunnlag og metodevalg har påvirket hvordan datamaterialet har blitt fortolket, og dermed kunne en annen teoretisk og epistemologisk tilnærming ledet til andre funn. I tråd med dette har arbeidet med datagrunnlaget og teori, underveis pekt i flere mulige retninger for videre utforskning av tematikken, men som av hensyn til omfang ikke kunne gås nærmere inn på. Jeg vil avslutningsvis nevne noen av områdene som jeg synes er interessante å utforske videre.

Rollen den profesjonelle diskursen spiller for utviklingen av feltet med tanke på estetikk ser ut til å være viktig. En mer dypgående undersøkelse av hvordan samfunnsendringer finner veien inn i planleggingsdiskursen mener jeg ville gitt verdifull innsikt. Et perspektiv kan være å undersøke arkitektenes tilsynelatende lukkede avantgardistiske diskurs, som ser ut til å være utfordret av samfunn i endring, der vanlige folk ved hjelp av sosiale medier kan kreve en større plass. Et annet perspektiv som ville vært interessant å utforske og som jeg har måttet velge bort, er å se estetikk diskursen i samfunnet gjennom Hartmut Rosas⁴² akselerasjonsteori og undersøke om en økt interesse for estetikk, kan skyldes et økt behov for det han kaller for *resonans* i samfunnet.

---

⁴² Rosa tilhører fjerde generasjon av tenkere innen kritisk teori og beskriver et samfunn i økende akselerasjon og forholdet mellom fremmedgjøring og det han kaller resonans. Resonans blant annet forstått som behovet for en motsetningsfull stemme for å kunne høre sin egen, og for å kunne oppleve å bli berørt. På norsk i: Akselerasjon og resonans: artikler om livet i senmoderniteten, Hartmut Rosa 2024.

DEL VI - AVSLUTNING

I denne oppgaven har jeg undersøkt hvilken rolle estetikk spiller i det tradisjonelle plansystemet og hos profesjonelle. Estetikk blir ofte forbundet med subjektivitet og virker å være vanskelig å forstå og enda vanskeligere å definere. For å oppnå innsikt i dette, og for å svare på oppgavens problemstilling har jeg brukt en fleksibel og åpen metodisk tilnærming, som har gjort det mulig å avdekke underliggende kvalitative strukturer. I oppgaven har jeg analysert styrende dokumenter og intervjuet profesjonelle aktører. Med en hermeneutisk tilnærming har datamaterialet blitt analysert i flere faser og avdekket rommet mellom dokumenter og de profesjonelle. Å undersøke dette rommet gjorde det mulig å avsløre utfordringer det tradisjonelle plansystemet står ovenfor, og hvilke forhold som påvirker estetisk utforming av det bygde miljø. Med denne innsikten en kan se utover og finne nye problemstillinger. Ulempen er at man ikke kan vite utfallet av en slik studie, det er vanskelig å samle mange tråder og forklare disse oversiktlig.

Analysen viser at styrende dokumenter som veiledere, planer og lovverk i liten grad blir brukt. Dette kan skyldes at dokumentene er abstrakte og universale, i tillegg gis det stort fortolkningsrom til saksbehandlere. Kunnskapen av saksbehandlere og andre profesjonelle blir utslagsgivende for estetiske avgjørelser og disse sitter ofte med for lite kunnskap til å ta skjønnsbaserte avgjørelser, spesielt i mindre kommuner. Dokumentene fungerer likevel som en implementering av politiske mål, en konstituering av roller i plansystemet og en opprettholdelse av disse. Estetikk i dokumentene blir ofte brukt som verktøy for å nå samfunns mål som bærekrafts-mål eller gode lokalsamfunn. De profesjonelles forståelse av estetikk kan ses som en del av en konsensussøkende byplandiskurs der særlig arkitekter og arkitekturpolitikk spiller en viktig rolle. Diskursen preges av en rasjonalistisk ide-retning som gir lite rom for stemmer utenfra. Tiltakshaver blir identifisert som en ekstern aktør, som i noen tilfeller kan utfordre de profesjonelles hegemoni, og har betydelig påvirkning på estetikken av det bygde miljøet. Oppgaven avslører flere utfordringer ved det tradisjonelle plansystemet og ved den profesjonelle diskursen. Jeg mener at det er viktig å kjenne til begrensninger og utfordringer knyttet til estetikk i planlegging, dersom man ønsker å jobbe med feltet. Både i praktisk arbeid med planer og i arbeid knyttet til diskursens utvikling og fagfeltets forståelse av estetikk i by og regionalutvikling.

Litteraturliste

Agder Fylkeskommune. (2019). *Regionplan Agder 2030*. Agder Fylkeskommune.

<https://agderfk.no/Handlers/DownloadPrintPdf.ashx?url=%2f%2fagderfk.no%2fvare-tjenester%2fregionplan-agder-2030%2fregionplan-agder-2030-les-planen%2f%3fprint%3d1%26securelevel%3dtoken&title=Regionplan%20Agder%202030%20-%20les%20planen&token=816a1726dccb>

Agger, A. (2007). Kommunikativ planl gningsteori—Nye idealer for borgernes rolle i planl gningen. I A. Jensen, J. Andersen, O. E. Hansen, & K. Aagaard Nielsen (Red.), *Planl gning i teori og praksis: Et tv rfagligt perspektiv* (s. 31–45). Roskilde Universitetsforlag.

Bakken, E. N. (2021, juni 3). *Arkitekturoppr ret og norske byggeregler—Norsk*

Kommunalteknisk Forening. Norsk Kommunaltekniske forening.

<https://www.kommunalteknikk.no/arkitekturopproeret-og-norske-byggeregler.6391835-161016.html?fbclid=IwAR05CrPALf9CW3O2Z20fE2C6aXN7-I9Z4eliM38-necz8Qtx9xeuwMylaKg>

Baumgarten, A. G. (2008). Fra Aesthetica (1750). I *Estetisk teori: En antologi* (s. 11–16).

Universitetsforl.

Beardsley, M. C. (2008). Det estetiske synspunktet: Fra The aesthetic point of view : selected essays (1982). I *Estetisk teori: En antologi* (s. 434–450). Universitetsforl.

Beitin, B. (2012). *Interview and Sampling: How Many and Whom* (s. 243–253).

Benjamin, W. (2008). Kunstverket i reproduksjonsalderen: I Kunstverket i reproduksjonsalderen : essays om kultur, litteratur, politikk (1936-39). I *Estetisk teori: En antologi* (s. 214–239).

Universitetsforl.

Bergen kommune. (u.å.). *Bergen kommune—Mål*. Bergen kommune - Mål. Hentet 18. april 2024, fra <https://www.bergen.kommune.no/hvaskjer/tema/arkitekturog-byformingsstrategi/maal>

Bergen kommune. (2019). *Arkitektur+*. Bergen kommune.
<https://www.bergen.kommune.no/styringsdokument/9112086>

Bowen, G. (2009). Document Analysis as a Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal*, 9, 27–40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>

Bratberg, Ø. (2017). *Tekstanalyse for samfunnsvitere* (2. utg.). Cappelen Damm akademisk.
https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2021100648018

Byggesaksforskriften. (2023). *Forskrift om byggesak* (§ 5-4.). Lovdata.
https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2010-03-26-488/KAPITTEL_1-1#%C2%A71-1

Byggesaksforskriften § 4-1. (SAK 10). (u.å.). Hentet 21. mars 2024, fra
<https://www.dibk.no/regelverk/sak/2/4/4-1>

Byggeskikknøkkelen. (u.å.-a). *Arkitektur, byggeskikk, estetikk*. Hentet 18. april 2024, fra
<https://byggeskikknokkelen-dibk.azurewebsites.net/bsn/begrep/Sider/Arkitektur%2c-byggeskikk%2c-estetikk.html>

Byggeskikknøkkelen. (u.å.-b). *Byggesaken*. Hentet 18. april 2024, fra
<https://byggeskikknokkelen-dibk.azurewebsites.net/bsn/Byggesaken/Sider/default.html>

Byggeskikknøkkelen. (u.å.-c). *Estetisk utforming i seg selv og i forhold til omgivelsene*. Hentet 18. april 2024, fra <https://byggeskikknokkelen-dibk.azurewebsites.net/bsn/Byggesaken/estetisk%20utforming/Sider/default.html>

Byggeskikknøkkelen. (u.å.-d). *Hjem*. Hentet 17. april 2024, fra <https://byggeskikknokkelen-dibk.azurewebsites.net/bsn/Sider/default.html>

- Byggeskikknøkkelen. (u.å.-e). *Meldinger til Stortinget og nasjonale veiledere*. Hentet 17. april 2024, fra <https://byggeskikknokkelen-dibk.azurewebsites.net/bsn/planstrategi/Nasjonale%20veiledere/Sider/default.html>
- Byggeskikknøkkelen. (u.å.-f). *Om byggeskikknøkkelen*. Hentet 17. april 2024, fra <https://byggeskikknokkelen-dibk.azurewebsites.net/bsn/Sider/Om.html>
- Byggeskikknøkkelen. (u.å.-g). *Sjekkliste for estetikk i reguleringsplaner*. Hentet 18. april 2024, fra <https://byggeskikknokkelen-dibk.azurewebsites.net/bsn/reguleringsplan/hensyntilbyggeskikk/Sider/Sjekkliste.html>
- Byggeskikknøkkelen. (u.å.-h). *Volum og form*. Hentet 16. mai 2024, fra <https://byggeskikknokkelen-dibk.azurewebsites.net/bsn/estetikk/nybygg/Sider/Volumform.html#hovedvolum>
- Byggeteknisk forskrift (TEK17) med veiledning § 5-1*. (27.-06–19. utg.). (2019). Direktoratet for byggkvalitet. <https://www.dibk.no/regelverk/byggeteknisk-forskrift-tek17/5/5-1>
- Bø-Rygg, A. (1994). *Kunsten, avantgarden og fremskrittet*. I S. Meyer (Red.), *Fra estetikk til vitenskap—Fra vitenskap til estetikk*. Universitetsforl. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2013041805048
- Bø-Rygg, A., & Bale, K. (2008). *Estetisk teori: En antologi*. Universitetsforl. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2013070908018
- Clark, T., Foster, L., Sloan, L., & Bryman, A. (2021). *Bryman's social research methods* (Sixth edition.). University Press.
- Crotty, M. (2020). *Foundations of Social Research: Meaning and perspective in the research process*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003115700>

Denizou, K., & Øyen Flyen, C. (2011). *Byggeskikknokkelen* [Prosjektrapport nr.77]. SINTEF akademisk forlag.

<https://biblioteket.husbanken.no/arkiv/dok/3686/Byggeskikknokkelen.pdf>

Direktoratet for byggkvalitet. (2016a, juni 28). *Kommunene og byggeskikknøkkelen*. Direktoratet for byggkvalitet. <https://www.dibk.no/saksbehandling/byggeskikk/kommunene-har-nokkelen>

Direktoratet for byggkvalitet. (2016b, juni 28). *Kommuner medvirker*. Direktoratet for byggkvalitet. <https://www.dibk.no/saksbehandling/byggeskikk/kommuner-medvirker>

Direktoratet for byggkvalitet. (2019, september 4). *God byggeskikk og estetikk*. Direktoratet for byggkvalitet. <https://www.dibk.no/saksbehandling/byggeskikk/god-byggeskikk-og-estetikk>

Direktoratet for byggkvalitet. (2024, mars 20). *Veiledning av kommunalt tilsyn*. Direktoratet for byggkvalitet. <https://www.dibk.no/saksbehandling-tilsyn-og-kontroll/veiledning-for-kommunalt-tilsyn/2.planlegging-av-tilsyn>

Eriksen, A. (2023, august 2). *Arkitekturopprøret: Mer enn modernismekritikk*. Arkitektur. <https://www.arkitektur.no/fag/essay/arkitekturopproeret-mer-enn-modernismekritikk/>

Eriksen, T. (1994). Jean-Francois Lyotard Passasjer mellom teknikk, vitenskap, filosofi og kunst. I S. Meyer (Red.), *Fra estetikk til vitenskap—Fra vitenskap til estetikk*. Universitetsforl. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2013041805048

Fangen, K. (2022, september 6). *Kvalitativ metode*. Forskningsetikk. <https://www.forskningsetikk.no/ressurser/fbib/metoder/kvalitativ-metode/>

Foucault, M. (1999). *Diskursens orden: Tiltredelsesforelesning holdt ved Collège de France 2. desember 1970* (Bd. 3). Spartacus. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2009021004056

- FutureBuilt. (u.å.-a). *FutureBuilt kvalitetskriterier*. FutureBuilt. Hentet 18. april 2024, fra <https://www.futurebuilt.no/FutureBuilt-kvalitetskriterier#!/FutureBuilt-kvalitetskriterier>
- FutureBuilt. (u.å.-b). *Om oss*. FutureBuilt. Hentet 18. april 2024, fra <https://www.futurebuilt.no/Om-oss#!/Om-oss>
- FutureBuilt. (2021). *FutureBuilt kriterier for bymiljø og arkitektur*. <https://www.futurebuilt.no/content/download/28305/158628>
- Gadamer, H.-G., Weinsheimer, J., & Marshall, D. G. (2004). *Truth and method* (2nd, rev. ed utg.). Continuum.
- Guneriussen, W. (2020). Modernitet og modernitetskritikk i Émile Durkheims sosiologi. *Norsk sosiologisk tidsskrift*, 4(4), 211–224. <https://doi.org/10.18261/issn.2535-2512-2020-04-03>
- Healey, P. (1992). Planning through Debate: The Communicative Turn in Planning Theory. *town planning review*, 62, 143–162. <https://doi.org/10.3828/tpr.63.2.422x602303814821>
- Innes, J. E., & Booher, D. E. (2010). *Planning with complexity: An introduction to collaborative rationality for public policy*. Routledge.
- Israel, M. (2015). *Research Ethics and Integrity for Social Scientists: Beyond Regulatory Compliance* (2nd edition.). SAGE Publications, Limited. <https://doi.org/10.4135/9781473910096>
- Kant, I. (2008). Fra Kritik av dømmekraften (1790). I *Estetisk teori: En antologi* (s. 56–93). Universitetsforl.
- Kittang, D. (2016). Vernetanken i byplandiskursen. *Heimen*, 53(2), 135–149. <https://doi.org/10.18261/issn.1894-3195-2016-02-03>
- Kommunal- og distriktsdepartementet. (2024, april 31). *Arkitektur, byggeskikk og estetikk* [Redaksjonellartikkel]. Regjeringen.no; regjeringen.no.

https://www.regjeringen.no/no/tema/plan-bygg-og-eiendom/plan_bygningsloven/planlegging/fagtema/arkitektur/id2814958/

Kringstad, A. (2020, juni 9). *Bergen kommune—Arkitektur-og byformingsstrategien*, Arkitektur+.

Bergen kommune - Arkitektur-og byformingsstrategien, Arkitektur+.

<https://www.bergen.kommune.no/hvaskjer/tema/arkitektur-i-bergen/arkitektur-og-byformingsstrategien-arkitektur>

Kristiansand kommune. (2023). *Kommuneplanens arealdel 2023-2034 -bestemmelser og retningslinjer*. Kristiansand kommune.

<https://www.kristiansand.kommune.no/contentassets/58378213047d4080acb73d0b4dbc5b7d/3-bestemmelser.pdf>

Krogh, T. (2009). *Hermeneutikk: Om å forstå og fortolke*. Gyldendal akademisk.

https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2018053048020

Kultur- og kirke departementet. (2009). *Arkitektur.nå—Norsk arkitekturpolitikk*. Kultur- og kirke departementet. https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kkd/kultur/rapporter-og-utredninger/kkd_arkitektur.naa_web_justert_pdf-utgave_sept09.pdf

Lea, K. (2023, september 8). *Arkitekturstrategien | Kommuneplanens nye arealdel*. Stavanger har fått eg egen arkitekturstrategi.

<https://www.stavanger.kommune.no/stavanger2040/nyhetsutlisting/arkitekturstrategien/>

Lillesand kommune. (2020). *Bestemmelser for områderegulering for Lillesand Sentrum*.

Lillesand kommune.

<https://plnstoragejbyz5.blob.core.windows.net/lillesand4215/2014000725/Dokumenter/Bestemmelser%2C%20revidert%2011.03.20%2C%20vedtatt%2013.10.20.pdf?sv=2023-11-03&se=2024-05->

15T11%3A05%3A26Z&sr=b&sp=r&sig=3t5Bg6biPR0RtZmSfxwrPdjcPUGGBB5%2F
%2FhVudGrTZ8A%3D

Lundgaard, H. (2024, mars 18). *Full arkitektur-krangel på Tøyen-T*. Aftenposten.

<https://www.aftenposten.no/oslo/i/O8LjAw/full-arkitektur-krangel-paa-toeyen-t>

Mattila, H. (2002). Aesthetic justice and urban planning: Who ought to have the right to design cities? *GeoJournal*, 58(2/3), 131–138. <https://www.jstor.org/stable/41147759>

Mattila, H. (2018). *The “Aesthetic Turn” as a Bridge between Communicative and Agonist Planning Theories. Exploring the interplay of “consensus” and “dissensus” with a view on its implications for Finnish planning.*

https://www.researchgate.net/publication/328965168_The_Aesthetic_Turn_as_a_Bridge_between_Communicative_and_Agonist_Planning_Theories_Exploring_the_interplay_of_consensus_and_dissensus_with_a_view_on_its_implications_for_Finnish_planning

McClymont, K. (2011). Revitalising the political: Development Control and Agonism in Planning Practice. *Planning Theory*, 10, 239–256.

<https://doi.org/10.1177/1473095211399398>

Meld. St. 28 (2011-2012). *Gode bygg for eit betre samfunn*. Kommunal- og distriktsdepartementet. [https://www.regjeringen.no/no/tema/plan-bygg-og-](https://www.regjeringen.no/no/tema/plan-bygg-og-eiendom/plan_bygningsloven/meldst-28-2011-2012-gode-bygg-for-eit-be/id742569/)

[eiendom/plan_bygningsloven/meldst-28-2011-2012-gode-bygg-for-eit-be/id742569/](https://www.regjeringen.no/no/tema/plan-bygg-og-eiendom/plan_bygningsloven/meldst-28-2011-2012-gode-bygg-for-eit-be/id742569/)

Messel, I. (2024, april 25). *Må trene opp diskusjonskompetansen*. Arkitektur.

<https://www.arkitektur.no/aktuelt/bransje/maa-trene-opp-diskusjonskompetansen/>

Miljøverndepartementet. (1997). *Estetikk i plan- og byggesaker*. Miljøverndepartementet.

<https://www.regjeringen.no/contentassets/24576601587247a19b81f56642a0f5cc/6105-estetikk.pdf>

Mouffe, C. (2013). *Agonistics: Thinking the world politically*. Verso.

- Plan- og bygningsloven. (2022). *Lov om planlegging og byggesaksbehandling* (§ 29-4.). Lovdata.
https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2008-06-27-71/KAPITTEL_4-10#%C2%A729-4
- Pløger, J. (2001). *Byens språk: Bd. nr 2*. Spartacus. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2014080508078
- Rancière, J. (2008). Estetikken som politikk: Fra Malaise dans l'esthétique (2004). I *Estetisk teori: En antologi* (s. 533–550). Universitetsforl.
- Rizk, J., & Birioukov, A. (2017). Following the Flâneur: The Methodological Possibilities and Applications of Flânerie in New Urban Spaces. *Qualitative Report*, 22(12), 3268–3285.
<https://doi.org/10.46743/2160-3715/2017.2913>
- Sager, T. (2017). Communicative Planning. I M. Gunder, A. Madanipour, & V. Watson (Red.), *Communicative planning. The Routledge Handbook of Planning Theory* (s. 93–104). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315696072-8>
- Saldana, J. (2016). 1 An Introduction to Codes and Coding. I *The Coding Manual for Qualitative Researchers* (3rd ed.). London, UK: Sage.
- Schmidt, L., & Wilhjelm, H. (1999). *Mitt hus er din utsikt god byggeskikk for hus og land -hva, hvorfor og hvordan*. Statens Byggeskikkutvalg. <https://www.dibk.no/globalassets/42.-byggesak-og-tilsyn/byggeskikk/mitt-hus-er-din-utsikt.pdf>
- Stavanger kommune. (2023). *Strategi for arkitektur og byforming*. Stavanger kommune.
<https://www.stavanger.kommune.no/siteassets/samfunnsutvikling/planer/kommuneplan/kpa-2023-2040/arkitekturstrategi--vedtatt-juni-2023.pdf>
- Thon, T. H. (2023, november 22). *Hamran/Johansen: Skreddersydd massearkitektur*. Arkitektur.
<https://www.arkitektur.no/folk/portrett/hamranjohansen-skreddersydd-massearkitektur/>
- Wenzel, C. (2009). Kant's Aesthetics: Overview and Recent Literature. *Philosophy Compass*, 4, 380–406. <https://doi.org/10.1111/j.1747-9991.2009.00214.x>

Øyen Flyen, C., Jerkø, S., & Ovesen, H. (2005). *Forsterket fokus på estetikk?* (Prosjektrapport 381 381). Byggforsk.

<https://www.sintef.no/globalassets/upload/byggforsk/publikasjoner/prosjektrapport381.pdf>

f

Vedlegg

Vedlegg 1

Intervjuguide

Personlige:

Hvordan definerer du estetikk?

Hva er estetikk for deg?

Hvilke elementer kan knyttes til estetisk utvikling? Fysiske? Kulturelle? Lokalhistoriske?

Hvilke ideer ligger til grunn for god utvikling?

Finnes det eksempler på prosjekter der det er oppnådd god estetikk?

Hva støtter du din forståelse av estetikk på?

Strukturelle:

Hvem opplever du er nøkkelpersoner i prosesser som påvirker byens estetiske utforming?

Hvilke aktører er med i beslutningsprosesser? (kanskje tegne et aktørkart)

Hvor stor er innflytelsen til de forskjellige aktørene i ulike saker?

Hvilke «styrende dokumenter» forholder du/dere dere til i byplanprosesser som omhandler estetiske problemstillinger? (viktig)

Kan du fortelle om plan og bygningslovens/veilederes/andre styrende dokumenters funksjon i byplanprosesser? (viktig)

Hvordan fortolkes slike dokumenter i prosesser?

Hvem opplever du har «retten til å designe byen»?

Eventuelle oppfølgende spørsmål:

Hvilke andre aktører mener du sitter på kunnskap som kan være viktig for å belyse dette bedre/mer balansert?

Er du åpen for evt. oppfølgingsspørsmål ved et senere tidspunkt?

Vedlegg 2

SAMSPILL OG KONTRAST - *Volum og form* - Sundtbygget samsvarer med de nyklassistiske nabohusene i volum og med hensyn til gateliner og gesimshøyde. Det flate taket, tårnoppbygget, det store glasspartiet rundt trappen og de horisontale vindusbåndene skaper kontrast. Materialer, detaljer og farger - Glass og hvitmalt puss harmonerer med nabobyggene.

SAMSPILL - *Volum og form* - Det nye hotellet til høyre slutter opp om det opprinnelige bryggemønsteret med variasjoner i høyde og bredde. Materialer, detaljer og farger - Materialbruken er moderne med glass og betong og er hensiktsmessig teknisk og funksjonelt. Betongen er imidlertid farget for å spille sammen med de malte trebyggene. (Foto: Aune Forlag)

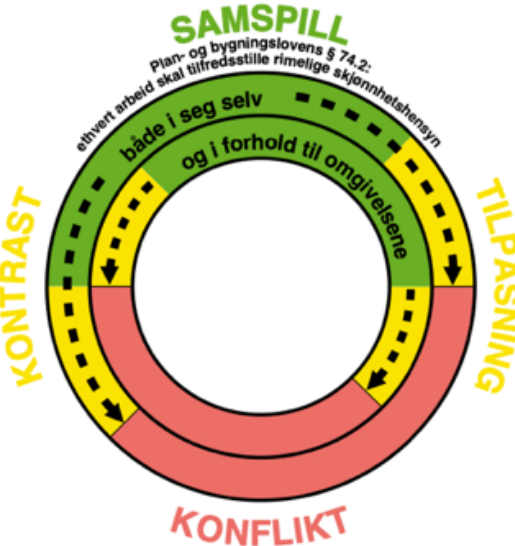
DJERV KONTRAST - *Volum og form* - Boligblokkene med store volumer og lange, smale bygningskropper følger terrenget og tomtegrensene og er en kontrast til den eldre trehusbebyggelsen. Materialer, detaljer og farger - Fargene, profilerte fasadeplater, hvitmalt vinduer og den varierte fasadeutformingen skaper dialog med villaene fra 1930-årene.

EGENRÅDIG KONTRAST - *Volum og form* - Den uvanlige villaen har et komplisert bygningsvolum som er i konflikt med de enkle nabohusene. Materialer, detaljer og farger - Bruken av mur og glass er i kontrast til nabohusene i tre. Den hvite fargen demper noe av konflikten.

KONFLIKTFYLT KONTRAST - *Volum og form* - Blokken følger bebyggelsen i gaten med samme gatelinde og gesimshøyde. Skråttstilte balkongbrystninger gir en åpen, oppløst fasade med kraftig horisontal betoning. Bygget står i konflikt med de eldre bygårdenes massive, dekorerte fasader med vertikalt preg. Materialer, detaljer og farger - Materialer og farger er fremmed for strøket.

KONFLIKT - *Volum og form* - Den nye villaen til høyre har et oppløst bygningsvolum og skjevt røstet tak som sammen med fremskutte etasjer er i konflikt med de enkle nabohusene med saltak. En halvt nedgravd undertetasje er fremmed for strøket og vitner om dårlig terrenntilpasning. Materialer, detaljer og farger - Tilpasning ved hjelp av farge og materialbruk demper ikke konflikten.

Vedlegg 3

SAMSPILL OG TILPASNING - *Volum og form* - Det store hjørnebygget fullfører kvartalet og er oppdelt i flere enheter av samme størrelse og farger som de gamle bygårdene. Huset har, som naboene, store vinduer i første etasje, markert gesims og avskrådd, markert hjørne. Materialer, detaljer og farger - Fasadene er moderne med oppløste veggflater som lar en se innover i bygningen.

TRADISJONELL TILPASNING - *Volum og form* - Husgruppen med tett småhusbebyggelse på små tomter er et forsøk på å tilpasse seg sørlandsbyens målestokk og preg. Materialer, detaljer og farger - Materialbruk, farger og detaljering er mer typisk for sørlandsbebyggelsen enn husene i bakgrunnen.

MANGELFULL TILPASNING - *Volum og form* - Huset har mange påkostete tillegg som balkonger, karnapper og søyler og et ruvende tak med flere arker. Terrengtet er omformet for å passe til huset. Taket, første etasje og underetasjen samsvarer ikke. Materialer, detaljer og farger - Det er brukt for mange sterke virkemidler og resultatet er påtrengende. Den store villaen i bakgrunnen er derimot kompakt, rolig og behersket utformet.

KONFLIKTFYLT TILPASNING - *Volum og form* - De to store volumene sprenger målestokken på stedet og er i konflikt med eldre villaer i nabolaget. Det er ikke noe ledig tomtareal igjen. Materialer, detaljer og farger - Enstørmig repetisjon av småhusmotiv som hvitmalt panel, små valmtak med sort glassert takstein og smårutete vinduer kan ikke kamuffere de store volumene.

Byggeskikk sirkelen er et verktøy til bruk ved vurdering av hvorvidt byggeprosjekter oppfyller § 74.2 i plan- og bygningsloven, den såkalte skjønnhetsparagrafen.

I veiledningen til byggeskikk sirkelen er det utviklet et skjema (se side 143) som mer detaljert går inn på deler av bygget og dets tilpassing til omgivelsene. Skjemaet kan brukes til mer detaljert granskning av den enkelte byggesak og kan på denne måten være et hjelpemiddel i selve byggesaksbehandlingen.

Byggeskikk sirkelen er utarbeidet av sivilarkitekt Jens Bjerneboe, Byggforsk i samarbeid med Statens Byggeskikkutvalg.

Hentet fra: (Schmidt & Wilhjelm, 1999, s.145)

Vedlegg 4

Mønehøyder og retninger er planlagt slik at utsikt, sol- og skyggeforhold er ivaretatt i størst mulig grad for alle husene i boligområdet. Møneretningen følger stort sett terrengkotene men med enkelte bygningers møneretning på tvers av dem, i tråd med lokal byggeskikk. (Skårsetlia)

Takoppletet gir store vertikale vinduer i skråtaket. Dette er en enkel måte å få dagslys og utsikt i en loftsetasje. Alternativ utforming med tradisjonell ark kan bli dominerende på denne takformen, og øker i tillegg risikoen for vannlekkasjer. (Korsgata, Oslo)

Hentet fra: (Byggeskikknøkkelen, u.å.-h)

Vedlegg 5

MENY

Prinsipp 5

Bygninger og byrom skal ses i sammenheng

Bakgrunnen for prinsippet

Ofte er det byggets fasader og form som får mest oppmerksomhet når arkitektur omtales. Et viktig budskap i denne strategien er å rette oppmerksomheten også mot andre aspekter i arkitekturen. Eksempelvis sammenhengen mellom byrom og byggenes utforming, uttrykk og plassering. I dette bildet blir det enkelte bygg en av flere brikker i en større sammenheng som ledd i byformingen.

Prinsippet oppnår vi ved å:

- ▶ bygge attraktive og godt formede uterom
- ▶ formgi uterom og gaterom som innbyr til aktivitet og folkeliv
- ▶ vektlegge utforming av gatetversnitt og kantsoner
- ▶ formgi uterom basert på en bærende arkitektonisk idé
- ▶ bygge med et variert og mangfoldig arkitektonisk uttrykk

HELHETLIG

Hentet fra: (Stavanger kommune, 2023)

02

NY ARKITEKTUR SKAL GI EN

ESTETISK OPPLEVELSE

PRINSIPP FOR
UTFORMING

*Skap rom som stimulerer, inspirerer og beriker
våre sanselige og romlige opplevelser*

20

DETTE GJØR VI VED Å:

- ▶ **Skape gode romlige sammenhenger.** Bruk forholdet mellom byens eller byggets ulike rom til å skape visuelle sammenhenger og varierte romforløp. Ta omgivelsene inn i bygget ved å skape kontakt mellom inne og ute. Legg særlig vekt på utformingen av byggets inngangssituasjon og å skape gode overganger mellom offentlige og private soner.
- ▶ **Skape rom som inspirerer.** Sikre gode romopplevelser ved maksimal utnyttelse av naturlig lys og en utforming som utvider opplevelsen av rommets størrelse. Ha god takhøyde og utform generelle rom av en størrelse som gir flere bruksmuligheter.
- ▶ **Stimulere alle sanser.** Velg materialer som gir gode opplevelser for alle sanser og som gir et godt inneklima – fortrinnsvis tre eller andre naturmaterialer. Lag rom med god akustikk for sin funksjon, som gir likeverdighet for alle brukergrupper.
- ▶ **Berike opplevelsen gjennom kunst, farge og detaljer.** Lag bygg som særpreges av bevisst detaljering og materialvalg. Bruk kunst og farger aktivt, innenfor en arkitektonisk idé. Legg spesielt vekt på utforming og detaljering av hjørner i kvartaler, inngangspartier, fellesrom og byggets første etasje.

§

- ▶ Pbl. § 1-1: «Estetisk utforming av omgivelsene»
- ▶ Pbl. § 29-1: «God arkitektonisk utforming»
- ▶ Pbl. § 29-2: Visuelle kvaliteter

KPA 2018 § 8
Arkitektur og byform

- ▶ 8.2.1. Nye tiltak skal fremme opplevelsen av stedets egenart og tilføre bymiljøet nye kvaliteter.
- ▶ 8.2.7. Nye tiltak skal tilrettelegge for variasjon i det arkitektoniske uttrykket, innenfor rammen av en tydelig helhetskarakter.

Vedlegg 7

§ 1-1. Lovens formål

«... Prinsippet om universell utforming skal ivaretas i planleggingen og kravene til det enkelte byggetiltak. Det samme gjelder hensynet til barn og unges oppvekstvilkår og estetisk utforming av omgivelsene. For boliger skal prinsippet om universell utforming ivaretas gjennom krav til tilgjengelighet.» (Plan- og bygningsloven, 2022, § 1-1.)

§ 1-2. Lovens virkeområde

«Når ikke annet er bestemt, gjelder loven for hele landet, herunder vassdrag.» (Plan- og bygningsloven, 2022, § 1-2.)

§ 1-3. Tiltak som er unntatt fra loven

«Rørledninger i sjø for transport av petroleum omfattes ikke av loven.

For anlegg for overføring eller omforming av elektrisk energi som nevnt i energiloven § 3-1 tredje ledd gjelder bare kapittel 2 og 14.» (Plan- og bygningsloven, 2022, § 1-3.)

§ 1-4. Plan og bygningsmyndighetenes oppgaver og andre myndigheters plikter overfor plan- og bygningsmyndighetene

«Plan- og bygningsmyndighetene skal utføre de oppgaver som de har etter denne lov med tilhørende forskrifter, herunder påse at plan- og bygningslovgivningen overholdes i kommunen.

Plan- og bygningsmyndighetene skal samarbeide med andre offentlige myndigheter som har interesse i saker etter plan- og bygningsloven og innhente uttalelse i spørsmål som hører under vedkommende myndighets saksområde.

Finner noen som utfører offentlig besiktigelse, forhold som er i strid med bestemmelser gitt i eller i medhold av denne lov, skal vedkommende snarest melde forholdet til plan- og bygningsmyndighetene.» (Plan- og bygningsloven, 2022, § 1-4.)

Paragrafen tydeliggjør kommunens ansvar i byggesaker og kravet om å hjemle egne planer i plan- og bygningsloven. Det skal også være et samarbeid mellom kommunen og andre offentlige myndigheter der dette er nødvendig. (riksantekvaren osv. Til analyse)

§ 3-1. Oppgaver og hensyn i planlegging etter loven

e. «legge til rette for god forming av bygde omgivelser, gode bomiljøer og gode oppvekst- og levekår i alle deler av landet.» Denne paragrafen utdypes kommunens ansvar og myndighet i utformingen av bygde omgivelser (Direktoratet for byggkvalitet, 2019; Plan- og bygningsloven, 2022, § 3-1. bokstav e.)

§ 11-9. Generelle bestemmelser til kommuneplanens arealdel

«Kommunen kan uavhengig av arealformål vedta bestemmelser til kommuneplanens arealdel om: 6. miljøkvalitet, estetikk, natur, landskap og grønnstruktur, herunder om midlertidige og flyttbare konstruksjoner og anlegg»

Kommuneplanens arealdel kan hjemles i denne paragrafen for å ivareta estetiske hensyn og kvalitet i arkitektur og utforming av byen.

§ 28-7. Den ubebygde del av tomta, fellesareal

«Uteareal på tomta skal gjennom størrelse, utforming og beliggenhet mv. sikre forsvarlig oppholdssted i det fri for beboerne og i nødvendig utstrekning muliggjøre lek, rekreasjon, avkjørsel og parkering av biler, motorsykler, sykler o.l. Opparbeidet uteareal på tomta skal kunne brukes av alle innenfor tillatelsens formål. Kommunen kan godta at fellesareal avsettes for flere eiendommer.» (Plan- og bygningsloven, 2022§ 28-7.)

§ 29-1. Utforming av tiltak

«Ethvert tiltak etter kapittel 20 skal prosjekteres og utføres slik at det får en god arkitektonisk utforming i samsvar med sin funksjon etter reglene gitt i eller i medhold av denne lov.» (Plan- og bygningsloven, 2022, §29-1.)

§ 29-2 Skjønnsutøvelse

«Ethvert tiltak etter kapittel 20 skal prosjekteres og utføres slik at det etter kommunens skjønn innehar gode visuelle kvaliteter både i seg selv og i forhold til dets funksjon og dets bygde og naturlige omgivelser og plassering. Ved tiltak som knytter seg til et eksisterende byggverks ytre, kan kommunen i vurderingen legge vekt på hensynet til viktige historiske, arkitektoniske og andre kulturelle verdier.» (Plan- og bygningsloven, 2022, § 29-2.)

Kommunens grunnlag for utøvelsen av skjønn ligger i overordnede planer som viser til kommunens intensjoner. Mål for estetisk utvikling i planbestemmelsene legger hjemlingsgrunnlaget (Byggeskikknøkkel, u.å.-b).

§ 29-3. Krav til universell utforming og forvarlighet

«Tiltak etter kapittel 20 skal innenfor sin funksjon være universelt utformet i samsvar med forskrifter gitt av departementet. Tiltak etter kapittel 20 som omfatter arbeidsbygg skal være universelt utformet i samsvar med forskrift gitt av departementet.

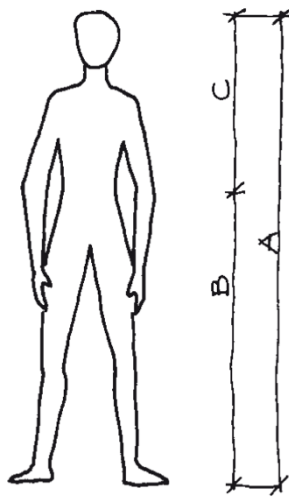
Tiltak skal ikke medføre fare og skal oppfylle krav til forsvarlig sikkerhet herunder nødvendig evakuering, helse og miljø i eller i medhold av loven.»(Plan- og bygningsloven, 2022, §29-3.)

§ 29-4 Byggverkets plassering, høyde, avstand fra nabogrense

Bygverket og dets plassering skal godkjennes av kommunen, dersom byggverkets utforming eller plassering medfører betydelig ulempe for nabo kan kommunen kreve endring. Her kan en foreliggende naboklage være med på å påvirke estetikken (Byggeskikknøkkel, u.å.-b; Plan- og bygningsloven, 2022, § 29-4).

Egen oversikt basert på ulike kilder som kommer frem i oversikten.

Vedlegg 8

Det gyldne snitt finner vi igjen i kroppens mål: A : B som B : C.

Det blå vinduet har formater som tilsvarer det gyldne snitt. Enebolig på Kråkenes i Bergen fra 1935. Huset er et interessant eksempel på nytolkning av Vestlandets byggetradisjon – huset nærmest vokser ut av terrenget og tåler en støyt, det har frodighet og god bakkekontakt. Arkitekt: Sivilarkitekt Frederik Konow-Lund. (Foto: Ingolf Westbø)

Hentet fra: (Schmidt & Wilhelm, 1999, s.106)